

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУБЛИК НАДІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 343.121

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ
ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

081 Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. С. Бублик**

Науковий керівник – **Лобойко Леонід Миколайович**,
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Бублик Н.С. Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації вперше на монографічному рівні комплексно досліджено процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. В розрізі цього, розглянуто загальне значення терміна «процесуальний статус». Констатовано тотожність термінів «процесуальний статус» та «правовий статус», «правове положення», «правове становище».

Наголошено, що різні визначення процесуального (правового) статусу відрізняються за переліком та деталізованістю структурних елементів, однак загальновизнаним є віднесення до переліку структурних елементів: прав, обов'язків та відповідальності. Запропоновано під процесуальним статусом особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, розуміти сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законі взаємопов'язаних між собою елементів, а саме: підстав набуття процесуального статусу, порядку набуття процесуального статусу, прав, гарантій їх дотримання, обов'язків, відповідальності, а також правосуб'єктності.

Досліджено підстави початку діяльності з притягнення до кримінальної відповідальності. На підставі ідентичності викладення змісту в повідомленні про підозру та в обвинувальному акті констатовано, що повідомлення про підозру складається на тому гносеологічному етапі розслідування, який наближений до гносеологічного етапу складання обвинувального акта.

Проаналізовано причини практики затягування з повідомленням про підозру. Обґрунтовано, що поширеність практики «затягування» з повідомленням про підозру зумовлена низкою чинників: 1) початком спливу строків досудового розслідування, 2) наявністю відповідальності за необґрунтоване притягнення особи до кримінальної відповідальності. Наголошено, що затягування з повідомленням про підозру порушує права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, оскільки для користування окремими правами необхідна наявність процесуального статусу підозрюваного.

Обґрунтовано, що початок здійснення обвинувальної діяльності без повідомлення про підозру надає особі права, передбачені ст. 6 Конвенції про захист права людини і основоположних свобод (право звертатися до Європейського суду з прав людини зі скаргами на порушення цих прав), але набуття прав підозрюваного можливо лише після повідомлення про підозру, у зв'язку з чим особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, має лише базові, основоположні права, однак не наділена технічними правами, які забезпечують її належну участь у кримінальному провадженні.

Встановлено, що ефективним інструментом регламентації процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру, є інститут «іншої особи, щодо якої здійснюються процесуальні дії», який надає особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, правові можливості захисту своїх законних інтересів.

Досліджено зміст терміна «обвинувачення» у його взаємозв'язку з терміном «кримінальне переслідування». Констатовано неефективність визначення обвинувальної діяльності шляхом її ототожнення з обвинуваченням за чинним кримінальним процесуальним законодавством. Наголошено на суттєвих змінах меж обвинувачення при реформі

законодавства 2012 року без суттєвих змін у гносеологічній послідовності дослідження події кримінального правопорушення.

Зазначено, що обвинувальна діяльність є кримінальною процесуальною діяльністю сторони обвинувачення (прокурора, керівника слідчого підрозділу, керівника органу дізнання, слідчого, дізнавача, працівника оперативного підрозділу) та потерпілого, його представника (у справах приватного обвинувачення), яка розпочинається після внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зміст якої полягає у збиранні сукупності доказів з метою викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Констатовано, що процесуальний статус «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність», будучи зведеним (охоплює собою не лише підозрюваного, обвинуваченого, але й в окремих випадках свідка, особи, щодо якої проводяться процесуальні дії) упродовж кримінального провадження не є сталим. Він має динаміку розвитку, в ході якого відповідна особа може бути такою, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру, а в подальшому набути процесуальних статусів підозрюваного, а згодом й обвинуваченого.

Здійснено порівняльний аналіз порядку виклику у кримінально-цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. Констатовано неефективність викликів та надмірна формалізованість форм підтвердження отримання виклику. Розмежовано вручення виклику як підставу виникнення обов'язку з'явитися за викликом та направлення виклику як належне виконання процедури із забезпечення прибуття особи до місця проведення процесуальної дії чи судового засідання.

Запропоновано запровадження системи надання всім громадянам обов'язкової адреси електронної пошти для отримання офіційних повідомлень від державних органів та органів місцевого самоврядування для забезпечення реального отримання, у тому числі викликів до органів

досудового розслідування або суду, а також для належного підтвердження направлення виклику.

Встановлено, що призначенням майнової відповідальності є превентивні дії, коли особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, знаючи про можливість притягнення до відповідальності, не порушуватиме обов'язків для непритягнення її до відповідальності, а також виховні дії, коли після притягнення до відповідальності особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, може не порушувати ці обов'язки в майбутньому. Призначенням примусу є забезпечення ефективного виконання конкретної процесуальної дії, незалежно від небажання чи спротиву її учасників. Призначенням організаційної відповідальності є як превентивні та виховні дії (у разі застосування більш суворіших запобіжних заходів та збільшення розміру застави), так і забезпечення досягнення глобальних цілей кримінального провадження, коли у разі неможливості домогтися певних дій від особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (дотримуватися порядку в судовому засіданні, з'являтися на виклик), застосовується альтернативна процедура, яка не потребуватиме участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Зазначено, що гарантії прав і свобод особи – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного і безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, охорони прав і свобод від можливих протиправних посягань і їх захисту від будь-яких незаконних порушень.

Досліджено відмінності у способі реалізації гарантій. Обґрунтовано наявність поєднання прав та гарантій, коли реалізація права не залежить від наявності або відсутності бажання особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, а забезпечується в обов'язковому порядку (обов'язкове вручення повідомлення про підозру, обвинувального акта, обов'язкова участь захисника).

Наголошено, що процедура вручення повідомлення про підозру є занадто складною. У багатьох випадках особи, яким планується повідомити про підозру, дізнаються про це від слідчих ще до того, як вони набули процесуального статусу підозрюваного. Це дозволяє їм змінити місце проживання, відчужити майно, на яке може бути накладено арешт.

Запропоновано змінити процесуальний порядок набуття процесуального статусу підозрюваного. Підозрюваним необхідно визнавати особу, стосовно якої прийнято відповідне процесуальне рішення, аналогічне постанові про притягнення як обвинуваченого за КПК України 1960 року. Цей шлях реформування законодавства призведе до того, що ухилення від отримання процесуального документа, в якому сформульовано зміст підозри, перестане бути раціональним.

Гарантією отримання особою постанови про притягнення як підозрюваного запропоновано зробити покладення обов'язку вручення копії постанови особі під час її прибуття, а також направлення копії постанови до центру з надання безоплатної правової допомоги з подальшим наданням особі за зверненням.

Запропоновано спростити процедуру вручення підозрюваному основних процесуальних документів, а саме: повідомлення про підозру, копії клопотання про застосування запобіжного заходу з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про відсторонення від посади з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про продовження строку досудового розслідування, обвинувального акта. До кримінального процесуального законодавства запропоновано внести зміни, згідно з якими гарантії отримання стороною захисту вищезазначених процесуальних документів мають бути збережені, але їх вручення не повинно бути тим фактом, від якого залежить подальший перебіг кримінального провадження.

Результатом практичного впровадження положень дисертації є те, що вони можуть бути використані та використовуються у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень кримінально-процесуальних проблем кримінального провадження стосовно забезпечення прав і обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (акт впровадження в наукову діяльність Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» від 23.12.2020; акт впровадження в наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 04.01.2021); у законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства про правовий статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 29.12.2020 № 3773); у навчальному процесі – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення освітньої діяльності, під час підготовки навчальних посібників, підручників, курсів лекцій, методичного забезпечення навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Складання процесуальних документів при прийнятті процесуальних рішень і проведенні процесуальних дій», «Дізнання» (акт впровадження в освітній процес Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» від 23.12.2020; акт впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 04.01.2021); у практичній діяльності – для вивчення судової практики в порядку ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (акт впровадження Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.01.2021) та для організаційно-методичного й інформаційного забезпечення діяльності органів досудового розслідування під час забезпечення прав і обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 24.11.2020; акт впровадження

Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області від 04.12.2020), а також при проведенні практичних занять у системі службової підготовки, курсах підвищення кваліфікації.

Ключові слова: процесуальний статус; підозрюваний; обвинувачений; захист; особа, щодо якої проводиться обвинувальна діяльність; обвинувальна діяльність.

SUMMARY

Bublyk N. S. Procedural status of the Person's subject to prosecution.– Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis is for Doctor of Philosophy, 081 – Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The procedural status of the person subject to prosecution has been comprehensively investigated in the dissertation for the first time at the monographic level. The general meaning of the term procedural status had been investigated. The identity of the terms "procedural status" and "legal status" has been stated.

The author has noted that different definitions of procedural (legal) status differ in the list and detail of structural elements, but it is generally accepted to include structural rights, procedural duties and responsibilities in the list of structural elements. She has proposed to understand the procedural status of the person subject to prosecution as a set of interrelated elements enshrined in the criminal procedural law, namely: grounds for acquiring procedural status, procedure for acquiring procedural status, procedural rights, guarantees of procedural rights, procedural obligations, languages, responsibilities, as well as individual, which regulate procedural relations with the participation of the person subject to prosecution.

The bases of the beginning of activity on criminal prosecution have been investigated. Based on the identity of the statement of contents in the notice of

suspicion and in the indictment, it has been stated that the statement of suspicion is drawn up at the epistemological stage of the investigation, which is close to the epistemological stage of the indictment.

The reasons for the practice of procrastination with a report of suspicion have been analyzed. It has been substantiated that the prevalence of the practice of "delay" with notification of suspicion is due to a number of factors: 1) the beginning of the pre-trial investigation, 2) the existence of liability for unjustified criminal prosecution. It has been emphasized that procrastination with a notice of suspicion violates the rights of the person against subject to prosecution, as the exercise of certain rights requires the status of a suspect or accused.

It has been substantiated that the beginning of the indictment without notification of suspicion gives the person the rights provided for in Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (the right to appeal to the European Court of Human Rights with complaints of violations of these rights), but the acquisition of the suspect's rights is possible only after notification of suspicion, therefore the person accused, has only basic, fundamental rights, but is not endowed with technical rights that ensure its proper participation in criminal proceedings (to file a petition, to be present during proceedings, to get acquainted with the materials of criminal proceedings before the end of the pre-trial investigation).

It has been established that an effective instrument for regulating the procedural status of a person subject to prosecution prior to notification of suspicion is the institution of "another person subject to procedural actions", which gives certain rights to a person subject to prosecution legal opportunities to protect their legal interests.

The meaning of the term "accusation" in its connection with "criminal prosecution" has been studied. The inefficiency of defining accusatory activity by its identification with the limits of accusation under the current criminal procedural legislation was stated. Significant changes in the boundaries of the

prosecution during the reform of the legislation in 2012 without significant changes in the epistemological sequence of the investigation of the criminal offense have been emphasized.

It has been stated that the accusatory activity is a criminal procedural activity of the prosecution (prosecutor, head of the investigative unit, investigator, officer of the operational unit) and the victim, his/her representative (in private prosecution), which begins after entering information about the criminal offense in the Unified Register, the content of which is to collect a set of evidence in order to expose a person in the commitment of a criminal offense.

It has been stated that the procedural status of "a person subject to indictment", being consolidated (includes not only the suspect, accused, but in some cases - a witness, a person subject to prosecution) during criminal proceedings is not permanent. It has a dynamic of development, during which the person concerned may be one subject to prosecution without notice of suspicion, and subsequently acquire the procedural status of the suspect and subsequently the accused.

There is a comparative analysis with the procedures for sending summonses of challenges in civil, commercial and administrative proceedings. The inefficiency of calls and excessive formalization of forms of confirmation of receipt of a call have been stated. A distinction has been made between the service of a summons as a ground for the obligation to appear on summons and the direction of a summons as the proper performance of the procedure for ensuring the arrival of a person at the place of a procedural action or court hearing.

It has been proposed to introduce a system of providing all citizens with a mandatory e-mail address to receive official notifications from state and local governments to ensure the actual receipt, including calls to the pre-trial investigation or court, as well as to properly confirm the direction of the call.

It has been established that the appointment of property liability is preventive action, when the person subject to prosecution, knowing about the possibility of prosecution, will not violate the obligations not to prosecute him/her, as well as educational actions, when after prosecution the person the prosecution may not violate these obligations in the future. The purpose of coercion is to ensure the effective implementation of a particular procedural action, regardless of the reluctance or resistance of its participants. The purpose of organizational responsibility is both preventive and educational actions (in the case of stricter precautionary measures and increase the amount of bail) and ensuring the achievement of global goals of criminal proceedings, when in case of impossibility to achieve certain actions from the accused in court, appear on summons an alternative procedure is applied, which will not require the participation of the person subject to prosecution.

It has been noted that guarantees of individual rights and freedoms are legal means to ensure the full, consistent and unimpeded exercise of their rights and freedoms, protection of rights and freedoms from possible unlawful encroachments and their protection from any illegal violations.

Differences in the method of implementation of guarantees have been studied. The existence of a combination of rights and guarantees has been justified, when the exercise of the right does not depend on the presence or absence of the desire of the person subject to prosecution, but is provided (mandatory service of suspicion, indictment, mandatory participation of defense counsel).

It has been emphasized that the procedure for serving a notice of suspicion is too complicated. In many cases, individuals who plan to report a suspicion learn about it from investigators before they have acquired procedural status as a suspect. This allows them to change their place of residence, to alienate property that can be seized.

It has been proposed to change the procedural procedure for acquiring the procedural status of a suspect. The suspect should be a person in respect of

whom a relevant procedural decision has been made, similar to the decision to prosecute as a defendant under the CPC of Ukraine of 1960. This way of reforming the legislation will lead to the fact that evasion of obtaining a procedural document, which formulates the content of the suspicion, will cease to be rational.

It has been proposed to guarantee the receipt of a decision on bringing as a suspect to make a copy of the decision to the person upon his/her arrival, as well as to send a copy of the decision to the center for free legal aid with subsequent provision to the person upon request.

It has been proposed to simplify the procedure of handing the suspect the main procedural documents, namely: notice of suspicion, copies of the request for precautionary measures with attached materials, copies of the request for removal from office with attached materials, copies of the request for temporary restriction of special rights attached materials, copies of the petition for extension of the pre-trial investigation, indictment. It has been proposed to amend the criminal procedure legislation, according to which the guarantees of receipt by the defense party of the above-mentioned procedural documents should be preserved, but their delivery should not be the fact on which the further course of criminal proceedings depends.

The result of the practical implementation of the dissertation is that they can be used and are used in the research field - for further research of criminal procedural problems of criminal proceedings to ensure the rights and obligations of the accused (act of introduction into scientific activity). Higher Educational Private Institution "Dnipropetrovsk University for the Humanities" dated 23.12.2020; act of introduction into scientific activity of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs dated 04.01.2021); in legislative activity - to improve the current criminal procedural legislation of the legal status of the person against whom the accusatory activity is carried out (letter of the Committee on Law Enforcement Activities of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 29.12.2020 № 3773); in the educational process - for organizational and

methodological and informational support of educational activities, during the preparation of textbooks, textbooks, lecture courses, methodological support of disciplines "Criminal Procedure", "Pre-trial investigation", "Preparation of procedural documents for procedural decisions and procedural actions ", "Knowledge "(act of introduction into the educational process of the Higher educational private institution" Dnepropetrovsk Humanities University "from 23.12.2020; act of introduction into the educational process of Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs from 04.01.2021); in practice - to study judicial practice in accordance with Art. 44 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" (the act of introduction of the Criminal Court of Cassation in the Supreme Court from 25.01.2021) and for organizational, methodological and informational support of pre-trial investigation bodies in ensuring the rights and responsibilities of the person accusatory activity (act of implementation of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine dated 24.11.2020; act of implementation of the Department of Strategic Investigations in Dnipropetrovsk region dated 04.12.2020), as well as during practical training in the system of in-service training, refresher courses.

Key words: procedural status, suspect, accused, defense, person subject to prosecution, accusatory activity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *«Visegrad Journal on Human Rights»*. 2019. № 2 Р (2). С. 42-46. (Словацька Республіка).

2. Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 270-274.

3. Бублик Н. С. (2019). Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019 №3 (87). С. 99-109.

4. Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 145-151.

5. Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3. С. 244-250.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Бублик Н. С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції: Право: історія, теорія, практика* (м. Київ 7-8 грудня 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 143-144

7. Бублик Н. С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *Науково-практичний семінар: Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті*

реформи кримінальної юстиції. 31 травня 2019 року. м. Львів. ЛДУВС. С. 116-119.

8. . Бублик Н. С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Всеукраїнська науково-практична конференція: Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування.* (м. Дніпро, 07 червня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 15-18

9. Бублик Н. С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 року). С. 79-81

10. Бублик Н. С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 66-67

11. Бублик Н. С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції.* м. Львів, 3-4 жовтня 2020 року. м. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 69-70

12. Бублик Н. С. Проблемі ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 30 вересня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. С. 77-79

13. Бублик Н. С. Окремі аспекти визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 43-45

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	31
1.1. Поняття та генеза процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	31
1.2. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи.....	56
1.3. Предмет та функціональне призначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	71
Висновки до розділу 1.....	84
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	88
2.1. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність....	88
2.2. Обов'язки особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	121
2.3. Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	131
Висновки до розділу 2.....	143
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	147

3.1. Поняття та різновиди правових гарантій процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	147
3.2. Напрямки вдосконалення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.....	161
Висновки до розділу 3	176
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	- Верховна Рада України
ВСУ	- Верховний Суд України
ГПК	- Господарський процесуальний кодекс України
ЄСПЛ	- Європейський Суд з прав людини
ЄРДР	- Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗУ	- Закон України
КАС	- Кодекс адміністративного судочинства України
КЗПЛ	- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
Конвенція	- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
КК	- Кримінальний кодекс України
КПК	- Кримінальний процесуальний кодекс України
п.	- Пункт
п.п.	- Пункти
р.	- Рік
СКС	- Статут кримінального судочинства
с.	- Сторінка (сторінки)
ст.	- Стаття
ЦПК	- Цивільний процесуальний кодекс України
ч.	- Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Однією з найважливіших сфер захисту прав людини є кримінальне провадження, а найбільших обмежень у кримінальному провадженні зазнає особа, яка притягається до кримінальної відповідальності. При тому, що перелік процесуальних прав особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, не можна вважати повною мірою достатнім, цими правами особа може користуватися повністю лише після повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Вирішення питання про повідомлення про підозру віднесено до сфери повноважень сторони обвинувачення. Характерною особливістю вітчизняного кримінального провадження є «затягування» з повідомленням про підозру, внаслідок чого особа, яка фактично є «запідозреною» у загальнолексичному значенні цього слова, певну частину кримінального провадження позбавлена можливості користування процесуальними правами сторони захисту, хоча у кримінальному провадженні здійснюються дії, метою яких є перевірка можливої причетності такої особи до вчинення кримінального правопорушення.

Термін «обвинувачений», який вжито у ст. 6 КЗПЛ, тлумачиться ЄСПЛ автономно від значення, в якому вживається цей термін у національному (у тому числі українському) законодавстві. Під терміном «обвинувачений» ЄСПЛ розуміє офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущень, що ця особа вчинила кримінально каране правопорушення (рішення у справі «Deweert v. Belgium»). Зазначене

тлумачення охоплює собою осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність до набуття нею процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого. Водночас, незважаючи на те що КЗПЛ є частиною кримінального процесуального законодавства України, сам факт проведення певних дій, в ході яких особі буде фактично повідомлено, що вона, можливо, вчинила кримінально каране діяння, не надає їй статусу підозрюваного до того, як їй буде офіційно повідомлено про підозру, а отже, не надає можливості користуватися правами підозрюваного (окрім тих, які передбачені в ст. 6 КЗПЛ для обвинуваченого (в розумінні ЄСПЛ)).

Вищезазначене обумовило необхідність дослідити процесуальні статуси сторони захисту не відокремлено одне від одного, а комплексно – як особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Таке формулювання може охоплювати й тих осіб, щодо яких обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру.

Іншим аспектом процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є зобов'язання сторони обвинувачення вручати повідомлення про підозру, обвинувальний акт, копію клопотання про продовження строку досудового розслідування, копію клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. При тому, що отримання цих процесуальних документів є гарантією належного здійснення особою права на захист або здатне забезпечити дійсно змагальний розгляд відповідних клопотань за активної участі сторони захисту, законодавство не містить ефективного алгоритму дій сторони обвинувачення у разі ухилення сторони захисту від отримання цих процесуальних документів. При цьому таке ухилення є процесуально вигідним стороні захисту, оскільки в подальшому дозволить ставити питання про невиконання вимоги про вручення процесуального документа.

Отже, законодавча регламентація процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, містить низку суттєвих прогалин, які негативно позначаються на діяльності як сторони захисту, так і сторони

обвинувачення.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці українських і зарубіжних учених з теорії права, кримінального та кримінального процесуального права, криміналістики, судової психіатрії. Зокрема, це праці О. К. Аверченка, Ю. П. Аленіна, О. А. Банчука, О. В. Батюка, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, В. В. Дарагана, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, М. І. Леоненка, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, О. С. Мазур, В. І. Манукяна, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, І. В. Пирога, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, О. В. Расторгуєва, В. В. Рогальської, Д. О. Савицького, Д. В. Сімоновича, О. С. Старенького, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, В. М. Тертишника, В. М. Трофименка, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткулліна, Н. П. Черняк, К. С. Четвертака, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та ін.

Процесуальні статуси підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого розглядались у наукових працях Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, Є. М. Блажівського, В. Д. Бринцева, В. Г. Гончаренка, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, Є. Г. Коваленка, Л. М. Лобойка, О. С. Мазур, М. М. Михеєнка, М. А. Погорецького, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та інших учених.

Та попри значну увагу дослідників до зазначеної теми, низка її важливих теоретичних та практичних аспектів залишаються поза межами досліджень. Одні теорії мають дискусійний характер, інші прогресивні думки потребують більш наукового обґрунтування, а деякі – підтвердження емпіричними даними. Дисертаційні роботи О. В. Батюка «Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві» (2007 р.), М. Я. Никоненко «Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину» (2007 р.), Н. П. Черняк «Забезпечення права обвинуваченого на захист у системі кримінального судочинства»

(2008 р.), О. В. Фараон «Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» (2016 р.), В. О. Гринюк «Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації» (2017 р.), Т. В. Волошанівської «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» (2019 р.) роблять певний внесок у розробленість питання обвинувальної діяльності та процесуального статусу особи, щодо якої вона здійснюється. Втім комплексного дослідження процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, яке б охоплювало не лише осіб, котрі набули формально визначеного процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, але й осіб, стосовно яких обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру, не проводилося.

Праці цих науковців стали теоретико-методологічним підґрунтям для цього дисертаційного дослідження. Однак питання процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, комплексно не розглядались, а в існуючих наукових працях ще не знайшли належного відображення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано на кафедрі кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ відповідно до: Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2016-2020 рр., що були визначені у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки (затверджена загальними зборами Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.); Переліком Основних напрямів наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015-2020 рр. (рішення Вченої ради ДДУВС від 12.02.2015 р., протокол № 6); Тематики наукових досліднь і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (затверджених наказом МВС України від 11.06.2020 №454, п.14 «Підвищення ефективності

досудового розслідування»); планів науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2020 і 2021 р. та у межах загальноуніверситетської наукової теми «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (реєстраційний номер 0118U100431).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 30 листопада 2018 р. (протокол № 3) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень НАПрН України (п. 897, 2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є отримання нових науково обґрунтованих результатів стосовно процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, а також внесення на підставі результатів дослідження пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства у даній сфері.

У зв'язку з цим робота зорієнтована на вирішення таких основних завдань:

- розкрити поняття та генезу процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;
- надати визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи;
- визначити предмет та функціональне призначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;
- опрацювати та класифікувати права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;
- визначити обов'язки особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;
- охарактеризувати відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;
- з'ясувати поняття та різновиди правових гарантій процесуального

статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність;

– запропонувати напрямки вдосконалення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають під час здійснення обвинувальної діяльності щодо особи в кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Методи дослідження. Методом побудови наукового дослідження та викладення у роботі є діалектика як головний спосіб досягнення дійсності, побудови та обґрунтування теоретичного знання з одночасним використанням загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Методи дослідження визначено специфікою роботи, її метою та завданнями, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження.

Формально-логічні методи застосовано під час формулювання понять «обвинувачення», «обвинувальна діяльність», «процесуальний статус», гарантії процесуального статусу» (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1). Порівняльно-правовий метод дослідження використано для правового аналізу норм стосовно змісту обвинувачення в національному законодавстві та практиці Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). За допомогою статистично-соціологічного методу отримано емпіричні дані (опитування практичних працівників – адвокатів, працівників органів досудового розслідування та прокуратури) та проаналізовано дані офіційної статистики (підрозділи 1.1., 1.3). За допомогою структурно-системного методу об'єкт дослідження розглянуто як систему взаємопов'язаних елементів правових норм, якими регламентується правовий статус особи, стосовно якої здійснюється обвинувальна діяльність (1.3, 2.1, 2.2, 2.3). Метод юридичного аналізу застосовано в процесі дослідження відповідних положень кримінального процесуального права (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Юридична герменевтика уможливила інтерпретацію

правових норм, осмислення в цілому процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2). Метод моделювання сприяв обґрунтуванню пропозицій щодо реформування кримінального процесуального законодавства, яке регулює процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (підрозділ 3.2).

Емпірична база дисертаційного дослідження репрезентована: результатами вивчення судової практики протягом 2015-2020 рр., а саме матеріалів 127-и кримінальних проваджень, якими займаються слідчі органи та суди міста Києва, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Донецької, Харківської, Житомирської та Хмельницької областей); узагальненими даними опитування практичних працівників (54 адвокатів, 136 слідчих, 100 дізнавачів, 17 суддів, 28 прокурорів) з Дніпропетровської, Запорізької, Полтавської, Кіровоградської областей. Використано власний практичний досвід дисертантки, набутий під час роботи з 2011 по 2018 роки в слідчих підрозділах ГУ МВС (ГУНП) України в Дніпропетровській області та ГСУ.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертаційному дослідженні вперше після прийняття Кримінального процесуального кодексу України та з урахуванням орієнтації національного судочинства на європейські стандарти комплексно й цілісно розглянуто основні питання правового статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність у кримінальному процесі.

Основні наукові положення, які виносяться на захист:

у перше:

– поняття «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» визначено як полістатусне, яке охоплює собою як носіїв формальних процесуальних статусів «підозрюваний», «обвинувачений», «засуджений», «виправданий», так й інших учасників кримінального провадження, щодо яких здійснюються процесуальні дії, метою яких є перевірка версії про причетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення (свідок,

який допитується з питань його причетності до вчинення кримінального правопорушення; особа, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук; особа, яка надає зразки для експертного дослідження; службова особа, якій адресовано запит чи ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів для надання відомостей про її можливу причетність до вчинення кримінального правопорушення);

– наголошено, що хід історичного розвитку нормативного регулювання процесуальних статусів особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, характеризується: 1) поступовим переходом від синонімічного використання термінів «підозрюваний» та «обвинувачений», «підозра» та «обвинувачення» до їх розмежування за рівнем переконаності сторони обвинувачення у причетності особи до вчинення кримінального правопорушення; 2) поступовою деталізацією та формалізацією нормативного регулювання підстав і порядку набуття процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого;

– класифіковано права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, за такими критеріями: 1) сфера інтересу у кримінальному провадженні, який задовольняється під час реалізації прав; 2) можливість делегування особою процесуальних прав захисникам, 3) можливість обмеження відповідного права у законний спосіб; 4) можливості відмови від користування процесуальним правом;

– класифіковано кримінальну процесуальну відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, на: 1) майнові санкції (накладення грошового стягнення, стягнення застави); 2) застосування заходів процесуального примусу (примусовий привід, примусове відібрання біологічних зразків, пошкодження закритих об'єктів під час обшуку); 3) організаційна відповідальність (зміна запобіжного заходу на більш суворий, здійснення кримінального провадження чи окремої його частини без участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, недопустимість доказів сторони захисту);

удосконалено:

– концепцію порядку набуття процесуального статусу підозрюваного тим, що таке набуття, будучи наслідком відповідного процесуального рішення сторони обвинувачення (дізнавача, слідчого, прокурора), має оформлюватися постановою про притягнення як підозрюваного, з моменту підписання та погодження якої особа набуває процесуального статусу підозрюваного, але з одночасним направленням постанови за відомим місцем можливого знаходження підозрюваного та до регіонального центру з надання безоплатної правової допомоги;

– визначення обвинувачення як «офіційного інформування особи компетентним органом державної влади про наявність припущення, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення» шляхом уточнення, що отримання інформації обвинуваченою особою має здійснюватися або безпосередньо від компетентного органу держави або внаслідок отримання від інших учасників кримінального провадження інформації, розголошення якої не заборонено;

набуло подальшого розвитку:

– пропозиції стосовно врегулювання процесуального статусу особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру, уточненням, що спроби нормативно зобов'язати сторону обвинувачення повідомляти про підозру є неефективними. Раціонально наділити учасника кримінального провадження, щодо якого здійснюється процесуальна дія (незалежно від повідомлення його про підозру), правами та гарантіями, необхідними для захисту від підозри та захисту інших обмежуваних соціально-економічних прав;

– пропозиції щодо скасування інституту оскарження повідомлення про підозру посиленням на те, що скасування слідчим суддею повідомлення про підозру з підстав неповноти, необґрунтованості чи спростування доказами, що надані стороною захисту, являє собою передчасне вирішення питання про невинуватість особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені у дисертації положення і рекомендації можуть бути використані та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства правового статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 29.12.2020 р. № 3773);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень кримінально-процесуальних проблем кримінального провадження стосовно забезпечення прав і обов’язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (акт впровадження в наукову діяльність Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» від 23.12.2020; акт впровадження в наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 04.01.2020);

– *освітньому процесі* – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення освітньої діяльності, під час підготовки навчальних посібників, підручників, курсів лекцій, методичного забезпечення навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Складання процесуальних документів при прийнятті процесуальних рішень і проведенні процесуальних дій», «Дізнання» (акт впровадження в освітній процес Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» від 23.12.2020; акт впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 04.01.2021);

– *практичній діяльності* – для вивчення судової практики в порядку ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (акт впровадження Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.01.2021) та для організаційно-методичного й інформаційного забезпечення діяльності органів досудового розслідування під час забезпечення прав і обов’язків

особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 24.11.2020; акт впровадження Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області від 04.12.2020), а також при проведенні практичних занять у системі службової підготовки, курсах підвищення кваліфікації.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки, пропозиції й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Право: історія, теорія, практика» (м. Київ, 7-8 грудня 2018 р.), «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції» (м. Львів, 31 травня 2019 р.), «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування» (м. Дніпро, 7 червня 2019 р.), «Актуальні питання досудового розслідування» (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 р.), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 6 грудня 2019 р.), «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти» (м. Львів, 3-4 жовтня 2020 р.), «Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації» (м. Полтава, 30 вересня 2020 р.), «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України» (м. Дніпро, 27 листопада 2020 р.).

Кількість публікацій здобувача за темою дисертації та повнота опублікування результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 13-и наукових публікаціях, з яких 4 у фахових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні (Словацька Республіка), 8 – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступ, три розділи, які логічно об'єднані у вісім підрозділів, висновків),

списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінка, з яких основний текст – 165 сторінок. Список використаних джерел налічує 206 найменувань і займає 24 сторінки. Додатки викладено на 34 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Поняття та генеза процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

Насамперед необхідно дослідити загальне значення терміна «процесуальний статус». Варто зауважити, що в теорії права здебільшого використовується термін «правовий статус», «правове положення», «правове становище». Термін «процесуальний статус» більше характерний саме для процесуальних галузей права, зокрема кримінального процесу. Порівнявши значення цих термінів, Т. В. Степанова дійшла висновку про тотожність цих понять [155, с. 35-36].

В окремих працях навіть наводиться визначення правового статусу як правового положення. Так, у навчальному посібнику з теорії держави та права за загальною редакцією С. Д. Гусарєва та О. Д. Тихомирова правовий статус визначено як закріплене правове положення фізичних та юридичних осіб у певній системі суспільних відносин [159, с. 202].

В інших навчально-методичних роботах з теорії права правовий статус особи визначено як систему взаємопов'язаних прав і свобод та обов'язків, які закріплені в законодавстві і визначають правове положення особи в суспільстві [158, с. 207].

Характерною особливістю цього визначення є те, що воно подається шляхом перелічення елементів (права, свободи та обов'язки), з яких складається правовий статус. При цьому важливо звернути увагу на те, що ці елементи визначаються авторами як взаємопов'язані. Тобто вони є не просто набором елементів, а структурою прав, свобод та обов'язків у своєму взаємозв'язку.

Стосовно переліку елементів, які у сукупності складають структуру правового статусу особи, то думки науковців з цього приводу різняться.

На думку В. О. Котюка, правовий статус являє собою сукупність лише таких елементів, як права, свободи та обов'язки особи [68, с. 100]. У працях В. М. Корнукова та Е. Г. Мартинчика структура правового статусу подається як сукупність: суб'єктивних прав та особистих свобод, правосуб'єктності, обов'язків, законних інтересів, гарантій прав і законних інтересів, відповідальності [67, с. 41-49; 98, с. 53-62].

Структуру правового статусу, на думку авторів навчального посібника з теорії держави та права за загальною редакцією С. Д. Гусарєва й О. Д. Тихомирова, становлять: правові норми та принципи, що утворюють даний статус; правосуб'єктність; основні права, свободи та обов'язки; правові принципи і правові гарантії; законні інтереси; громадянство (або інший зв'язок чи відношення до держави); юридичну відповідальність [159, с. 202].

У зв'язку з цим доречно зауважити, що в теорії права правові статуси розділяють на міжнародно-правовий статус особи, конституційний статус особи, галузевий статус особи [158, с. 208-209]. Таким чином, кримінальний процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є галузевим.

Це дозволяє дійти висновку, що структура правового (процесуального) статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, у силу галузевості статусу може мати особливості переліку структурних елементів.

Зокрема, характерною особливістю процесуального статусу є підстави та порядок його набуття. Ці два відносно самостійні елементи являють собою відправну точку для набуття процесуального статусу конкретним суб'єктом. Закономірним буде віднесення до структури процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, таких загальних елементів, як: процесуальні права, гарантії

дотримання процесуальних прав, процесуальні обов'язки, відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків. Також важливим є такий елемент, як правосуб'єктність, який охоплює собою правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Таким чином, у нашій роботі ми пропонуємо розуміти під процесуальним статусом особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законі взаємопов'язаних між собою елементів, а саме: підстав набуття процесуального статусу, порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав, гарантій дотримання процесуальних прав, процесуальних обов'язків, відповідальності, а також правосуб'єктності, які регулюють процесуальні відносини за участю особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Більш детально ці елементи будуть розглянуті у підрозділі 1.3, а також у розділах 2 та 3 дисертації.

Розглядаючи генезу процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, необхідно з'ясувати, як це питання регулювалося в нормативних актах, що діяли на території України в попередні роки.

Почнемо з розгляду історії інституту обвинувачення за Статутом кримінального судочинства 1864 року (далі – СКС). Тут необхідно уточнити, чому ми приділяємо увагу саме цьому нормативному акту. Дійсно, не вся сучасна територія України перебувала в складі Росії до революції 1917 року. Не вся територія України була приєднана до Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) в 1917-1919 рр. Окремі західні регіони були включені до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки тільки в тридцятих-сорокових роках двадцятого століття. Тому виникає питання, чому ми не досліджуємо румунське чи польське законодавство того періоду. Причиною цього є те, що перше кримінально-процесуальне законодавство УРСР писалось людьми,

становлення переважної більшості яких як юристів відбувалося саме на базі дореволюційного російського законодавства. Приміром, автор курсу кримінального процесу 1927 року [30] доктор юридичних наук, професор А.Я. Вишинський, який у 1925-1928 роках був ректором Московського державного університету, а в 1931-1939 роках – прокурором РРСФР, заступником прокурора СРСР та прокурором СРСР, у дореволюційний період (у 1901-1913 рр.) навчався на юридичному факультеті Київського університету, у 1915-1917 роках був помічником присяжного повіреного округу Московської судової палати [31].

Переходячи безпосередньо до дослідження процесуального статусу осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність, за СКС, зазначимо, що А. О. Терегулова, посилаючись на О. К. Аверченко, зазначає, що докладної регламентації процесуального статусу підозрюваного в СКС не було [160, с. 259, 2, с. 19].

Як також зазначає А. О. Терегулова, досліджуючи процесуальний статус підозрюваного за СКС, самого поняття підозрюваного, його відмінностей від обвинуваченого, СКС не містить. У сфері діяльності поліції (органу дізнання) фігурує підозрюваний, а у сфері діяльності судових слідчих – обвинувачений, навіть якщо обвинувачення йому не пред'явлено [160, с. 259].

І. М. Абазалієв також зазначив, що за СКС підозрюваним є особа, яка є такою при діяльності поліції та органу дізнання, а обвинувачений – особа, яка притягається до кримінальної відповідальності при діяльності судових слідчих [1, с. 49].

Дійсно, у ст. 3 СКС зазначено: «У кримінальних справах, підвідомчих мировим судовим установам, викриття обвинувачених перед судом надається потерпілим від злочинних дій приватним особам, а також поліцейською та іншою адміністративною владою» [145, с. 103]. Так само у ст. 4 СКС зазначалося: «У кримінальних справах, підвідомчих загальним судовим установам, викриття обвинувачених перед судом надається

прокурорам та їхнім товаришам» [145, с. 103].

Регулюючи повноваження поліції щодо запобігання ухиленню підозрюваного від слідства, ст. 257 СКС оперує лише терміном «підозрюваний» [145, с. 148].

Водночас А. О. Терегулова у цитованій вище науковій праці визнає, що з правила про віднесеності підозрюваного до сфери дії поліції, а обвинуваченого – до сфери дії судових слідчих є винятки [160, с. 259].

Аналізуючи норми СКС, можна дійти висновку, що ці винятки настільки поширені, що виникає питання, на підставі чого зроблено цей висновок про розмежування підозрюваного та обвинуваченого. Зокрема, в ст. 77 СКС, де регулювалися способи запобігання ухиленню обвинуваченого від суду, вживалися формулювання «коли обвинувачений підозрюється...» [145, с. 120].

У ст. 285 СКС зазначалося, що прокурор ... має право пропонувати слідчому затримати обвинуваченого, якого залишили на свободі або звільнили з-під варти. Але якщо слідчий зустріне в тому перешкоду, оскільки обвинувачений не накликає на себе достатньої підозри в злочині..., то, не виконуючи цю вимогу, повідомляє про це суд [145, с. 152].

Доцільно також зазначити, що ст. 299 СКС встановлює, що обвинувачення кого-небудь в злочинному діянні, при якому обвинувач не був очевидцем, не є законним приводом до початку слідства, якщо обвинувачем не надано докази достовірності обвинувачення [145, с. 156].

Слід зазначити, що в наукових працях має місце твердження, що проблема затягування з наданням процесуального статусу особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, була характерна і для тогочасного кримінального провадження. Так, А. Ф. Коні критикував притягнення як обвинуваченого лише наприкінці досудового розслідування, коли до винесення постанови про притягнення як обвинуваченого особа була позбавлена прав, які закон надає обвинуваченому [65, с. 136].

Доцільно навести точку зору О. А. Хімічевої та А. В. Андрєєва, які зазначають, що в СКС не було встановлено поняття «підозрюваний» та поняття «обвинувачений». Різниця між ними не мала суттєвих відмінностей. Такі відмінності полягали лише в ступені обґрунтованості висновку про причетність особи до вчинення злочину [184, с. 110].

Водночас, у ст. 407 СКС зазначалося, що кожний обвинувачений допитується окремо, із вжиттям заходів, щоб підозрювані в тому самому злочині не могли мати контакти (в оригіналі – «стачки») між собою. При цьому ця норма міститься у главі п'ятій (про представлення обвинуваченого до слідства та допиті його), тобто ці норми регулювали здійснення досудового розслідування [145, с. 199].

Враховуючи наявність в СКС непоодиноких формулювань «обвинувачений підозрюється», висновок про різний ступінь впевненості у причетності підозрюваного та обвинуваченого до вчинення злочину, нам видається сумнівним.

Отже, в нормах СКС терміни «підозра» та «обвинувачення» вживаються як синоніми, так само як і терміни «підозрюваний» та «обвинувачений». Цей термін вживається і як процесуальний статус, і як висновок про причетність цієї особи до вчинення злочину.

Кримінально-процесуальному праву, що існувало на початку розвитку СРСР, був властивий поділ на дізнання та попереднє слідство. Як зазначав А. Я. Вишинський, при здійсненні дізнання існував процесуальний статус підозрюваного, а при попередньому слідстві – обвинуваченого [30, с. 158].

Суттєвих відмінностей перше кримінально-процесуальне законодавство СРСР та СКС не містило. Докладне регулювання порядку набуття процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, їхніх прав, обов'язків та відповідальності бере свій початок із Кримінально-процесуального кодексу УРСР (в подальшому – України) 1960 року.

У ст. 43 КПК України 1960 р. містилося поняття обвинуваченого.

Обвинуваченим визнавалася особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку винесено постанову про притягнення як обвинуваченого. Після віддання до суду обвинувачений називається підсудним [72].

Л.Д. Удалова наголошувала на тому, що акт притягнення особи як обвинуваченого вичерпувався лише винесенням відповідної постанови [164, с. 35].

У ч. 2 ст. 43 КПК України містився перелік прав обвинуваченого: знати, в чому його обвинувачують; давати показання з пред'явленого йому обвинувачення або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; мати захисника і побачення з ним до першого допиту; подавати докази; заявляти клопотання; ознайомлюватися після закінчення попереднього слідства або дізнання з усіма матеріалами справи; брати участь у судовому розгляді в суді першої інстанції; заявляти відводи; подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду [72].

Згідно зі ст. 131 КПК України постанова про притягнення як обвинуваченого виносилася слідчим коли було досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою [72].

Івасюк І.Г. зазначив, що ідея «підозри» у вітчизняному кримінальному процесі була закладена на початку 18 століття. Але до середини 20 століття на практиці ідея підозри набула спотвореного, парадоксального вигляду, оскільки за наявності в органу кримінального переслідування фактичних даних, що надають підставу підозрювати особу в учиненні злочину, вона наділяється статусом обвинуваченого або свідка, але не підозрюваного. Норми кримінального процесуального закону намагалися виключити з кримінальної процесуальної діяльності не тільки етап підозри, а й фігуру підозрюваного [52, с. 75].

У 1984 р. до КПК України 1960 року було запроваджено такого учасника, як підозрюваний. Відповідно до ст. 43-1 КПК України

підозрюваним визнавалася особа, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого [72].

У більш ранні періоди М. С. Строгович пропонував вважати підозрюваними тих, щодо кого до притягнення як обвинуваченого застосовувались затримання або інший запобіжний захід [156, с. 12].

Згідно зі ст. 223 КПК України 1960 року після закінчення слідства і виконання вимог статей 217-222 КПК України слідчий складає обвинувальний висновок. У подальшому, згідно з положеннями ст. 225 КПК України 1960 р., склавши обвинувальний висновок, слідчий направляє справу прокуророві.

Після перевірки справи з обвинувальним висновком прокурор був уповноважений прийняти одне з таких рішень:

- затвердити обвинувальний висновок або скласти новий обвинувальний висновок;
- повернути справу органів дізнання або слідчому зі своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування;
- закрити справу, склавши про це постанову з додержанням вимог статті 214 цього Кодексу.

Згідно зі ст. 254 КПК України 1960 року під час стадії віддання обвинуваченого до суду і проведення підготовчих дій до судового засідання, передбачених главою 23 КПК України 1960 р., які можна назвати аналогічними стадії підготовчого судового провадження за чинним КПК України, копія обвинувального висновку і повістка про виклик до суду вручалися підсудному під розписку не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді.

Отже, за КПК України 1960 року послідовність обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи, проходила такі етапи: набуття процесуального статусу підозрюваного, притягнення як обвинуваченого, віддання обвинуваченого до суду (особа ставала підсудним).

Водночас необхідно акцентувати увагу на тому, що О. В. Батюк доречно вказує, що законним може бути визнано обвинувачення лише тоді, коли воно точно відповідатиме вимогам закону, насамперед кримінального (діяння обвинуваченого кваліфіковано у точній відповідності з положеннями кримінального закону), а також кримінально-процесуального (діяльність пов'язана зі збиранням доказів з метою притягнення особи як обвинуваченого повинна відповідати вимогам закону; сам акт притягнення як обвинуваченого здійснено відповідно до вимог кримінально-процесуальних норм) [8, с. 26-27].

Важливо зазначити, що питання про затягування з наданням формального процесуального статусу особі, щодо якої фактично вже здійснюється обвинувальна діяльність, залишалося актуальним і під час дії КПК України 1960 року. Наприклад, І. А. Щербак зазначає, що з моменту притягнення особи як обвинуваченого з'являється повноцінна процесуальна можливість застосування більшості заходів кримінально-процесуального примусу. Незважаючи на цю значущість моменту притягнення особи як обвинуваченого, слідча практика, як правило, йде шляхом відкладення прийняття зазначеного рішення на останні дні строку провадження кримінальної справи. Це зумовлюється тим, що здебільшого слідчий спочатку збирає всі докази та формує остаточне обвинувачення, яке і пред'являє, минаючи проміжні варіанти зазначених рішень. Таке умисне затягування призводить до того, що особа, яка має бути обвинуваченим, до останніх днів розслідування кримінальної справи залишається підозрюваним або свідком, не знає формулювання висунутого проти неї обвинувачення [200, с. 123].

Як зазначає О. Р. Михайленко, затягуванням моменту притягнення як обвинуваченого слідчий не тільки порушує права цієї особи, але й створює несприятливі наслідки і для себе, оскільки притягнення як обвинуваченого наприкінці досудового розслідування зв'язує слідчого часовими рамками при вирішенні заявлених клопотань обвинуваченого чи його захисника, а

це, у свою чергу, не сприятиме забезпеченню законності та права на захист [102, с. 57],

Що стосується прав підозрюваного та обвинуваченого, то їхній обсяг не був сталим за період дії КПК України 1960 року. До змісту цих прав вносилися певні зміни. Зокрема, доречно розглянути питання про участь захисника.

Відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК України 1960 року як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю [72].

Аналогічно зазначалося і в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист» від 07.07.1995 № 10 : «як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються лише особи, які мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю...» [125].

Водночас, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г. І. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 1-рп/2000 визнано таким, що не відповідає Конституції України положення ч. 1 ст. 44 КПК України 1960 року, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [141].

Цим рішенням встановлено, що положення ч. 2 ст. 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного обирати захисником лише адвоката, тобто

особу, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю [141].

Важливо звернути увагу, що мотивами прийняття такого рішення було не лише необхідність гарантування права на вільний вибір захисника в обсязі, який ширший за вільний вибір захисника серед адвокатів. Як зазначено у цьому рішенні, науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміна «захисник». За одним тлумаченням, цей термін ототожнюється з терміном «адвокат», за іншим – терміну «захисник» надається більш широке значення.

Таким чином, це рішення не в останню чергу ґрунтувалося на відсутності дефініції поняття «захисник».

У результаті цього рішення зміст ст. 44 КПК України 1960 року був змінений. Захисником стала визнаватися особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі.

Водночас положення про можливість користуватися допомогою захисників, які не є адвокатами, не були повною мірою реалізованим. Зокрема, Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» від 24.10.2003 № 8 встановлено, що при вирішенні питання про наявність серед фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить також з'ясовувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам. Визнати правильною практику тих судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких фахівців до здійснення захисту в кримінальних справах [126].

13.04.2012 було прийнято КПК України, в якому процесуальний

статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, зазнала суттєвих змін.

У п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України наведено перелік суб'єктів, яких віднесено до сторони захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Так само у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України наведено перелік суб'єктів, яких віднесено до сторони обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом [71].

Водночас термін обвинувачення визначено як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом (п. 13 ч. 1 ст. 2 КПК України) [71].

Щодо порядку висунення обвинувачення, то доцільно звернути увагу на п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, де зазначено, що державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [71].

Більш широким за значенням є термін «притягнення до кримінальної відповідальності», який визначено як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [71].

Отже, на відміну від положень КПК 1960 року, де державне обвинувачення здійснювалося в суді, а обвинувачення розпочиналося під час досудового розслідування, в КПК України 2012 року терміни «обвинувачення» та «державне обвинувачення» є тотожними з точки зору

моменту його початку.

На нашу думку це є логічним, оскільки формує зрозумілу ієрархічну структуру, елементи якої мають єдине тлумачення: підозра – як припущення про вчинення певною особою кримінально караного діяння, а обвинувачення – як однозначне твердження. Дійсно, які підстави для обвинувачення під час досудового розслідування. Якщо є впевненість у тому, що особа вчинила кримінальне правопорушення, то матеріали провадження необхідно направляти до суду для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У 2010 р. до КПК України 1960 року були внесені зміни щодо права свідка на користування правовою допомогою адвоката. Передумовою зазначених змін було Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням гр. Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) № 23-рп/2009 від 30.09.2009 [142]

Важливо, що одним з мотивів прийняття такого рішення було констатоване у рішеннях ЄСПЛ використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права, для доведення вини у вчиненні злочину ними (свідками) або їх співучасниками, що є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [142].

Тим самим ЄСПЛ та КСУ було констатовано, що обвинувальна діяльність в окремих випадках здійснюється щодо свідків.

Разом із запровадженням права свідка на користування послугами адвоката виникла проблема зловживання цим правом. Так, О. В. Панчук наголошує, оскільки у КПК не визначено процедуру вирішення питання про заміну адвоката свідка за неможливості його участі при проведенні допиту, слідчий повинен буде запропонувати свідкові замінити адвоката, а за відсутності на це згоди свідка здійснити його допит без адвоката або, взагалі, відмовитися від його допиту. Отже, за відсутності згоди свідка на

заміну свого адвоката слідчий буде змушений отримувати показання з порушенням кримінально-процесуального закону або відмовитися від їх отримання. Внаслідок того що у КПК не визначено строк, який слідчий має надати свідку для забезпечення явки адвоката або його заміни за неможливості його участі у допиті, будуть створені передумови для систематичних зривів слідчих дій за участю таких свідків [110, с. 185].

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності як «стадія» кримінального провадження починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [71].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру потребує «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» [71]. При цьому кримінальне процесуальне законодавство не уточнює, які саме докази є достатніми для підозри.

О. В. Расторгуєв, звертаючи увагу на ідентичність формулювань у повідомленні про підозру та в обвинувальному акті, наголошує на проблемності інституту повідомлення про підозру, оскільки свідчить про зволікання з повідомленням про підозру [138].

Погоджуючись із цим твердженням, вважаємо за необхідне навести результати анкетування, під час якого 87 % практичних працівників органів досудового розслідування зазначили, що версія про причетність певної особи до вчинення кримінального правопорушення починає перевірятися задовго до повідомлення особі про підозру. І це при тому, що зазначена версія ґрунтується не лише на самих припущеннях, але й на доказах. Так само й 74 % адвокатів зазначили, що в їх практиці доволі частими є випадки, коли вони надають клієнту правову допомогу у зв'язку з його залученням до кримінального провадження як особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення їй про підозру. Це проявляється у формі допитів як свідка але за питаннями про причетність

такого свідка до вчинення кримінального правопорушення, у формі обшуку за місцем проживання особи, у направленні різного роду запитів до підприємства чи державної установи, про надання інформації, яка необхідна для перевірки версії про причетність керівника цього підприємства чи установи до вчинення певного злочину у сфері службової діяльності.

Констатувавши поширеність на практиці випадків фактичного здійснення обвинувальної діяльності до повідомлення особі про підозру, виникає питання, наскільки доречно відносити до процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, таких осіб.

Причиною постановки цього питання є те, що практиці відомі вкрай багато порушень не лише кримінального процесуального закону, але й кримінальних правопорушень під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Зокрема, вигідним з точки зору розкриття злочинів є піддавання підозрюваних тортурам, штучне створення доказів шляхом підроблення документів, підмова свідків давати недостовірні показання або підмова експертів давати завідомо недостовірні висновки. Це також практичні реалії, однак закон лише встановлює кримінальну відповідальність за вчинення цих діянь, а також процесуальні наслідки перевірки достовірності доказів та визнання певних доказів недопустимими у зв'язку з порушенням порядку їх отримання (зокрема, отримання доказів внаслідок катування).

Тому й виникає питання про те, чи не простіше йти шляхом заборони здійснення обвинувальної діяльності до моменту повідомлення про підозру. Аналізуючи поширеність такої практики, а також її причини, доходимо висновку, що здійснення фактичної обвинувальної діяльності до повідомлення особі про підозру є тією практичною реалією, яку заборонити не вбачається можливим. Її необхідно в окремих аспектах обмежувати, а в інших – нормативно врегулювати. По-перше, ця практика

сама по собі не є злочинною, а тому не несе в собі суспільної небезпеки. По-друге, природа кримінального процесуального пізнання під час кримінального провадження передбачає поступове з'ясування обставин розслідуваної події та поступове з'ясування причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення.

У цьому випадку хочемо звернути увагу на окремі об'єктивні чинники, що зумовлюють поширеність практики «затягування» з повідомленням про підозру.

Повідомлення особі про підозру обумовлює початок спливу строків досудового розслідування, які, згідно з ч. 2 ст. 219 КПК України, не можуть перевищувати двох місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, шести місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, дванадцяти місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Саме упродовж цих строків мають бути зібрані докази, на підставі яких може бути прийнято рішення про направлення кримінального провадження до суду з обвинувальним актом (або інше альтернативне рішення). Однак навіть упродовж дванадцяти місяців не завжди можна завершити виконання всіх необхідних слідчих дій. Приміром, в умовах завантаженості експертних установ окремі судово-економічні, комп'ютерно-технічні, будівельно-технічні та інші експертизи тривають по півроку-рік. Але на відміну від виконання запиту про міжнародно-правову допомогу, під час якого досудове розслідування може бути зупинено, КПК України не передбачає можливості зупинення досудового розслідування на час проведення експертизи [22, с. 80].

Окремо варто зазначити й про те, що з прийняттям КПК України 2012 року суттєво збільшилася питома вага судового контролю на досудовому розслідуванні. Побічним ефектом розширення судового контролю стало надмірне завантаження слідчих суддів, що негативно

відбилося на строках розгляду клопотань.

Варто також враховувати, що повідомлення особі про підозру є вихідним моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому ст. 372 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [69], а п. 1. ч. 1 ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» передбачає право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [132].

При цьому А. Вільцан пропонує до підстав відшкодування такої шкоди додати й випадки перекваліфікації кримінально-караного діяння на менш тяжке (повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри) [206, с. 165].

Відповідно до ч. 3 ст. 1191 Цивільного кодексу України держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи лише у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вирокom суду щодо неї, який набрав законної сили [188]. На нашу думку, затягування з повідомленням про підозру у цих умовах є хоч і неправильним, однак цілком закономірним результатом подібного правового регулювання.

Водночас певна об'єктивність підстав затягування з моментом повідомлення про підозру не знімає питання про дотримання прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність [22].

Водночас не всі поділяють думку, що з повідомленням про підозру часто затягують. Ю. В. Лисюк наголошує, що статус підозрюваного

порушує права людини, адже у разі здійснення слідчих дій може бути негативний вплив на його репутацію, та те, що запровадження цього статусу фактично надає безмежні повноваження слідчим для наділення ним будь-якої особи, не маючи достатніх для цього юридично обґрунтованих підстав [83].

Однією з основних засад кримінального провадження є змагальність сторін. Зазначена засада надає стороні захисту можливість відстоювати свою правову позицію нарівні зі стороною обвинувачення. Для створення належних передумов якісного відстоювання правової позиції стороні захисту надані права як самостійно проводити окремі процесуальні дії, так і клопотати про їх проведення стороною обвинувачення [24].

На думку О. В. Величко та Л. Б. Ісмаїлової, засада змагальності є похідною від процесуальної рівності сторін [29; 55, с. 17]. В. В. Рогальська наголошує, що рівність сторін є невід'ємним та обов'язковим елементом змагальності, але вважає, що ця рівність повинна забезпечувати справедливий баланс між сторонами процесу протягом усього кримінального провадження, оскільки діяльність сторін не зводиться лише до пред'явлення доказів та відстоювання своєї позиції в суді, бо в цьому разі вона виступає лише методом перевірки доказів у суді першої інстанції [143, с. 46-47].

Водночас, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, стороною захисту у кримінальному провадженні можуть бути такі учасники: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [71].

Враховуючи, що сторона захисту визначена через перелік носіїв відповідних процесуальних статусів, напрошується висновок, що до моменту набуття одного з цих статусів особа не належить до сторони захисту, а відтак, не наділена відповідним переліком прав, обов'язків та

відповідальності.

З одного боку, можна припустити, що користуватися цими правами до набуття процесуального статусу, наприклад, підозрюваного, немає потреби, оскільки офіційна обвинувальна діяльність не розпочата.

Водночас висновок про можливу причетність певної особи до вчинення злочину є наслідком діяльності сторони обвинувачення щодо збору, оцінки та перевірки доказів. Дуже часто особа, яка в подальшому набуде процесуальний статус підозрюваного, залучається до кримінального провадження як свідок, або як особа, у приміщенні якої проводиться обшук чи огляд, або як керівник чи інший працівник установи, до якої скеровується запит про надання інформації чи ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Такі дії також можуть здійснюватися щодо знайомих чи ділових партнерів «потенційного підозрюваного» або контрагентів підприємства, в якому «потенційний підозрюваний» є службовою особою. Тобто у цих випадках особа сприймає таку діяльність як «обвинувальну», хоч і не має процесуального статусу підозрюваного [24, с. 271].

Слід навести позицію О. В. Капліної, яка акцентує увагу на багатозначності терміна «підозра», вважаючи, що під цим терміном може назватися процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить собою уособлену групу правових норм, що регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, які виникають у зв'язку з притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси [60, с. 242].

Водночас існують конкретні строки, упродовж яких мають бути зібрані докази. На підставі отриманих відомостей може бути прийнято рішення про направлення кримінального провадження до суду з

обвинувальним актом (або інше альтернативне рішення). Однак навіть упродовж дванадцяти місяців не завжди можна завершити виконання всіх необхідних слідчих (розшукових) дій [24, с. 271].

Необхідно, як уже наголошувалося, при цьому враховувати і такий аспект, як зв'язаність наявних доказів з певним моментом розслідування, тобто: на даний момент розслідування доказів може бути достатньо для повідомлення про підозру, а в подальшому ситуація може змінитися. З цього приводу М. Ю. Червакова зазначає, що повідомлення про підозру можливе лише за умови вчинення кримінального правопорушення та упевненості прокурора чи слідчого у винуватості особи, є підстави вважати, що саме ці обставини повинні бути доведені у першу чергу, на час прийняття рішення про повідомлення особі про підозру. Решта ж обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні згідно зі ст. 91 КПК України [71], проте виходять за рамки складу кримінального правопорушення (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання), можуть бути з'ясовані (уточнені) після повідомлення про підозру. Не встановивши подію кримінального правопорушення і винуватість особи, прокурор, слідчий не може повідомити їй про підозру, оскільки буде відсутня підстава притягнення до кримінальної відповідальності [192, с. 460-461].

Зазначимо, що генеза підозри, тобто процес її формування, легалізації перевірки, в конкретному кримінальному провадженні є логічною системою послідовних етапів. З іншого боку, ми вважаємо за необхідне ввести в законодавчий обіг поняття «особа, щодо якої

здійснюється обвинувальна діяльність». З огляду на це, потребує наповнення процесуальний статус такого учасника кримінального процесу. Адже однією з основних засад кримінального провадження є змагальність сторін. Зазначена засада надає стороні захисту можливість відстоювати свою правову позицію нарівні зі стороною обвинувачення [19, с. 43].

У цьому випадку виникає питання про особливості процесуального статусу особи, якій стало відомо, що стосовно неї здійснюється діяльність, яка, по-суті, є обвинувальною.

З точки зору КПК України, така особа формально не є підозрюваним. Однак, як відомо, кримінальне процесуальне законодавство включає в себе не лише КПК та інші закони України, але й міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2 ст. 1 КПК України [71]). Одним із таких міжнародних договорів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [64], яка ратифікована Законом України від 17.07.1997 [133].

При цьому кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України).

Слід враховувати, що ЄСПЛ застосовує так зване автономне тлумачення окремих юридичних понять Конвенції [96, с. 91]. Одним із прикладів автономного тлумачення є розуміння Європейським судом терміна «обвинувачення» в контексті ст. 6 Конвенції (Право на справедливий суд). Так, у справі «Девеєр проти Бельгії» термін «обвинувачення» був визначений як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення» [45]. Прикладами форм «офіційного повідомлення» Європейським судом були визнані: наявність ордера на арешт [105], блокування банківських рахунків [182].

Як слушно зазначає С. Меркулов, встановлення точного моменту

висунення «кримінального обвинувачення», як правило, має важливе значення, оскільки саме з цього моменту починає свій перебіг розумний строк судового розгляду справи, передбачений ст. 6 Конвенції. З точки зору ЄСПЛ, моментом висунення обвинувачення визнаються певні обставини: арешт особи (рішення у справі «Вемхофф проти Німеччини»), офіційне повідомлення про намір здійснення стосовно неї кримінального переслідування (рішення у справі «Ноймайстер проти Австрії»), початок досудового слідства проти конкретної особи чи арешт банківських рахунків конкретної особи (рішення у справі «Рінгайзен проти Австрії»). Особа, викликана як свідок у кримінальній справі, але фактично підозрювана у вчиненні злочину (зокрема, їй були поставлені запитання під час допиту, які можуть бути використані проти неї як обвинувальні), користується гарантіями ст. 6 Конвенції (рішення у справі «Сервес проти Франції») [100].

Ми не будемо детально зупинятися на інших формах офіційних повідомлень про можливу причетність до злочину, оскільки це питання є достатньо широким та потребує окремого дослідження. Ми дослідимо питання про те, яких процесуальних прав та обов'язків набуває особа, якій ще не повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, однак з точки зору ЄСПЛ, щодо неї здійснено обвинувачення в розумінні ст. 6 Конвенції.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [64].

Виходячи з того, що в українському кримінальному провадженні судовий розгляд щодо обґрунтованості висунутого кримінального обвинувачення неможливий без попереднього повідомлення про підозру, права на публічний розгляд, незалежність, безсторонність суду тощо не є

актуальними для особи, якій про підозру не повідомлялося. Однак право на розумний строк розгляду справи виникає не з моменту початку судового розгляду, а з моменту, коли особі було пред'явлене обвинувачення в розумінні ст. 6 Конвенції. Такий висновок міститься, зокрема у рішенні «Меріт проти України» [99].

У зв'язку з цим виникає питання про те, чи наділена особа можливістю впливати на дотримання розумних строків під час проведення досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 308 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування [71].

Згідно з п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України під терміном «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування» варто розуміти особу, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України [71]. Ця норма є досить прогресивною, однак, на нашу думку, можливість особи, стосовно якої здійснюється обвинувальна діяльність, подавати прокурору скарги на недотримання розумних строків залежить від того, як саме тлумачити зміст поняття «проведення процесуальної дії щодо особи (її майна)».

Новелою вітчизняного законодавства є судовий контроль за продовженням строків у кримінальних провадженнях, в який жодній особі не повідомлялося про підозру. У цих кримінальних провадженнях строк досудового розслідування продовжується слідчим суддею (ч. 1 ст. 294 КПК України [710]). Однак судовий розгляд клопотання про продовження строків досудового розслідування у даному випадку здійснюється без залучення інших учасників кримінального провадження. Тому особа, щодо якої фактично здійснюється обвинувальна діяльність, не має можливості

подавати заперечення проти продовження строків досудового розслідування.

Пропозицію визначати перебіг розумного строку не з моменту повідомлення про підозру, а з моменту початку досудового розслідування висловлювали М. І. Леоненко та Г. І. Блохін ще в 2013 р. [82, с. 331-332].

Що стосується положень ч. 2 ст. 6 Конвенції, відповідно до яких кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [64], то зазначена норма міститься у ст. 62 Конституції України, а також ст. 17 КПК України.

Крім того, згідно з п. б) ч. 3 ст. 6 Конвенції кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту [64]. Стосовно даного права «обвинуваченого» можна зазначити, що до моменту повідомлення особі про підозру вона є достатньо обмеженою у користуванні цим правом. Не маючи процесуального статусу підозрюваного, особа не може подавати клопотання про проведення процесуальних дій в порядку ст. 220 КПК України (або ж у задоволенні цих клопотань буде відмовлено за формальними підставами подання їх неналежним учасником). Також не будучи підозрюваним, особа не уповноважена знайомитися з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України.

Певною мірою брати участь у збиранні доказів щодо невинуватості дозволяє такий інструмент, як адвокатський запит, який надсилається адвокатом, з яким така особа уклала договір про надання правової допомоги. Чинне законодавство України не ставить можливість користування послугами адвоката в залежність від наявності у особи певного процесуального статусу, чим надається можливість користуватися правом, передбаченим п. с) ч. 3 ст. 6 Конвенції, однак лише в частині отримання правової допомоги. Але оплата цієї правової допомоги покладається на замовника.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України надає особі, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення їй про підозру, окремі гарантії реалізації нею прав, що зазначені в ст. 6 Конвенції, однак для повноцінного користування зазначеними правами потребує забезпечення своєчасного повідомлення про підозру.

Водночас, якщо без повідомлення особі про підозру їй було у певний спосіб офіційно повідомлено слідчим чи прокурором про те, що у них є достатні підстави вважати, що ця особа може бути причетною до вчинення злочину, то ця особа, хоч і стає «обвинуваченою» з точки зору ст. 6 Конвенції, однак у кримінальному провадженні вона не набуває процесуального статусу підозрюваного. А тому вона не може користуватися такими правами підозрюваного, як подавання клопотань, скарг, заперечень, самостійне проведення процесуальних дій. Ті окремі права, якими користується така особа, є аналогічними тим, що є доступними для будь-якого учасника кримінального провадження.

Також вважаємо за необхідне звернути увагу на інший аспект досліджуваної проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає повідомлення про підозру як обов'язкову умову прийняття певних процесуальних рішень (зупинення досудового розслідування, оголошення особи в розшук, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без участі підозрюваного). У такому випадку, безумовно, особа є «обвинуваченою» в розумінні ст. 6 Конвенції. Але якщо їй не було повідомлено про підозру у передбаченому КПК України порядку, чинне законодавство не дозволяє її вважати підозрюваною, навіть якщо попередньо щодо неї чи її майна були проведені процесуальні дії, в перебігу яких цій особі було офіційно повідомлено, що вона може бути причетною до вчинення злочину. Наприклад, під час допиту її як свідка ставилися питання про можливу причетність до вчинення злочину, або у житлі такої особи був проведений обшук і в тексті залишеної на видному місці ухвали зазначено про її

можливу причетність до вчинення злочину.

У практиці ЄСПЛ факт здійснення обвинувальної діяльності стосовно особи (офіційне повідомлення такій особі компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення) вважається достатнім для того, щоб така особа визнавалася «обвинуваченою» в розумінні ст. 6 Конвенції. При цьому ЄСПЛ не вимагає виконання будь-яких додаткових формальностей. Водночас факт визнання особи «обвинуваченою» не означає автоматичного набуття нею процесуального статусу підозрюваною в кримінальному процесі України. Виходячи з цього, така особа не може користуватися процесуальними правами підозрюваної, а також до неї не можуть бути застосовані ті запобіжні заходи, які потребують попереднього повідомлення особі про підозру [24].

1.2. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи

Для визначення сутності поняття «обвинувальна діяльність, здійснюваної щодо особи» необхідно з'ясувати низку питань. По-перше, варто проаналізувати зміст поняття «обвинувачення» та визначити, в яких значеннях воно вживається. По-друге, необхідно визначити зміст поняття «обвинувальна діяльність». По-третє, необхідно визначити коло суб'єктів обвинувальної діяльності та етапи кримінального провадження, на яких ними здійснюється обвинувальна діяльність.

На сучасному етапі в науці кримінального процесу термін «обвинувачення» використовується в багатьох значеннях: як конституційна функція, сторона провадження, вид процесуальної діяльності, елемент принципу змагальності, правовий інститут тощо. Однак юридичною наукою не вироблено єдиного підходу до розуміння цієї правової категорії [198, с. 151].

І. В. Гловюк, досліджуючи проблеми тлумачення поняття

«обвинувачення», слушно зазначає, що у доктрині достатньо усталеним є визначення обвинувачення у матеріально-правовому та процесуальному значенні [37, с. 18].

Ще у минулому столітті, Ф. Н. Фаткуллін виклав сутність поняття «обвинувачення» у наведених вище значеннях. Так, на думку цього автора, обвинувачення у матеріально-правовому значенні – це сукупність встановлених у справі й таких, що ставляться у вину обвинуваченому, суспільно небезпечних та протиправних фактів, які становлять сутність того конкретного складу злочину, за який ця особа несе кримінальну відповідальність та має бути засуджена. Обвинувачення у процесуальному значенні – це заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів та осіб щодо викриття обвинуваченого у злочині, що йому інкримінується, і щодо обґрунтування його кримінальної відповідальності з тим, щоб досягти його публічного засудження [37, с. 18; 181, с. 11-12].

Обвинувачення у процесуальному сенсі визначається як сукупність дій, спрямованих на викриття особи, яка вчинила злочин, та забезпечити застосування до неї заслуженого покарання, що в деяких доктринальних джерелах визнається кримінальним переслідуванням [37, с. 19; 156, с. 190].

Водночас кримінальне переслідування тлумачиться ширше, ніж обвинувачення (в тому значенні, яке використовувалося у вітчизняному законодавстві). Наприклад, Т. О. Лоскутов зазначив, що початок першої процесуальної дії слідчого, що спрямована на викриття (перевірку на причетність) особи до вчинення злочину, є початковим моментом реалізації слідчим функції кримінального переслідування [88, с. 13].

Стосовно співвідношення термінів обвинувачення та кримінальне переслідування, то є підстави для їх ототожнення. Зокрема, Л. М. Лобойко до числа кримінальних процесуальних функцій відносить функцію обвинувачення (кримінального переслідування, функцію захисту, функцію правосуддя, допоміжну функцію [85, с. 34-35].

При цьому Т. О. Лоскутов визначив здійснюване слідчим

кримінальне переслідування як кримінально-процесуальну діяльність слідчого з викриття (перевірки на причетність) конкретної особи у вчиненні злочину в межах визначеного предмета відання. Причому переслідування особи має місце незалежно від того, чи надано їй процесуальним рішенням слідчого статус підозрюваного чи обвинуваченого [88, с. 7].

Д. С. Патрелюк, дослідивши позиції науковців щодо початку кримінального переслідування, виокремив три різні позиції [112, с. 211]. Позиція перша: кримінальне переслідування розпочинається після повідомлення особи про підозру (порушення кримінальної справи проти особи). Такої думки дотримуються І. В. Гловюк та Д. М. Цехан [187], А. В. Лапкін [79, с. 54], В. Ф. Крюков [76, с. 33], О. О. Левендаренко [81, с. 167], О. Б. Соловйов [153, с. 93], О. Г. Халіулін [183, с. 6]. Доречно зазначити, що такої думки дотримуються 298 (89 %) опитаних нами респондентів (з них 291 респондент вважає, що кримінальне переслідування починається з моменту складання повідомлення про підозру, а 7 респондентів – з моменту вручення такого повідомлення) [Додаток Б].

Відповідно до другої позиції, кримінальне переслідування розпочинається з унесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (порушення кримінальної справи за фактом). Прихильниками такої позиції є С. В. Дадонов [44, с. 22], Д. Д. Донський [48, с. 57], С. М. Кузнецова [77, с. 68], І. В. Рогатюк [144, с. 81], М. О. Чельцов [191, с. 348], Н. І. Щегель [199, с. 10]. Таку думку поділяють лише 37 (11 %) опитаних нами респондентів [Додаток Б].

Відповідно до третьої позиції, кримінальне переслідування розпочинається з першою слідчою (розшуковою) чи процесуальною дією, спрямованою на викриття особи, яка вчинила злочин. Ця позиція підтримується О. А. Губською [42, с. 111], Т. О. Лоскутовим [88, с. 4]. Хоча її не підтримали респонденти при опитуванні. Водночас вважаємо, що це не свідчить про хибність цієї позиції. На нашу думку, практичні

працівники більш схильні мислити практичними категоріями (розпочато розслідування, погоджено повідомлення про підозру, вручено повідомлення про підозру), оскільки такі дії мають вплив на рух кримінального провадження. Натомість проведення процесуальних дій, спрямованих на перевірку причетності особи (навіть конкретної особи), не є конкретизованим. Однак проведення процесуальних дій, спрямованих на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, є доволі близьким за змістом до обвинувачення (у значенні, яке застосовує ЄСПЛ).

Однак це не виключає слушність інших позицій. Приміром, коли при отриманні інформації про кримінальне правопорушення одразу є підстави вважати певну особу причетною до його вчинення, то дії, спрямовані на викриття конкретної особи, можуть розпочатися одночасно з початком досудового розслідування. Або у випадку, коли щодо особи, яку повідомлено про підозру, раніше не проводилися процесуальні дії, то початок таких дій збігається у часі з моментом повідомлення про підозру.

Крім того, визначаючи процесуальну сутність дій, М. О. Чельцов стверджує, що обвинувачення полягає у збиранні доказів вчинення злочину певною особою, у викритті обвинуваченого в перебігу розслідування і судового розгляду, в обґрунтуванні кримінальної відповідальності обвинуваченого [190, с. 88].

Аналіз наведених понять надає можливість дійти висновку, що обвинувачення у матеріально-правовому розумінні визначається як обґрунтоване твердження про вчинення особою протиправного діяння, а процесуальний зміст обвинувачення характеризується сукупністю процесуальних дій, спрямованих на притягнення особи до кримінальної відповідальності

На даний час у ст. 3 КПК України законодавцем визначено поняття «обвинувачення» та «державне обвинувачення».

Під обвинуваченням розуміється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну

відповідальність, висунуте в порядку, встановленим Кодексом (п. 13 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

Державне обвинувачення визначається як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України) [18].

Виходячи зі змісту наведених понять, можна дійти висновку, що у Кримінальному процесуальному кодексі сутність поняття «обвинувачення» розглядається також у матеріально-правовому та процесуальному значенні.

Водночас, розглядаючи обвинувачення з точки зору змісту, який вкладає в нього кримінальний процесуальний закон, ми стаємо повністю залежними від того, яке значення законодавець вирішив вкласти у даний термін є конкретний період розвитку кримінального процесу. Приміром, у чинному кримінальному процесуальному законі обвинувачення розпочинається після направлення до суду обвинувального акта. До цього особа має процесуальний статус підозрюваного, свідка, особи, щодо якої здійснюються процесуальні дії, або ж формально не має жодного процесуального статусу.

Для порівняння слід зазначити, що, відповідно до КПК України 1960 року, обвинуваченим визнавалася особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку винесено постанову про притягнення як обвинуваченого. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називався підсудним [72].

Безумовно, кримінальне процесуальне законодавство зазнало досить істотних змін при прийнятті КПК України 2012 року. Зокрема, змінився порядок набуття процесуальних статусів підозрюваного, обвинуваченого, змінилися стадії набуття статусу обвинуваченого, однак ці зміни не можна вважати настільки глобальними, щоб вести мову про зміну меж

обвинувальної діяльності.

Як зазначає Л. М. Лобойко, повідомлення про підозру – це первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи [85, с. 241].

А. В. Жук, повідомлення особі про підозру вважає початковим моментом реалізації функції обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої у вчиненні кримінального правопорушення. Воно нерозривно пов'язане з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у вчиненні злочину конкретною особою. Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі – повідомленні особі про підозру. У ній слідчий вперше надає висновок про наявність і сутність кримінального караного діяння, вчиненого конкретною особою [49, с. 223].

Для прикладу, В. М. Тertiшник висловлював пропозицію, згідно з якою поняття підозрюваного має бути замінене на поняття «підслідний». Поняттям «підслідний» охоплюється статус: особи, щодо якої порушено справу або винесено постанову про визнання її такою, що перебуває під слідством; затриманих за підозрою у вчиненні злочину або осіб, щодо яких вжито запобіжний захід до винесення постанови про притягнення як обвинувачуваних, а також статус неосудної чи малолітньої особи віком з одинадцяти років, щодо яких здійснюється процесуальне провадження [161, с. 18].

Фактично, пропонований В. М. Тertiшником термін «підслідний» охоплює собою осіб, щодо яких було розпочато кримінальне провадження. На нашу думку, ця концепція цілком могла бути реалізованою в КПК України 2012 року. За умови наділення підслідного тими самими правами, обов'язками, відповідальністю тощо, усі відмінності між підозрюваним та підслідним були б суто термінологічними, а не змістовними.

Тому не вважаємо правильним давати визначення обвинувальній діяльності виключно на основі розуміння терміна обвинувачення в кримінальному процесуальному законодавстві.

Зауважимо, що 214 респондентів (64 %) зазначили, що немає потреби застосовувати у КПК України термін «підозрюваний» та термін «обвинувачений» [Додаток Б]. Тому необхідно звернути увагу на визначення сутності поняття «обвинувачення», яке запропоновано у міжнародному документі, спрямованому на захист громадянських та політичних прав людини – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [18, с.118].

Розглядаючи сутність поняття «обвинувачення» в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, О. С. Мазур зазначає, що поняття «кримінального обвинувачення» у практиці Європейського суду з прав людини відрізняється своєю «автономністю». Суд сприймає кримінальне обвинувачення як універсальне поняття, яке є наслідком будь-яких діянь протиправного характеру, незалежно від ступеня їх суспільної небезпечності. При цьому суттєвою ознакою застосування статті 6 Конвенції є те, що Суд не пов'язує термін «обвинувачення» з самим обвинувальним актом, який складається слідчим (прокурором) по закінченні досудового слідства [92, с. 24]. Крім того, у науковій літературі існує обґрунтована думка щодо визначення «обвинувачення» у значенні кримінально-процесуальної функції як основного напрямку кримінальної процесуальної діяльності [87, с. 58].

Аналіз публікацій останніх років надає можливість дійти висновку, що на сьогодні існує єдиного підходу до визначення назви цієї функції. Як слушно зазначає І. В. Гловюк, це пов'язано насамперед з тим, що «співвідношення кримінального переслідування та обвинувачення є одним із найскладніших у теорії кримінально-процесуальних функцій; воно обумовлено відсутністю сталої доктринальної концепції щодо змісту обох цих категорій...» [36, с. 141].

На сьогодні науковцями на рівні монографічних досліджень обґрунтовано використання поняття «функції обвинувачення» та «кримінального переслідування».

Так, В. О. Гринюк використовує поняття «функція обвинувачення», під якою розуміє кримінальну процесуальну діяльність уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає в отриманні (формуванні, збиранні) сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення (кримінально караного діяння), а також у підтриманні обвинувачення під час судового розгляду та під час перевірки судових рішень у кримінальному провадженні [39, с. 91].

І. В. Гловюк схиляється до використання поняття «кримінальне переслідування», розглядаючи цю функцію як обумовлений завданнями кримінального провадження напрямок діяльності прокурора, слідчого, оперативного підрозділу, а у випадках, передбачених КПК, потерпілого, його представника та законного представника, з формулювання твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення або вчинення нею іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а також з відстоювання цієї тези шляхом викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, встановлення вчинення нею іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, для забезпечення державного осуду її діяння (у формі констатації винуватості особи / вчинення нею іншого діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, кримінальної відповідальності та / або застосування до неї інших заходів кримінально-правового характеру) та належної реалізації наслідків такого осуду за допомогою кримінально-процесуальних засобів пізнавального та забезпечувального характеру в формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [36, с. 367-368].

Наведені поняття є ґрунтовними і всебічно розкривають сутність

функції, що надає нам можливість підійти до детального дослідження поняття «обвинувальної діяльності». Для уникнення плутанини у нашому дослідженні, ми схилиємось до використання у подальшій роботі поняття «функція обвинувачення», виходячи з того, що у чинних нормативних актах категорія «кримінальне переслідування» міститься лише у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року, яка вже втрачає актуальність. Про це свідчить те, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі окремі її положення не були відображені, зокрема не розглядається і не використовується поняття «кримінальне переслідування».

Таким чином, на підставі аналізу сучасних підходів до тлумачення «обвинувачення», можна виділити такі напрямки визначення цього поняття:

- обвинувачення як твердження про вчинення діянь протиправного характеру на підставі встановлених обставин, що ставляться у вину;
- обвинувачення як діяльність компетентних органів та осіб щодо викриття обвинуваченого у злочині, що йому інкримінується;
- обвинувачення як наслідок будь-яких діянь протиправного характеру, незалежно від ступеня їхньої суспільної небезпечності (поняття визначене з урахуванням практики Європейського суду з прав людини);
- обвинувачення у значенні кримінально-процесуальної функції як основний напрям діяльності сторони обвинувачення [92, с. 24].

Визначаючи сутність функції обвинувачення, В. О. Гринюк зазначає, що зміст процесуальної діяльності полягає в отриманні (формуванні, збиранні) сукупності доказів. Ми повністю підтримуємо позицію автора, стосовно того, що прийняття будь якого рішення у кримінальному провадженні можливо лише на підставі аналізу фактичних даних які, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, визнаються доказами, а сутність обвинувальної діяльності повинна полягати у зібранні сукупності доказів, достатньої для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального

правопорушення, та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення [40, с. 91].

Вказане цілком стосується і діяльності, яка здійснюється щодо категорії осіб, які не належать до суб'єктів злочину (неповнолітні віком від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; неосудні особи), але сукупність процесуальних дій і рішень, пов'язаних із застосуванням до них заходів забезпечення кримінального провадження, закінченням досудового розслідування та інших, свідчить про здійснення обвинувальної діяльності у зв'язку з учиненням ними суспільно небезпечного діяння. На користь цього свідчить те, що законодавець у ч. 1 ст. 499 та ч. 1 ст. 504 КПК України визначає, що досудове розслідування щодо такої категорії осіб здійснюється за загальними правилами, передбаченими законом.

Для визначення кола суб'єктів, які здійснюють обвинувальну діяльність, насамперед необхідно звернутись до глави 3 КПК України, в якій законодавець до сторони обвинувачення відносить: прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого та працівників оперативних підрозділів. Виходячи із повноважень сторони обвинувачення, які визначені у ст.ст. 36-41 Кримінального процесуального кодексу, вважаємо, що обвинувальна діяльність після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може здійснюватись прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим та працівниками оперативних підрозділів, а після направлення матеріалів до суду здійснення обвинувальної діяльності покладається на прокурора. При цьому ми погоджуємося з Л. М. Лобойком, який зазначає, що в суді обвинувальну діяльність здійснює саме прокурор [86, с. 7].

Хоча потерпілий, його представник та законний представник не відносяться законодавцем до сторони обвинувачення, нами підтримується думка В. О. Гринюка, який зазначає, що потерпілі реалізують функцію

обвинувачення у кримінальному провадженні у справах приватного обвинувачення, а у справах публічного обвинувачення – реалізують права, які містять елементи обвинувачення, як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях, і цю категорію осіб також слід віднести до суб'єктів здійснення обвинувальної діяльності [40, с. 129-130].

Визначаючи момент початку обвинувальної діяльності, вважаємо за необхідне зазначити, що немає підстав ототожнювати його з початком обвинувачення в кримінальному провадженні, яке, як відомо, розпочинається направленням до суду обвинувального акту.

Фактично, встановлюючи належність прокурора, слідчого, дізнавача до сторони обвинувачення, кримінальне процесуальне законодавство жодним чином не визначає момент, з якого ці учасники починають бути стороною обвинувачення. Таким чином, віднесення прокурора, слідчого, дізнавача до сторони обвинувачення має місце не тільки до направлення до суду обвинувального акта, але й до повідомлення особі про підозру.

Водночас К. В. Павлійчук зазначає, що з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається виконання прокурором обов'язків з формування обвинувачення, а всі учасники кримінального провадження поділяються на сторони згідно з принципом змагальності [109, с. 204].

Виходячи з того, що ми розглядаємо «обвинувальну діяльність» як доказову діяльність, а виходячи зі змісту ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється шляхом проведення (для потерпілого, його представника – ініціювання проведення) слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших

процесуальних дій, вважаємо, що здійснення обвинувальної діяльності розпочинається після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У зв'язку з цим доречним буде звернути увагу на Постанову Великої Палати Верховного Суду від 08.04.2020, яким зобов'язано Генеральну прокуратуру України надати вичерпні відомості про повний перелік кримінальних проваджень, за якими до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості про вчинення особою кримінальних правопорушень, а також коли саме, за якими номерами, щодо яких обставин та за якою кваліфікацією внесено відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [120].

Аналізуючи це рішення, вважаємо за потрібне звернути увагу на той факт, що поняття таємниці досудового розслідування у ньому трактовано дещо звужено. Так, згідно з п. 60 цього судового рішення інформацією, яка містить таємницю досудового розслідування, визнано ту, яку було створено або одержано у кримінальному провадженні після внесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення.

Приміром, здійснення закритого судового розгляду у випадках, передбачених ст. 27 КПК України, не обмежується збереженням в таємниці тих відомостей, які отримані під час судового розгляду. В закритому судовому розгляді досліджуються у тому числі відомості, які отримані до початку судового розгляду.

Але, незалежно від незгоди із аргументами цього судового рішення, вважаємо, що отримання особою відомостей від Генеральної прокуратури України про те, що до ЄРДР внесено відомості про вчинення нею кримінального правопорушення, надає такій особі процесуального статусу обвинуваченого в розумінні ЄСПЛ.

Однак постає питання про те, чи можна вважати особу обвинуваченою в розумінні практики ЄСПЛ, якщо відомості про перевірку її на причетність до вчинення кримінального правопорушення ця особа

отримала не в законний спосіб. Наприклад, під час досудового розслідування було проведено певну процесуальну дію, учасники якої були попереджені про неприпустимість розголошення відомостей досудового розслідування (обшук, тимчасовий доступ, негласні слідчі (розшукові) дії тощо). При цьому учасник процесуальної дії чи інша особа, яка отримала доступ до відповідних процесуальних документів, повідомила про цю дію особу, причетність якої перевіряється. На нашу думку, в таких випадках особа не може вважатися обвинуваченою.

Отже, на підставі викладеного, можна визначити обвинувальну діяльність як кримінальну процесуальну діяльність сторони обвинувачення (прокурора, керівника слідчого підрозділу, слідчого, дізнавача, працівника оперативного підрозділу) та потерпілого, його представника (у справах приватного обвинувачення), яка розпочинається після внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зміст якої полягає у збиранні сукупності доказів з метою викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення (доведення вчинення нею іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність) [23, с. 44].

З категорією «обвинувальна діяльність» тісно пов'язана інша категорія – «стандарт доказування». В. В. Вапнярчук, дослідивши цю категорію, виділив три категорії стандарту доказування: ймовірне припущення, обгрунтоване припущення, поза розумним сумнівом [27, с. 105-107]. Ймовірне припущення – це найменш жорсткий стандарт доказування, який передбачає сукупність ознак, які на перший погляд можуть викликати переконання в існуванні певного факту [27, с. 106]. Обгрунтоване припущення створює усвідомлену переконаність в існуванні певного факту [27, с. 107]. Доказаність за стандартом поза розумним сумнівом означає, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити відповідні факти [122].

Враховуючи, що обвинувальна діяльність розпочинається одночасно з початком досудового розслідування, доказаність наявності кримінального правопорушення та причетності певної особи до його вчинення проходить еволюцію від імовірного припущення, обґрунтованого припущення та переконаності поза розумним сумнівом. Безумовно, така еволюція не завжди приводить до переконання поза розумним сумнівом у винуватості конкретної особи. В одних випадках може бути встановлено, що певного діяння не було, або діяння не було злочинним, в інших випадках винуватість певних осіб може не підтверджуватися.

Обвинувальна діяльність, будучи розпочатою після внесення відомостей до ЄРДР, здебільшого не завжди здійснюється щодо конкретної особи, яка відома стороні обвинувачення. На початкових етапах розслідування відомостей, які б дозволяли ідентифікувати особу як таку, яка може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення, може не бути. Водночас можуть бути ситуації, коли є підстави вважати, що до вчинення злочину може бути причетна одна з декількох «запідозрених» осіб. При цьому висновок про причетність однієї особи виключає причетність іншої особи. Приміром, за наявності даних про те, що в салоні автомобіля під час руху перебувало кілька осіб, то кожна з них могла перебувати за кермом під час дорожньо-транспортної пригоди.

Тому слід розрізняти обвинувальну діяльність, здійснювану у кримінальному провадженні, та обвинувальну діяльність, здійснювану щодо конкретної особи (або кількох осіб одночасно).

У тому разі, якщо особі повідомлено про підозру, висновок про здійснення щодо підозрюваного обвинувальної діяльності є очевидним. У тому разі, якщо особі не повідомлялося про підозру, обвинувальна діяльність може здійснюватися у формі окремих процесуальних дій.

По-перше, особа може бути допитана як свідок щодо обставин

вчиненого кримінального правопорушення. Однак не в кожному разі допит особи як сівдка є обвинувальною діяльністю. Критерієм, за яким діяльність слід вважати обвинувальною та здійснюваною щодо свідка, є характер питань. Такі питання мають бути спрямовані на перевірку версії про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Водночас, на нашу думку, не можна відносити до осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність, тих свідків, яким питання про причетність до вчинення кримінального правопорушення задано формально, а відповідь особи про непричетність не ставиться слідчим під сумнів та не оспорується в ході подальших запитань чи інших процесуальних дій, які проводяться до або після допиту. Наприклад, допит усіх працівників певного структурного підрозділу (відділу кадрів, бухгалтерії тощо) з приводу того, чи не цією особою було поставлено підпис за іншу особу.

По-друге, особа може бути пред'явлена для впізнання. Однак метою такої слідчої (розшукової) дії також має бути перевірка версії про те, чи не ця особа вчинила кримінальне правопорушення. Пред'явлення для впізнання інших осіб, потерпілих, свідків не свідчить про здійснення щодо них обвинувальної діяльності.

По-третє, у особи можуть бути відібрані зразки для експертного дослідження.

По-четверте, певній посадовій особі може бути адресована вимога про надання певних відомостей. Така вимога може бути у формі запиту або у формі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. У тому разі, якщо метою отримання запитуваних відомостей є перевірка певної версії про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, то така особа може бути віднесена до учасників, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність.

По-п'яте, у приміщенні особи може бути проведено обшук. Безумовно, не в кожному випадку проведення обшуку особу слід вважати такою, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення. Однак

якщо метою обшуку є відшукання та вилучення речей та документів, які можуть містити відомості про причетність обшукуваної особи до вчинення кримінального правопорушення, то така особа, безумовно, належить до учасників, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність. Якщо ж обшук проводиться з метою виявлення речей або документів, які особа зберігає в себе в силу інших причин (наприклад, не знає про злочинне походження певних цінностей), то така особа не належить до учасників, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність [Додаток В].

Таким чином, критерієм, за яким проведення щодо особи процесуальних дій є здійснення щодо неї обвинувальної діяльності, є мета таких процесуальних дій. Якщо метою є перевірка версії про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, то особа-учасник процесуальної дії належить до учасників, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність.

1.3. Предмет та функціональне призначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

У цьому розділі нами було обґрунтовано, що під терміном процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, можна розуміти сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законі взаємопов'язаних між собою елементів, а саме: підстав набуття процесуального статусу, порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав, гарантій дотримання процесуальних прав, процесуальних обов'язків, відповідальності, а також правосуб'єктності, які регулюють процесуальні відносини за участю особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Ці елементи у своїй сукупності є предметом правового регулювання процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Водночас, враховуючи, що процесуальний статус «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» є зведеним, тобто охоплює собою не лише підозрюваного, обвинуваченого, але й в окремих випадках – свідка, особи, щодо якої проводяться процесуальні дії. Тому й підстави, порядок набуття процесуальних статусів, процесуальні права, їхні гарантії, обов’язки та відповідальність особи можуть відрізнятися.

Тому важливим аспектом процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є те, що зазначений процесуальний статус упродовж кримінального провадження не є сталим. Він має динаміку розвитку, в ході якого відповідна особа може бути такою, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру, а в подальшому набуті процесуальних статусів підозрюваного, а згодом й обвинуваченого. Набуття цих статусів має відмінності у підставах та порядку набуття. Крім того, разом зі зміною цих процесуальних статусів особа набуває одних прав та обов’язків, але втрачає частину інших. При цьому цей розвиток не завжди здійснюється саме у такій послідовності. В окремих випадках обвинувальна діяльність починається разом з повідомленням про підозру, в інших випадках фактична обвинувальна діяльність може розпочатися, але за результатом досудового розслідування кримінальне провадження буде закрито без повідомлення про підозру.

Тому структурні елементи процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (підстави та порядок набуття процесуального статусу, права, їхні гарантії, обов’язки, відповідальність, правосуб’єктність), включають в себе як загальні, так і спеціальні норми.

Загальні норми є властивими процесуальному статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, на будь-якій стадії кримінального провадження та при будь-яких процесуальних відносинах з посадовою особою, яка здійснює кримінальне провадження, оскільки покликані забезпечити особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, здатність задовольнити її законні інтереси, а особам, які ведуть

кримінальне провадження, – надати можливість виконання завдань кримінального провадження.

Спеціальні норми регулюють ті особливості процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, які є властивими саме на певній стадії кримінального провадження та при певних процесуальних відносинах із суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження.

Розглянемо детальніше структурні елементи процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Загальними підставами набуття процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є наявність внутрішнього переконання у сторони обвинувачення про те, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення. Хоча внутрішнє переконання є суб'єктивним, а тому оцінка тих самих доказів різними особами може відрізнятися, але таке переконання в конкретно взятій ситуації все одно ґрунтується на різній оцінці тих самих об'єктивних доказів.

Характерним є те, що в законодавстві відсутнє вичерпне описання підстав повідомлення про підозру та підстав для направлення до суду обвинувального акта.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру здійснюється у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Так само у ч. 1 ст. 290 КПК України зазначено, що відкриття матеріалів іншій стороні здійснюється у тоді, якщо прокурор визнає зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта.

Отже, в обох випадках підстави для набуття процесуальних статусів підозрюваного та обвинуваченого визначено через оцінні поняття. Тією якісною властивістю внутрішнього переконання, за якою можна відрізнити підстави набуття процесуального статусу підозрюваного та процесуального статусу обвинуваченого, є ступінь переконання у вчиненні

особою кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

У зв'язку з цим доречно навести приклад з Постанови Верховного Суду від 12.06.2018 (справа № 712/13361/15), в якому зазначено, що обвинувальний вирок може бути постановлений судом лише тоді, коли вина обвинуваченої особи доведена поза розумним сумнівом. Тобто, дотримуючись засади змагальності, та виконуючи свій професійний обов'язок, передбачений ст. 92 КПК України, обвинувачення має довести перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення [121].

Цим рішенням визначено, що встановлення вини особи поза розумним сумнівом має означати відсутність будь-якого іншого розуміння пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був учинений і обвинувачений є винним у його вчиненні [115].

Очевидно, що на початку досудового розслідування не можуть бути дані, які повністю переконують у вчиненні особою кримінального правопорушення та виключають будь-яке інше розуміння події. Лише у тому разі, якщо в ході подальшого досудового розслідування будуть отримані такі дані, виникнуть підстави для направлення кримінального провадження до суду, тобто підстави для набуття процесуального статусу обвинуваченого.

Дещо складнішим є питання про підстави повідомлення про підозру, в результаті чого особа набуває процесуального статусу підозрюваного.

Характеризуючи підстави повідомлення про підозру, О. В. Капліна зазначає: «Підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. У разі отримання нових доказів раніше повідомлена підозра може бути змінена. Це відрізняє підозру від підсумкового висновку слідчого чи прокурора про винуватість особи, який формулюється в обвинувальному акті, та має бути з точки зору сторони обвинувачення обґрунтованим, достовірним та остаточним. Саме тому обвинувачення, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, є твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, установленому КПК України. Підозра не може бути твердженням, її сутність полягає в тому, що це лише припущення, яке необхідно перевірити під час нового етапу досудового розслідування, який настає після повідомлення про підозру конкретної особи [58, с. 240].

Хоча ми не можемо погодитися з цим твердженням в тій частині, що підозра може бути змінена, а обвинувачення є остаточним, адже ст. 338 КПК України також передбачає можливість зміни кваліфікації або обсягу обвинувачення в суді, але повністю погоджуємося із запропонованим О. В. Капліною визначенням, відповідно до якого при обвинуваченні стверджують про винуватість особи, а при підозрі таку винуватість лише припускають.

Дещо іншої думки дотримуються Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк, які зазначають, що під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особі про підозру варто розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені і оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які у своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок) [4, с. 163].

Автори коментаря до КПК України [74, с. 603], а також О. В. Фараон

[180, с. 204] наголошують, що повідомлення про підозру є правовим актом.

Л. М. Гуртієва зазначає, що повідомлення про підозру є процесуальним рішенням слідчого, прокурора про вчинення кримінального правопорушення певною особою та процесуальною дією (сукупністю процесуальних дій) щодо вручення особі письмового повідомлення про підозру [43, с. 188].

Ю. П. Алєнін розглядає повідомлення про підозру як процесуальне рішення, що є правовим актом [3, с. 301].

З точки зору змісту терміна «підозра» у загальному філологічному значенні таке твердження є таким, що встановлює надмірні вимоги для мінімально достатніх підстав повідомлення про підозру

Водночас практика застосування законодавства про повідомлення про підозру складається таким чином, що до повідомлення про підозру вдаються не тоді, коли у сторони обвинувачення одночасно є як припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, так і сумнів у причетності особи до його вчинення, а тоді, коли сторона обвинувачення переконана у тому, що кримінальне правопорушення дійсно мало місце та певна особа його вчинила. При цьому вірогідність того, що в подальшому кваліфікація буде змінена, не впливає на повідомлення про підозру. Ймовірно таким чином намагаються уникнути випадків закриття кримінального провадження щодо підозрюваного у зв'язку з відсутністю події або складу злочину. Це є одним із факторів поширеності випадків, коли обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру, оскільки у сторони обвинувачення є підстави вважати, що особою було вчинено кримінальне правопорушення, однак є сумніви або в тому, чи дійсно діяння є кримінальним правопорушенням, або чи дійсно його вчинила певна особа.

Така практика є зручною для сторони обвинувачення, але призводить до порушення прав особи. Приміром, у рішенні по справі «Меріт проти

України» ЄСПЛ констатував, що заявник може вважатися таким, що зазнав моральних страждань, враховуючи тривалий стан непевності, в якому він перебував та перебуває досі через тривалість розгляду кримінальної справи [99].

Порядок набуття процесуального статусу особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, також має як загальні правила, так і спеціальні вимоги для конкретних суб'єктів кримінального провадження.

Загальними аспектами є доведення до відома відповідної особи про те, що є підстави вважати її такою, яка вчинила кримінальне правопорушення. Це може бути вручення повідомлення про підозру, вручення обвинувального акта.

У тих випадках, коли обвинувальна діяльність здійснюється щодо особи без повідомлення про підозру, моментом набуття особою прав обвинуваченого (в тому розумінні, в якому термін «обвинувачений» вживається в рішеннях ЄСПЛ) є момент офіційного повідомлення особі слідчим, прокурором, що вона може бути причетною до вчинення злочину. Формами такого інформування можуть бути відповідні питання в ході допиту як свідка, ознайомлення особи з рішенням про проведення щодо неї певної процесуальної дії (обшук, огляд, відібрання зразків для експертного дослідження, тимчасовий доступ до речей і документів), у мотивації якого зазначено про можливу причетність особи до вчинення кримінального правопорушення.

Необхідно зазначити, що з 2006 по 2016 рік кількість скарг проти України до ЄСПЛ збільшилась з 6800 до 18150 [202]. При цьому упродовж 1998-2012 років за результатами розгляду скарг до ЄСПЛ проти України було винесено 893 рішення, в яких у 883 випадках було встановлено наявність порушення Україною КЗПЛ [205].

Характерно, що у всіх випадках процесуальний документ, в якому фіксується певне рішення, завжди виноситься раніше, ніж він вручається особі, а в окремих випадках документ може бути отриманий особою вже

після проведення процесуальної дії. Наприклад, у разі відсутності особи у житлі обшук проводиться без її участі, а ухвала про обшук залишається на видному місці. Або тимчасовий доступ до документів було проведено, а певна особа в силу свого посадового становища ознайомила з примірником ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів пізніше.

З точки зору ЄСПЛ моментом набуття процесуального статусу є момент отримання від державних органів інформації про наявність припущення, що ця особа вчинила злочин. Однак кримінальне провадження не може бути ефективним, якщо особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, набувала процесуального статусу підозрюваного або обвинуваченого тільки після того, як вона отримає певний процесуальний документ, оскільки в такому разі набуття процесуального статусу залежить від бажання людини отримати цей документ. Більш ґрунтовно це питання буде розглянуто у третьому розділі дисертації.

Процесуальні права. У даному підрозділі ми не будемо аналізувати перелік прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Ми з'ясуємо загальні ознаки прав цього учасника.

Суб'єктивне право визначається як встановлена нормами права міра можливої поведінки уповноваженої особи для задоволення її інтересів і потреб, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [159, с. 204-205]. Також права і свободи визначаються як закріплені в законодавстві й гарантовані державою юридичні можливості, що дозволяють кожному вільно і на власний розсуд поводитись, а також створювати і користуватись наданими йому нормами права соціальними благами [158, с. 210]

Звідси випливає, що суб'єктивне право надає носію права поводитись відповідним чином або вимагати від інших відповідної поведінки. Однак користування правами є диспозитивним, коли особа самостійно вирішує, чи буде вона користуватися певним правом.

У зв'язку з цим доцільно звернути увагу на те, що окремі права підозрюваного, обвинуваченого викладено у законодавстві таким чином, що їх реалізація не залежить від волі самого підозрюваного, обвинуваченого. Приміром, право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (п. 1 ч. 2 ст. 42 КПК України), реалізується незалежно від волі особи. Так само право мати захисника у випадках, коли його участь є обов'язковою, реалізується примусово. Немає механізму відмови від права ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування під час відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України (п. 14 ч. 2 ст. 42 КПК України).

У цьому випадку можна дійти висновку, що окремі процесуальні права у зв'язку зі своєю винятковою важливістю викладено у формі гарантій, які також є окремим структурним елементом процесуального статусу.

Гарантії прав і свобод особи – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного і безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, охорони прав і свобод від можливих протиправних посягань і їх захисту від будь-яких незаконних порушень [158, с. 217].

Наступним елементом процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є процесуальні обов'язки.

Взагалі, під обов'язками розуміється передбачена правовими нормами необхідність слідувати певному виду і мірі поведінки, це закріплені в законі вимоги держави і суспільства до поведінки особи [158, с. 214].

Також юридичний обов'язок визначається як покладена нормами права на зобов'язану особу й забезпечена можливістю застосування засобів державного примусу міра необхідної поведінки, яку вона повинна здійснювати в інтересах уповноваженої особи [159, с. 205].

Щодо такої ознаки такого юридичного обов'язку, як забезпечення можливістю застосування примусу, вважаємо за необхідне зазначити, що

не всі обов'язки особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, забезпечені примусом.

Наприклад, невиконання обов'язку надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді (п. 4 ч. 7 ст. 42 КПК України), не забезпечено реальним примусом (юридичною відповідальністю).

Однак обов'язки являють собою основу для такого структурного елементу, як відповідальність. Фактично, кримінальне процесуальне право знає випадки, коли обов'язок існує без відповідальності за його невиконання. Однак відповідальність не може бути передбачена без обов'язку, якого треба дотримуватися.

Окремо слід зупинитися на такому структурному елементі, як правосуб'єктність.

Правосуб'єктність – здатність виступати суб'єктом правовідносин, що складається з правоздатності та дієздатності [159, с. 198]. В інших працях з теорії права до структури правосуб'єктності віднесено, окрім правоздатності та дієздатності, ще й деліктоздатність [50, с. 228].

Правоздатність визначається як здатність суб'єкта права мати права та обов'язки, дієздатність – як здатність суб'єкта права своїми діями набувати для себе права та обов'язки, самостійно їх здійснювати та виконувати, а деліктоздатність – здатність особи нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення (делікти) [50, с. 228-229].

Питання правосуб'єктності процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, виникає в контексті спроможності особи набувати прав, виконувати обов'язки та нести відповідальність. Наприклад, питання про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення може досліджуватися у тому числі після смерті особи. У такому випадку питання репутації померлої особи хвилюватиме її родичів.

Вищезазначені елементи є предметом правового статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Іншими словами, підстави та

порядок набуття процесуального статусу, права, гарантії, обов'язки та відповідальність, правосуб'єктність є тим, на що спрямовано регулятивний вплив правових норм, які в сукупності утворюють процесуальний статус. Однак не менш важливим є те, як саме регулюють або мають регулювати ці норми процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Це питання належить до сфери функціонального призначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

У загальному розумінні функція означає призначення [28, с. 983]. Розглянемо зміст функціонального призначення детальніше. У найбільш загальному розумінні функціональним призначенням процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є регулювання процесуальних відносин за участю такої особи. Водночас кримінальні процесуальні галузі законодавства знають багато форм регулювання процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. У різних державах, або в різні періоди часу законом можуть бути передбачено різний перелік прав та гарантії їх дотримання, може бути різний перелік обов'язків та відповідальності за їх невиконання, можуть відрізнятися навіть підстави та порядок набуття цього процесуального статусу. І всі ці процесуальні статуси в більшій чи меншій формі є функціональними. Виникає питання, як саме має бути врегульовано процесуальний статус певного учасника кримінального провадження. Дати однозначну відповідь на це питання вкрай складно. Пошук відповіді ускладнюється тим, що кожне додаткове право чи гарантія дотримання права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, може скептично сприйматися стороною обвинувачення або судом, яким це право необхідно гарантувати. І навпаки, кожне повноваження сторони обвинувачення чи суду може негативно сприйматися стороною захисту, на яку реалізація цих повноважень накладає певні обов'язки.

Тому якщо оцінювати процесуальний статус, виходячи з позиції якоїсь окремої сторони кримінального провадження, то він завжди піддаватиметься критиці. Тому є підстави зауважити, що функціональним призначенням регулювання певного процесуального статусу, у тому числі й процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є належна імплементація цього процесуального статусу в загальну структуру кримінальних процесуальних відносин. Кожен статус має відповідати тому функціональному призначенню, яке необхідно для досягнення загальних завдань кримінального провадження. Такими завданнями є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Ці завдання визначено складно, а в певних аспектах – взаємовиключно, оскільки як обвинувальний, так і виправдувальний вирок однаково можуть бути належним результатом виконання завдань кримінального провадження. Фактично складність належного унормування процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є похідною від складності досягнення компромісу між ефективністю роботи з розслідування кримінального правопорушення та забезпеченістю прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Натомість О. В. Батюк у ході свого дослідження доходить висновку, що процесуальне становище обвинуваченого розглядається відповідно до таких

підстав: поява обвинуваченого в кримінальній справі з моменту пред'явлення обвинувачення; роз'яснення прав обвинуваченого на досудовому слідстві; забезпечення прав обвинуваченого на досудовому слідстві; виконання обвинуваченим обов'язків на досудовому слідстві. Автор наголошує на тому, що зазначені підстави дозволять повноцінно забезпечити обвинуваченому право на захист та задовольнити його законні інтереси. Досягнення реалізації на практиці вищезазначених підстав допоможе органам дізнання та досудового слідства виконувати завдання, які на них покладаються у межах їх компетенції [8, с. 46-47].

Водночас важливого значення набуває питання допустимості доказів. Формально воно стосується не процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, однак ці правила мають прямий вплив на положення конкретних осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність. Тому важливим є те, наскільки виправданим є обмеження щодо допустимості доказів, а також наскільки передбачуваною є оцінка конкретних доказів з точки зору їх допустимості.

Водночас попри те що основним питанням кримінального провадження є питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, при пошуку відповіді на це питання здійснюється обмеження майнових, соціальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Функціональним призначенням процесуального статусу також є врегулювання підстав та порядку обмеження прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Єдиним правом, яке не підлягає обмеженню, з точки зору КЗПЛ, є право не бути підданим катуванню, жорсткому або нелюдському поводженню (ст. 2 КЗПЛ). Інші права можуть бути обмежені в ході обшуку, втручання в приватне спілкування, затримання, арешту майна тощо.

Отже, функціональним призначенням процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є врегулювання процесуальних відносин за участю такої особи у такий спосіб, за якого

досягається максимальний баланс між ефективністю кримінального провадження стосовно встановлення обставин розслідуваного діяння та поновлення прав та законних інтересів, які були порушені кримінальним правопорушенням, з одного боку, та забезпеченістю прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, з іншого.

Висновки до розділу 1

Під час дослідження теоретико-практичних основ сутності процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, нами зроблено такі висновки:

1. Тлумачення терміна «процесуальний статус», тотожного за змістом застосовуваному в теорії права терміну «правовий статус», зводиться до наведення різного переліку його структурних елементів, основними з яких визнані права, обов'язки та відповідальність особи. Виходячи з галузевої специфіки кримінального провадження, а також ролі особи у кримінальному провадженні, запропоновано під процесуальним статусом особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, розуміти сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законі взаємопов'язаних між собою елементів, а саме: підстав набуття процесуального статусу, порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав, гарантій дотримання процесуальних прав, процесуальних обов'язків, відповідальності, а також правосуб'єктності, які регулюють процесуальні відносини за участю особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

2. Обвинувальна діяльність розпочинається з моменту початку досудового розслідування і триває до прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні. Персоніфікована обвинувальна діяльність (обвинувальна діяльність, здійснювана щодо конкретної особи) є тотожною кримінальному переслідуванню, і починається з проведення

процесуальних дій, спрямованих на перевірку версії про причетність конкретної особи до вчинення розслідуваного кримінального правопорушення.

3. Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є динамічним, оскільки охоплює як формально визначені статуси підозрюваного, обвинуваченого, так і інших учасників, щодо яких проводяться процесуальні дії.

4. Підстави для початку обвинувальної діяльності та подальшого набуття процесуальних статусів підозрюваного, обвинуваченого не мають чіткого нормативного визначення. Застосування оцінних понять «підозра» та «твердження про винуватість» обумовлено суб'єктивністю оцінки наявних доказів з боку сторони обвинувачення.

5. Необхідність вручення процесуальних документів (повідомлення про підозру, обвинувальний акт) в рамках процедури набуття процесуальних статусів підозрюваного, обвинуваченого є одночасно і гарантією дотримання прав на захист, і формою зловживання стороною захисту обов'язковістю вручення процесуального документа. Процесуальний порядок надання статусу підозрюваного, обвинуваченого не має залежати від наявності чи відсутності згоди особи, яка притягається до кримінальної відповідальності.

6. Функціональним призначенням процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є врегулювання процесуальних відносин за участю такої особи у такий спосіб, за якого досягається максимальний баланс між ефективністю кримінального провадження стосовно встановлення обставин розслідуваного діяння та поновлення прав та законних інтересів, які були порушені кримінальним правопорушенням, з одного боку, та забезпеченістю прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, з іншого.

7. Науковці та практики є одностайними у констатації того факту, що залучення особи до проведення процесуальних дій, в ході яких

здійснюється перевірка версії про можливу причетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, є досить розповсюдженою практикою (зокрема, це констатували 87 % респондентів з числа практичних працівників органів досудового розслідування та 74% респондентів з числа адвокатів).

До об'єктивних причин, які зумовлюють поширення практики здійснення обвинувальної діяльності до повідомлення особі про підозру, слід віднести початок впливу непоновлюваних строків досудового розслідування, які в сукупності зі збільшенням тривалості проведення процесуальних дій, викликаних тривалим часом проведення окремих експертиз та тривалим часом отримання дозволу слідчого судді на проведення процесуальних дій, зумовлюють відкладання моменту повідомлення про підозру до закінчення цих процесуальних дій, а також наявність відповідальності за притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності.

8. Термін «обвинувачення» в контексті статті 6 Конвенції (Право на справедливий суд) тлумачиться як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення. Дане тлумачення є автономним і не залежить від значення терміна «обвинувачення» в національному законодавстві. Однак навіть у разі здійснення офіційного повідомлення про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення, якщо це здійснено не в рамках процедури повідомлення про підозру, а в ході іншої процесуальної дії, хоч і надає особі права, передбачені ст. 6 Конвенції, однак не надає їй процесуального статусу підозрюваного в розумінні ст. 42 КПК України.

9. Визначення обвинувальної діяльності, в кримінальному процесуальному законодавстві та в практиці ЄСПЛ суттєво відрізняється. Національне кримінальне процесуальне законодавство визначає

обвинувачення у вузькому значенні – як процесуальну діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Практика ЄСПЛ визначає обвинувачення у широкому значенні – як наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення. Однак ці визначення, хоч і є частково взаємовиключними, однак можуть одночасно використовуватися як засоби для визначення обвинувальної діяльності в широкому значенні (необхідно для позначення обвинувальної діяльності від її початку для наділенням осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність, необхідним їм обсягом прав), а також у вузькому значенні (необхідно для позначення обвинувальної діяльності в стадії судового розгляду).

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

Дослідження прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, слід розпочати зі з'ясування питання, що саме необхідно розуміти під терміном «право» у цьому контексті.

Кримінальне процесуальне законодавство містить положення, які надають перелік прав певного учасника кримінального провадження. Наприклад, ст. 42 КПК України передбачає права підозрюваного та обвинуваченого, ст. 56 КПК України – права потерпілого, ст. 60 КПК України – права заявника тощо. Однак законодавство не містить дефініції поняття «права учасника кримінального провадження» взагалі чи дефініції категорії прав окремо взятого учасника.

Тому для з'ясування значення терміна «право» маємо звернутися до загальної теорії права. У цьому випадку доречним є застосування права у значенні суб'єктивного права. Загальноприйнятим в теорії права пов'язують реалізацію суб'єктивного права з такою формою правозастосування, як використання, яке на відміну від виконання та дотримання є формою реалізації суб'єктивного права, при якій здійснюється втілення в життя уповноважуючих норм права [150, с. 173-174; 151, с. 165]

Характерною особливістю тлумачення категорії «суб'єктивне право» в теорії права є те, що воно визначається як міра можливої поведінки суб'єкта суспільних відносин, що передбачено нормами об'єктивного права, та якою конкретний суб'єкт на свій розсуд може скористатися або

не скористатися, що залежить від його волі (інтересу) та свідомості [151, с. 115].

Отже, першою ознакою прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є те, що вони являють собою можливість вибору цією особою між кількома варіантами (формами) своєї поведінки.

Питання прав учасників кримінального провадження без перебільшення є одним із центральних в теорії кримінального процесу. Дослідження прав учасників кримінального провадження завжди актуалізує, з одного боку, проблему достатності гарантій дотримання певних прав, а, з іншого - проблему зловживання наданими правами.

Т. С. Хохлова виділяє загальні кваліфікуючі ознаки зловживань правами: 1) наявність протиправної мети - заподіяння шкоди іншим особам, 2) засіб зловживань, чим могли бути права (обов'язки) у формальному сенсі цих прав, 3) характер поведінки, який кваліфікувався як недобросовісний, тобто завжди латентний, та наявність корисливої мети [204, с. 139].

Саме тому права учасника або групи учасників кримінального провадження доцільно досліджувати не відокремлено одне від одного, а комплексно, виходячи з мети та завдань наділення учасника певними правами або групою пов'язаних між собою прав. Зауважимо, що 321 респондент (96 %) зазначили, що є потреба у доповненні КПК України окремими частинами та статтями щодо прав особи, стосовно якої здійснюється обвинувальна діяльність [Додаток Б].

Зауважимо, що 321 респондент (96 %) зазначив, що КПК України необхідно доповнити окремими частинами та статтями щодо прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність [Додаток Б].

Водночас 214 респондентів (64 %) зазначили, що ступінь забезпечення в КПК процесуальних прав та інтересів особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, не є достатнім [Додаток Б].

У зв'язку з цим вважаємо, що права особи, щодо якої здійснюється

обвинувальна діяльність, доцільно досліджувати у взаємозв'язку з їх класифікацією.

Безумовно, що основою, відправною точкою буде ст. 42 КПК України, яка передбачає права підозрюваного, обвинуваченого.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК України;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави

[71].

Однак обмежуватися даною нормою немає підстав, оскільки окремі права зазначені й в інших нормах КПК України та інших законах. Крім того, обвинувальна діяльність щодо особи може розпочатися до повідомлення їй про підозру, а тому права цих осіб не можуть охоплюватися ст. 42 КПК України.

Тому дослідження різних критеріїв класифікації процесуальних прав є актуальним. Враховуючи, що одне із центральних місць в кримінальному провадженні посідає особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, класифікація її прав є не менш актуальною.

Водночас у цьому розділі ми не будемо обмежуватися правами підозрюваного та обвинуваченого. Поняття «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» вживатимемо у значенні, яке вкладається в термін «обвинувачений» практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [45]. Тобто не будемо обмежуватися виключно вітчизняним розумінням статусу «обвинувачений», якого особа набуває з моменту передання обвинувального акта до суду (ч. 2 ст. 42 КПК України). Процесуальний статус «обвинувачений» у розумінні ЄСПЛ не обмежується формальними процесуальними статусами особи у кримінальному провадженні певної держави-учасниці Конвенції. Він охоплює також осіб, які за кримінальним процесуальним законодавством України не набули процесуального статусу, однак щодо них проводяться процесуальні дії, метою яких є перевірка версії щодо причетності таких осіб до вчинення кримінального правопорушення. Це може бути або допит, під час якого ставляться питання про причетність особи до такого правопорушення, або обшук, огляд, отримання зразків для експертизи, тимчасовий доступ до речей і документів, різного роду запити, в мотивації яких вказується про можливу причетність особи до вчинення злочину, або накладення арешту на майно особи, яка не набула процесуального статусу підозрюваного/обвинуваченого чи цивільного відповідача тощо.

У зв'язку з цим виникає питання, чи мають особи, щодо яких фактично здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їм про підозру, такі процесуальні права, які б могли бути складовою системи процесуальних прав сторони захисту.

По-перше, як відомо, Конвенція як міжнародний договір є складовою кримінального процесуального законодавства. У ст. 6 Конвенції зазначено, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має щонайменше такі права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача [64].

Очевидно, що зазначені права властиві саме стороні захисту, і багато в чому дублюються у ст. 42 КПК України. Пропонуємо кілька критеріїв класифікації процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Перший критерій. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність можна класифікувати залежно від сфери інтересу у кримінальному провадженні, який задовольняється під час реалізації прав.

Враховуючи, що основним питанням кримінального провадження є питання про винуватість особи та справедливе покарання, основним інтересом особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є захист

від підозри, обвинувачення. Як слушно зазначає Н. П. Черняк, право на захист у кримінальному судочинстві є одним із найважливіших інститутів, що забезпечує дотримання прав і свобод людини, характеризує рівень демократизації правової системи, стан формування в Україні правової держави [193, с. 11]

Ми погоджуємося з точкою зору О. Сухарева, який вважає: «Яку б суперечливу позицію не займав обвинувачений, якими б не здавалися очевидними й достовірними докази його вини, святий обов'язок адвоката - до кінця виконати свій професійний обов'язок. Якщо підсудний не визнає себе винним, захисник не вправі обрати протилежну позицію і стати обвинувачем. Не випадково в законі зазначено, що адвокат не може відмовитися від захисту». І далі: «Хибна принциповість захисника і його «об'єктивність», що призводять до конфлікту з підзахисним і фактично залишають підзахисного без захисту, таким же чином шкідливі для правосуддя, як і захист будь-яким шляхом, «що б там не сталося». Засоби і методи захисту мають бути законними, а це означає, що... адвокату не личить використовувати прийоми, які не надають змогу встановити істину» [157, с. 7].

Поряд із правом на захист вплив на вирішення основного питання кримінального провадження забезпечується правом на участь особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, у кримінальному провадженні, а також правом на оскарження кінцевих процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Ці права у своїй сукупності дозволяють особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, вплинути на вирішення основного питання кримінального провадження.

Однак поряд із вирішенням основного питання кримінального провадження під час досудового та судового провадження застосовуються примусові заходи, спрямовані на запобігання відчуженню майна, яке в подальшому може бути конфісковане, запобігання ухиленню підозрюваного, обвинуваченого від слідства та суду шляхом обмеження свободи його пересування. Також деякі процесуальні дії пов'язані із

втручанням в права недоторканості житла, приватного життя тощо. Спільною рисою цих заходів є те, що вони пов'язані з обмеженням конституційних прав особи (в тому числі такої, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність). Тому наступною сферою інтересу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є відстоювання її конституційних прав, які обмежуються в ході кримінального провадження.

Перейдемо безпосередньо до розгляду цих прав, зокрема, права на захист.

Першою складовою права на захист є право знати, у чому особу підозрюють/обвинувачують (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України). Зазначене право безпосередньо реалізується під час вручення особі повідомлення про підозру та обвинувального акта, а також при зміні підозри або зміні обвинувачення в суді (ст. 42, 293, 338, 481 КПК України).

Право на захист підозрюваного становить собою сукупність наданих йому законом повноважень з метою спростовування підозри, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів [95, с. 82].

Виникає питання, який саме обсяг відомостей про зміст підозри та обвинувачення особа має право отримати. Пошук відповіді на це питання варто здійснити за нормами кримінального процесуального закону, який встановлює вимоги для повідомлення про підозру та обвинувального акта.

Аналізуючи зміст ст. 277 КПК України вважаємо за потрібне виділити такі значущі елементи повідомлення про підозру:

- найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення,
- зміст підозри;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі

зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру.

З цього випливає, що на етапі повідомлення про підозру право особи знати, у вчиненні якого злочину особа підозрюється, означає повідомлення їй не лише номера та заголовку статті Кримінального кодексу України, але й зазначення конкретизованих фактичних обставин.

Що стосується питання про ступінь деталізації відомостей про фактичні обставини кримінального правопорушення, то опитування працівників органів досудового розслідування показало, що зміст повідомлення про підозру визначається таким. По-перше, повідомлення про підозру, будучи відправною точкою стадії притягнення до кримінальної відповідальності, покладає на слідчого та прокурора обов'язок відповідально поставитися до цього процесуального акта. Фактично, вирішуючи повідомляти про підозру, сторона обвинувачення має бути переконаною у вчиненні особою кримінального правопорушення. Так, на цьому етапі можуть бути неточно встановлені окремі елементи складу кримінального правопорушення. Наприклад, може не бути повних відомостей про розмір збитків або відомостей про кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, можуть бути неточно встановлені час або місце його вчинення, відсутні відомості про наявність судимості, що впливатиме на повторність. Однак встановлені в ході досудового розслідування відомості, на переконання сторони обвинувачення, мають бути такими, що свідчать про вчинення особою кримінального правопорушення. При цьому можливість отримання в подальшому відомостей, які б стали підставою для перекваліфікації діяння на іншу частину статті або іншу статтю КК України, не є перешкодою для повідомлення про підозру за попередньою кваліфікацією. Приміром, попередня кваліфікація дій підозрюваного як певна форма зловживання службовим становищем (ст. 191, 364 КК України) не завжди виключає перекваліфікацію діяння на недбалість (ст. 367 КК України).

Передумови такої практики практичні працівники пояснюють практикою, яка сформувалася під час дії КПК України 1960 року, коли надання особі процесуального статусу підозрюваного шляхом його допиту, а в окремих випадках затримання чи обрання запобіжного заходу не потребувало абсолютної впевненості у його причетності до вчинення кримінального правопорушення. Такої впевненості потребувало притягнення особи як обвинуваченого в порядку ст. 131 КПК України 1960 року. Саме в цій постанові наводився опис обставин злочинного діяння, його кваліфікація. Фактично, повідомлення про підозру за КПК України 2012 року за змістом описової частини є аналогічним описовій частині постанови про притягнення як обвинуваченого за КПК України 1960 року. На цьому наголошувалося О. В. Фараон [179, с. 10].

Подібність повідомлення про підозру до постанови про притягнення як обвинуваченого за змістом та стандартом доказаності обставин кримінального правопорушення, на нашу думку, є однією з проблем, через яку фактичне повідомлення особі про підозру відбувається значно пізніше, ніж фактично починається обвинувальна діяльність.

О. Бірючевський зазначає, що викладення фактичних обставин кримінального правопорушення полягає у конкретному описі об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що відіграє важливу роль у забезпеченні підозрюваному гарантій захисту від повідомленої підозри [12, с. 55].

Деталізований виклад обставин в повідомленні про підозру зазнавав критики, у тому числі від адвокатів. Наприклад, А. А. Донець вважає деталізоване повідомлення про підозру «розминкою» перед обвинувальним актом і висловлює думку, що така деталізація є зайвою, але покликана унеможливити скасування повідомлення про підозру [47].

Враховуючи, що в п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК України передбачено необхідність зазначення в повідомленні про підозру стислого викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, слід погодитися із

критикою надмірної деталізації обставин у повідомленні про підозру.

Однак вважаємо, що саме чинне нормативне регулювання обвинувальної діяльності обумовлює практику надмірної деталізації обставин у повідомленні про підозру. Дійсно, слід погодитися, що повідомлення про підозру є свого роду розминкою перед обвинувальним актом. Річ у тому, що при складанні повідомлення про підозру у складних провадженнях, зокрема службових та господарських злочинах, відносно очевидними можуть бути суспільно небезпечні наслідки певного діяння. Наприклад, підприємством було укладено певну угоду, в результаті чого були завдані збитки від купівлі певних товарів або послуг за завищеними цінами чи оплачені товари не були поставлені. Однак саме при складанні повідомлення про підозру відбувається детальне осмислення наявних доказів, які свідчать про наявність або відсутність умислу у конкретних посадових осіб на укладення збиткового договору. На даному етапі необхідно з'ясувати, які положення посадових обов'язків були порушені конкретними посадовими особами, наскільки дотримано процедуру доведення до відома осіб їх посадових обов'язків, в чому полягають дії співучасників, яку форму співучасті слід інкримінувати конкретним особам тощо. Часто увагу на ці аспекти починають звертати саме при складанні повідомлення про підозру.

У процесі осмислення наявних доказів часто виявляється, яких саме відомостей бракує у матеріалах кримінального провадження. Однак отримання цих доказів не завжди можливо. В умовах відсутності певних відомостей може поставати питання про те, чи дійсно певна особа брала осмислену участь у вчиненні злочину. Тому у разі повідомлення такій особі про підозру в подальшому буде прийнято рішення про закриття провадження щодо такої особи або винесено виправдувальний вирок. Прийняття таких процесуальних рішень свідчить про притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності. Це є негативним показником у роботі сторони обвинувачення, коли незаконно притягнута

особа матиме право на відшкодування шкоди, завданої працівниками правоохоронних органів.

Іншим фактором, який впливає на розширеність та деталізацію повідомлення про підозру, є можливість оскарження повідомлення про підозру до слідчого судді.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України під час досудового розслідування може бути оскаржене повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником [71].

Безумовно, ставлення сторони захисту та сторони обвинувачення до цієї норми суттєво відрізняються. Наприклад, К. С. Четвертак вважає, що запровадження можливості оскарження повідомлення про підозру відповідає ст. 55 Конституції України (право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб) [194].

Як зазначено у звіті Національної асоціації адвокатів України за авторством Г. М. Колесник та І. А. Світличного, упродовж 2019-2020 років судами задоволено приблизно 10 % клопотань захисників про скасування повідомлень про підозру у кримінальних провадженнях [63].

Водночас стан нормативного регулювання ставить низку запитань.

Як відомо, ст. 303 КПК України передбачає можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора. Враховуючи, що рішення в кримінальному провадженні оформлюються у вигляді постанов (окремою формою рішення є обвинувальний акт), повідомлення про підозру не можна відносити до процесуальних рішень із суто формальних підстав. Так само не можна

відносити повідомлення про підозру до бездіяльності, оскільки здійснення такого повідомлення є активною поведінкою сторони обвинувачення. Формально повідомлення про підозру можна відносити до процесуальних дій. Саме так вважає І. І. Холондович [185, с. 266-267].

Однак частина 2 с. 307 КПК України, якою встановлено способи вирішення скарги на рішення, дії або бездіяльність слідчого, прокурора, дізнавача, і передбачала такі форми, як скасування рішення, зобов'язання припинити дію, зобов'язання вчинити певну дію, була доповнена п. 1-1, який викладено як «скасування повідомлення про підозру». Таким чином, законодавець не відносить повідомлення про підозру ані до рішення, ані до дії, ані до бездіяльності.

Водночас КПК України не містить відповіді на питання, який аспект повідомлення про підозру підлягає судовому контролю. Чи це відповідність змісту повідомлення про підозру вимогам ст. 277 КПК України, чи це порядок її вручення (особа, яка вручила повідомлення про підозру, спосіб вручення тощо).

К. С. Четвертак до таких підстав відносить:

- 1) неналежний суб'єкт складання і вручення повідомлення про підозру (не містить підпису слідчого або прокурора);
- 2) порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру;
- 3) необґрунтованість підозри (відсутня кваліфікація кожного окремого епізоду кримінального правопорушення, відсутність обставин, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в можливій причетності особи до вчинення інкримінованого їй злочину, висновки додаткової експертизи спростовують заподіяння матеріальної шкоди) [194].

І. І. Холондович, дослідивши практику скасування повідомлень про підозру, виділив такі підстави для їх скасування: порушення порядку вручення повідомлення про підозру (вручення шляхом надіслання поштою, на думку слідчого судді, є незаконним), відсутність у тексті повідомлення

про підозру відомостей про час та місце вчинення кримінального правопорушення, відсутність посилання на докази [186, с. 274-275].

Водночас, як слушно зазначають Г. В. Муляр, О. С. Ховпун та Т. О. Часова, скасування ухвалою слідчого судді повідомлення про підозру не позбавляє слідчого/прокурора можливості усунути недоліки, на які посилається суд, та фактично вручити таке повідомлення повторно [103, с. 231].

Також виникає питання, наскільки сама норма про можливість скасування слідчим суддею повідомлення про підозру відповідає концепції розмежування процесуальних функцій. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КПК України, кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України.

При цьому повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення здійснюється прокурором, слідчим за погодженням з прокурором (ч. 4 ст. 22 КПК України).

Слід зазначити, що Проектом закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства № 1009 від 29.08.2019 передбачалося виключення пункту 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, який надавав слідчому судді повноваження розглядати скарги на повідомлення про підозру, а також п. 1-1 ч. 2 ст. 307, який надавав слідчому судді повноваження скасовувати повідомлення про підозру [136].

Аналізуючи наведені підстави для скасування повідомлення про підозру, вважаємо за необхідне зазначити таке.

До таких порушень, як недотримання порядку вручення повідомлення про підозру, ми ставимося скептично. Зокрема, цитовані вище висновки про невідповідність закону направлення повідомлення про підозру поштою викликають запитання про те, що саме було порушено.

Порядок вручення повідомлення про підозру передбачає можливість його вручення в порядку, передбаченому для вручення повідомлень (глава 11 КПК України). Ця глава, у свою чергу, посилається на вручення викликів, які можуть направлятися поштою (посилання на ст. 135 КПК України). Безумовно, нормативне регулювання цього питання є вкрай недосконалим, що й породжує цілком обґрунтовані дискусії про дотримання чи недотримання порядку вручення повідомлення про підозру. Ці питання ми розглянемо в розділі 3 цієї роботи. Однак виникає питання: якщо особа (особисто, або через своїх захисників) оскаржує повідомлення про підозру, яке було направлено їй на пошту, то чи не підтверджує це факт отримання такою особою повідомлення про підозру? Вочевидь, підтверджує. Зауважимо, що практика ЄСПЛ не пов'язує набуття статусу обвинуваченого (в неодноразово цитованому вище розумінні ст. 6 КЗПЛ) з виконанням низки формальностей. ЄСПЛ звертає увагу саме на сутність цієї дії – особі було доведено, що є підстави вважати її такою, яка вчинила кримінальне правопорушення. При цьому форми доведення можуть бути як листування, так і проведення процесуальних дій, зі змісту яких випливає факт наявності такого припущення.

Практики наводять приклад ситуації, коли підставою скасування виявилось встановлення неналежного повідомлення особі про підозру (було відправлено на неправильну адресу). Однак у подальшому це жодним чином не вплинуло на хід кримінального провадження, оскільки після отримання згаданої ухвали слідчого судді слідчий просто повторно відправив повідомлення про підозру цій самій особі, але на іншу (правильну) адресу [51].

В ухвалі слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 08.01.2020 зазначено, що повідомлення про підозру повинно бути вручено особі у день його складання незалежно від будь-яких обставин за місцем проживання особи, а у разі її відсутності – дорослому члену її сім'ї. При цьому КПК України не передбачає обов'язку і права детектива відкласти

вручення повідомлення про підозру та чекати настання сприятливих обставин для його вручення особі, яка не може його отримати в день складання в силу певних причин [168].

Тому ми вважаємо, що порядок набуття процесуального статусу підозрюваного потребує реформування в частині спрощення порядку вручення повідомлення про підозру.

Наступним констатованим слідчими суддями порушенням є необґрунтованість повідомлення про підозру. На нашу думку, скасування повідомлення про підозру за зазначеними підставами означає завчасне вирішення питання про невинуватість особи. Таке питання має вирішуватися на підставі наявних доказів, однак, по-перше, ст. 277 КПК України не містить вимоги зазначання в повідомленні про підозру зібраних доказів, по-друге, подання до суду наявних доказів, здійснення їх дослідження за участю сторони захисту на етапі здійснення досудового розслідування в деяких випадках може призвести до передчасного розголошення таємниці досудового розслідування.

Д. Никифоров зазначає, що, скасовуючи повідомлення про підозру, слідчий суддя виходив з того, що під час розгляду скарги слідчий суддя встановив, що повідомлення про підозру не містить часу та місця вчинення кримінального правопорушення. Також у змісті повідомлення про підозру відсутні чітко зафіксовані фактичні обставини події, підтверджені доказами, які свідчать про наявність складу злочину в діянні підозрюваної особи. Слідчий суддя взяв до уваги те, що: слідчий навіть не допитав підозрюваного у справі; не розглянув клопотання захисту про допит осіб; не виконав ухвали слідчих суддів про зобов'язання слідчого розглянути клопотання захисту; не ознайомив захист із матеріалами кримінального провадження [106].

Рішеннями слідчих суддів констатовано, що перевірка повідомлення про підозру з точки зору обґрунтованості підозри не є предметом судового розгляду [171; 173; 175; 178].

Ухвалою Вищого антикорупційного суду від 25.09.2019 відмовлено у задоволенні скарги на повідомлення про підозру. Водночас у цьому рішенні зазначено, що для вирішення питання щодо обґрунтованості повідомленої підозри оцінка наданих слідчому судді доказів здійснюється не в контексті оцінки доказів з точки зору їх достатності і допустимості для встановлення вини чи її відсутності у фізичної або юридичної особи за вчинення злочину, доведення чи недоведення винуватості особи, з метою досягнення таких висновків, які необхідні суду при постановленні вироку, а з тією метою, щоб визначити вірогідність та достатність підстав причетності тієї чи іншої особи до вчинення кримінального правопорушення, а також чи є підозра обґрунтованою, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення [170].

Аналогічні позиції викладено в інших рішеннях Вищого антикорупційного суду [167; 169].

Отже, оцінка обґрунтованості підозри судом здійснювалася, хоча судом враховано, що для повідомлення про підозру достатньо обґрунтованого припущення у причетності до вчинення кримінального правопорушення.

Коментуючи таку підставу, як отримання висновку експерта, який спростовує висновок про заподіяння матеріальної шкоди, вважаємо зазначити таке. Жодний доказ не має наперед встановленої сили. Приміром, при проведенні певної експертизи за клопанням сторони захисту експерт міг бути кваліфікованим, однак досліджувати неповний обсяг матеріалів експерт міг бути некваліфікованим або певний висновок експерта може бути завідомо неправдивим.

Аналогічно можна зазначити, що недостовірними можуть бути й інші докази, що надані стороною захисту. Але спростування їх наявними матеріалами досудового розслідування може призвести до розголошення таємниці досудового розслідування, що порушує баланс рівних можливостей сторони обвинувачення та сторони захисту.

Слід визнати, що фальсифікованими або просто недостатнім можуть бути й докази, які отримані стороною обвинувачення. На підставі цих доказів, дійсно, сторона обвинувачення може дійти хибного висновку про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Може мати місце й притягнення завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності.

Вважаємо, що випадки, коли особа повідомляється про підозру внаслідок вкрай некваліфікованої оцінки доказів, а тим більше коли про підозру повідомляється на підставі сфальсифікованих доказів, є вкрай негативними. Є всі підстави вважати, що саме такі випадки й спонукають до пошуку ефективних способів захисту прав підозрюваних, і запервадження інституту оскарження повідомлення про підозру є спробою протидіяти таким ситуаціям. Однак, на нашу думку, питання обґрунтованості підозри варто досліджувати при вирішенні питання про надання дозволу на проведення певних слідчих дій (обшук, негласні слідчі (розшукові) дій), а також заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади тощо). При розгляді відповідних клопотань і має вирішуватися, наскільки підозра є обґрунтованою.

На нашу думку, інститут оскарження повідомлення про підозру доцільно виключити з кримінального процесуального законодавства як такий, що порушує концепцію розмежування процесуальних функцій. У теорії кримінального процесу прийнятим є те, що функції обвинувачення, захисту і правосуддя досить чітко розрізняються, і тому суб'єкти, що здійснюють обвинувачення і захист, не можуть здійснювати правосуддя, і той хто обвинувачує, не може бути суддею [70, с. 18].

Як зазначає Д. П. Письменний, функція захисту є похідною від функції обвинувачення. І хоча ці функції протилежні за своєю спрямованістю, вони суттєво впливають одна на одну [114, с. 355].

Безумовно, за КПК України 1960 року набуття процесуального

статусу підозрюваного також не завжди розпочиналося разом з обвинувальною діяльністю. Але наявність процесуального статусу підозрюваного було тим процесуальним інструментом, який сторона обвинувачення могла застосовувати у період між офіційним початком обвинувальної діяльності та притягненням особи як обвинуваченого, коли вже було зібрано достатньо доказів причетності особи до кримінального правопорушення. Фактично у кримінальному провадженні за КПК України 2012 року з'явився «процесуальний вакуум» в обвинувальній діяльності, коли тривалий час до повідомлення особі про підозру вона формально не належить до сторони захисту.

Фактично кримінальний процесуальний закон не передбачає для сторони обвинувачення обов'язку повідомляти про суть «підозри» особу, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, до офіційного повідомлення їй про підозру.

Водночас окремі дії сторони обвинувачення Європейським судом з прав людини трактуються саме як обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналізуючи можливі процесуальні дії за кримінальним процесуальним законодавством України, можна виокремити такі форми, коли особі за межами повідомлення про підозру офіційно доведено, що вона може бути причетна до вчинення злочину:

1) допит особи як свідка, в ході якого ставляться питання про можливе вчинення особою кримінального правопорушення;

2) пред'явлення особи для впізнання як такої, яка могла вчинити кримінальне правопорушення;

3) відібрання в особи біологічних чи інших зразків для використання у проведенні експертизи з питань можливої причетності особи до вчинення кримінального правопорушення;

4) витребування в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України або вилучення в порядку тимчасового доступу до речей і документів певних речей або

документів, які містять відомості про можливу причетність особи до вчинення кримінального правопорушення;

5) проведення обшуку в особи з підстав відшукування у неї речей, документів, які вказують на можливу її причетність до вчинення кримінального правопорушення.

Водночас зазначені процесуальні дії, якщо до їх проведення залучається безпосередньо особа, версія щодо причетності якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється, мають наслідком набуття такою особою статусу обвинуваченого в розумінні практики ЄСПЛ.

Другою складовою права на захист є право особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, збирати та подавати докази. По суті, особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, бере участь у доказуванні.

Наприклад, В. Т. Нор під доказуванням розуміє діяльність органів розслідування, прокурора та суду, а також інших учасників процесу [108, с. 74-75].

О. М. Ларін визначає доказування як діяльність слідчого, прокурора, суду, а також залучених чи допущених ними інших учасників (суб'єктів) кримінального процесу [80, с. 9].

Отже, доказування традиційно визначається як діяльність слідчого, прокурора, суду, хоча інші залучені чи допущені суб'єкти також згадуються у визначеннях. Водночас з чинного на сьогодні визначення доказів випливає, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України). Отже, у цій нормі йдеться саме про слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд, тоді як інші учасники, зокрема, сторона захисту, не згадуються.

На думку О. В. Рибалка, органи кримінальної юстиції мали монополію на збирання доказів, у зв'язку з чим порушувалася рівність сторін [139, с. 36]. Відсутність зазначеної рівності трактувалася науковцями як порушення засади змагальності [75, с. 298].

На думку А. І. Газетдінова, Е. Г. Мартинчика та В. В. Паршуткіна, захисник у результаті пізнавальних дій отримує докази [32, с. 13; 97, с. 6; 111, с. 65].

Л. Т. Ульянова, а також П. А. Лупинська вважають, що захисником збираються не докази, а відомості та носії інформації, які можуть бути визнані доказами у разі прийняття особою, яка веде кримінальне провадження, відповідного рішення про це [165, с. 54; 163, с. 147].

В. А. Люліч, розглядаючи питання здійснення адвокатом тимчасового доступу до речей і документів, зазначає, що доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом, і якщо відомості становлять державну таємницю, то такі речі й документи не можуть бути надані особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог законодавства [91, с. 2-3].

О. Біленчак наголошує, що залишилась невирішеною проблема збирання захисником фактичних даних через застосування спеціальних технічних засобів аудіо-, відеоконтролю, проведення дій щодо встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контроль та обробку нешифрованої інформації, що передається каналами зв'язку [9, с. 211].

Як зазначає А. П. Бущенко, опитуючи різних осіб, захисник прагне дізнатись про факти і визначити можливих свідків захисту. Однак від опитаної особи захисник може одержати лише письмові «пояснення», і цей документ майже ніколи не додається до матеріалів справи» [26, с. 387]

А. В. Рагулін наголошує, що порядок проведення та форма фіксації результатів опитування, що проведене стороною захисту, потребує законодавчого регулювання [137, с. 50]. Причиною цього, на думку

П. А. Лупинської, є те, що відомості, отримані в результаті опитування захисником осіб, не відповідають такому обов'язковому властивості доказів, як допустимість, оскільки вони не отримані і не закріплені в процесуальному порядку і в процесуальній формі» [89, с. 254].

Ми цілком погоджуємося з тим, що використання письмових документів, складених за результатами опитування, проведеного стороною захисту, є доволі проблематичним. Водночас вважаємо за необхідне зауважити, що за положеннями ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Цей висновок підтверджується у тому числі рішеннями Верховного Суду [124].

Як слушно зазначає В. Лушпієнко, суд при оцінці показань свідків повинен керуватися насамперед своїм внутрішнім переконанням. Оцінка доказів судом має самостійне значення і не залежить від проведеної оцінки слідчим, прокурором [90, с. 202].

Про відсутність проблеми процесуальної фіксації результатів опитування свідчить висновок, який міститься у Постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17.03.2020, де зазначено: «що ж стосується доводів прокурора про невідкриття стороною захисту під час досудового розслідування показань свідка та визнання їх недопустимими доказами, то вони також не заслуговують на увагу. Згідно з положеннями ч. 6 ст. 290 КПК України матеріалами, до яких сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином, є лише будь-які речові докази або їхні частини, документи або копії з них. А з огляду на вимоги ст. 23 КПК України показання учасників кримінального провадження суд отримує усно і може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом. До

того ж КПК України не зобов'язує сторону захисту фіксувати будь-яким чином показання свідків захисту під час досудового розслідування [123].

Як зазначено О. А. Калгановою, Б. П. Черних та А. А. Пашковою, а також А. Риженком, сторона захисту при перевірці доказів може брати участь лише як ініціатор проведення слідчих (розшукових) дій. При цьому сторона захисту безпосередньо залежить від сторони обвинувачення, оскільки клопотання про проведення таких слідчих (розшукових) дій подається саме слідчому чи прокурору. Слідчий чи прокурор повинен лише ознайомитися з клопотанням, але питання про його задоволення чи відмову у задоволенні вирішується на особистий розсуд сторони обвинувачення залежно від того, чи побачить слідчий, прокурор, як зазначено в ч. 1 ст. 220 КПК України, «наявність відповідних підстав». На думку цих авторів, це є порушенням принципу рівності сторін, оскільки одна сторона – сторона захисту залежить від іншої сторони – сторони обвинувачення [56, с. 216; 139].

На думку О. С. Старенького, А. О. Риженка хоча ст. 22 КПК України і закріплює принцип змагальності сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості, проте фактично сторона захисту має обмежену участь у процесі доказування, оскільки законодавець ставить її у пряму залежність від сторони обвинувачення. Це спостерігається, зокрема, при ініціюванні проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, які проводяться лише за згоди сторони обвинувачення [154, с. 233; 139].

З одного боку, складовою засади презумпції невинуватості є покладення обов'язку доказування на сторону обвинувачення. Водночас можливість сторони захисту брати активну участь у процесі доказування є дійсно необхідною. По-перше, сторона обвинувачення може бути необ'єктивною та упередженою. По-друге, стороні захисту можуть бути краще відомі обставини тієї події, яка інкримінується.

В основу принципу презумпції невинуватості особи покладено такі правила:

- обвинувачений не повинен доводити свою невинуватість або меншу вину, а також наявність обставин, що виключають його кримінальну відповідальність;

- обов'язок доказувати винуватість обвинуваченого покладено на слідчі органи, прокурора, а у справах приватного обвинувачення – на потерпілого або його представника;

- висновок про винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на припущеннях, доказах, здобутих у незаконний спосіб;

- усі сумніви, які неможливо усунути, мають тлумачитися на користь обвинуваченого, а недоведена вина обвинуваченого у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає його повну невинуватість;

- притягнення особи до участі у справі як обвинуваченого, застосування до неї арешту чи іншого запобіжного заходу не повинні розцінюватися як доказ її вини, як покарання винного;

- до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визнання особи винуватою у вчиненні злочину з обвинувачуванням не можна поводитись як з винуватим, а також публічно, в засобах масової інформації, в будь яких офіційних документах твердити, що він є злочинцем [101, с. 13].

Збір доказів стороною обвинувачення може здійснюватися або особисто (опитування осіб, залучення експертів, витребування речей та копій документів тощо), або шляхом ініціювання проведення процесуальних дій перед стороною обвинувачення чи судом (шляхом заявлення відповідних клопотань). Зокрема, сторона захисту не наділена правом проводити негласні слідчі (розшукові) дії та слідчі (розшукові) дії, пов'язані з примусовим проникненням до житла. Такі дії можуть бути проведені лише стороною обвинувачення.

О. Ю. Лань зазначає, що захисник, виступаючи зі сторони захисту, має право самостійно залучити експерта для проведення експертизи на

договірних умовах. У цьому разі проведення експертизи матиме статус саме процесуальної, а не слідчої (розшукової) дії. Тим самим відбувається розведення понять «залучення експерта стороною захисту» і «стороною обвинувачення», оскільки друге розглядається як слідча (розшукова) дія, а не процесуальна [78, с. 137].

Водночас участь сторони захисту у доказуванні має власну проблематику. Як слушно зазначає В. М. Трофименко, проблемним є обмеженість захисту в просторо-часовому вимірі, оскільки захист набуває конкретної процесуальної форми лише після повідомлення особі про підозру або після її затримання за підозрою у вчиненні злочину [162].

Третьою складовою права на захист є право користуватися правовою допомогою.

Функція захисту є однією з основних процесуальних функцій. Без захисту не може повноцінно діяти система правосуддя. Неякісна реалізація завдань захисту становить пряму перешкоду встановленню істини, всебічному, повному та об'єктивному розгляду матеріалів кримінального провадження в суді, а також постановленню законного та обґрунтованого судового рішення [114, с. 357; 94, с. 3; 118, с. 70-103; 197, с. 7-8].

Варто звернути увагу, що кримінальний процесуальний закон пов'язує виникнення права на правову допомогу захисника з набуттям особою статусу підозрюваного, обвинуваченого. Саме цим особам користування послугами захисника забезпечується у тому числі безоплатно. Водночас до моменту повідомлення про підозру особа також може користуватися правовою допомогою адвоката (адвокат свідка). Крім того, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) положення «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі, незалежно від характеру її

правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами, вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує [142].

Згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [66].

Як зазначають О. А. Солдатенко та А. Г. Гаркуша, правова допомога має бути доступною, нічим не обмеженою та реальною. Крім того, така допомога має бути безоплатною у виняткових випадках, які передбачені чинним законодавством [152, с. 263]. Надання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні передбачено Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [129], Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [117].

Особливо актуальним є гарантування правової допомоги (у тому числі безоплатної) затриманим особам. Як слушно наголошує О. С. Мазур, потрібно враховувати психологічний фактор, адже затримана особа перебуває у стані стресу, який може викликати почуття безвихідності навіть у невинуватій особи, що, у свою чергу, не рідко призводить до самообмови [93, с. 60].

У даному випадку доцільно звернути увагу на питання так званої «адвокатської монополії», коли виключне право бути захисником у кримінальному провадженні належить особам, які є адвокатами.

На відміну від КПК України 1960 року у ст. 45 КПК України 2012 року це положення є однозначним визначенням. Так, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Слід зазначити, що не всі науковці поділяють ідею адвокатської монополії.

Проти запровадження монополії адвокатури висловлювався А. П. Бущенко, наголошуючи, що він «не бачив притягнення до відповідальності за низьку якість наданих послуг. А чому не можна притягнути? Тому що немає стандартів якості. Тому що НААУ вважає, що адвокат – це «вільний художник». Але якщо немає стандартів якості, то не можна притягнути адвоката за неякісну роботу» [148]. Також А. П. Бущенко зазначає, що є професії, де існує допуск до професії. Але всіх їх ліцензує держава, і саме вона несе за них відповідальність [148].

За функціонування монополії адвокатури висловився А. Д. Малютін, наголосивши, що важливим аспектом є можливість притягнення адвоката до відповідальності [148].

В. В. Власюк зазначив, що важко говорити про стандарти адвокатських послуг як таких, адже тут складно знайти єдиний правильний варіант як у лікарів. Автор вважає, що варто говорити не про стандарти, а про необхідність професійного страхування [148].

Т. В. Руденко та А. П. Руденко зазначають: «якщо адвокат має право на заходи безпеки і захищений КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Законом України «Про безоплатну правову допомогу», то правозахисники масово піддаються насильству з боку кримінальних елементів і репресіям з боку офіційної влади. Ми запевняємо, що ці факти не мали б місця, якби правозахисники без адвокатських посвідчень були допущені до захисту в кримінальному провадженні» [146, с. 127].

Аналізуючи наведені аргументи, вважаємо за необхідне зазначити, що жодний з них не є абсолютно переконливим. Дійсно, навряд чи можливо встановити стандарти якості діяльності адвоката. У будь-якому спорі буде сторона, яка перемогла, та сторона, яка програла. Якщо це буде

критерієм якості, то адвокати перестануть братися за складні справи із невизначеною перспективою, що негативно позначиться на захисті прав учасників провадження. Однак поширювати гарантії адвокатської діяльності на осіб, які не є адвокатами, але допущені як захисники (у разі такого допущення), як це пропонують Т. В. Руденко та А. П. Руденко, теж не вихід. Річ у тому, що великою часткою гарантій адвокатської діяльності є ускладнений порядок притягнення адвоката до кримінальної відповідальності (складання повідомлення про підозру, підготовка клопотань про дозвіл на проведення обшуку, негласних слідчих (розшукових) дій тощо). Надання гарантій від безпідставного притягнення до відповідальності адвокату, який професійно займається захистом, у зв'язку з чим може конфліктувати з певними представниками влади, є цілком раціональним. Що ж до інших родичів чи знайомих особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, то такі особи можуть також бути причетними до вчинення інших злочинів, а притягнення їх до кримінальної відповідальності буде ускладнено необхідністю дотримання гарантій адвокатської діяльності. Такими правами можуть почати зловживати.

На нашу думку, якщо держава встановлює випадки обов'язкової участі захисника (навіть попри відмову особи від захисника), то логічною формою гарантування є те, що особа, яка здійснює захист, має відповідну кваліфікацію та досвід. Зокрема, особа, яка здійснює захист, має бути обізнаною про певні процесуальні строки, в ході яких може бути здійснено оскарження рішень, дій чи бездіяльності в кримінальному провадженні, оскільки пропуск такого строку може унеможливити поновлення певного порушеного права. Тут можна заперечити, оскільки в окремих випадках особа, яка не є адвокатом, може мати кваліфікацію, яка є вищою, ніж у певної частини адвокатів. Зокрема, особа могла тривалий час обіймати посаду судді, прокурора, слідчого, займатися науковою діяльністю у сфері кримінально-правових дисциплін тощо.

Водночас слід визнати, що адвокатська монополія не є єдиною можливою формою організації професійного захисту, однак у такому разі необхідно встановити чіткі кваліфікаційні вимоги до осіб, які можуть бути допущені як захисники. На даний час таких вимог не передбачено. Тому вважаємо, що на даний час саме здійснення захисту виключно адвокатом забезпечить надання дійсно кваліфікованої юридичної допомоги особам, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність. Оскільки адвокати проходять контроль кваліфікації, мають гарантії адвокатської діяльності та можуть бути піддані дисциплінарним стягненням з боку органів адвокатського самоврядування.

Окремо слід торкнутися питання вибору захисника. О. О. Ніколаєв наголошує на тому, що не можна говорити про абсолютну незалежність захисника від обвинуваченого, оскільки він, за винятком випадків його призначення, діє на підставі специфічного цивільно-правового договору, котрий визначає взаємні права для захисника і обвинуваченого. Поняття «залежність» і «незалежність» мало прийнятні для правильної характеристики відносин між захисником і обвинуваченим. І лише беручи до уваги функції захисника, на якого своєрідним чином покладено обов'язок захисту прав і інтересів обвинуваченого, можна визначити норму взаємовідносин між ними. Останні впливають з договору між обвинуваченим і захисником, а також з особливих професійних обов'язків захисника, що ґрунтуються на професійній етиці [107, с. 12].

Другою сферою інтересу у кримінальному провадженні є право впливати на перебіг кримінального провадження та його кінцеві рішення. Для цього особі надано право ініціювати початок кримінального провадження (з'являтися із зізнанням). Також особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, надано право впливати на прийняття кінцевих рішень як прямо, так і опосередковано. Прямий вплив можливий у разі, якщо прийняття кінцевого рішення залежить від волі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Це може бути

укладення угоди про визнання винуватості, угоди про примирення з потерпілим, надання згоди на звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Опосередкований вплив на прийняття кінцевих рішень може здійснюватися шляхом висловлення аргументів, які можуть вплинути на прийняття рішення у справі. Також опосередкований вплив може мати місце при взаємодії з потерпілим у провадженнях приватного обвинувачення (виплата компенсації, вибачення тощо). Формою впливу на кінцеві рішення є також їх оскарження в передбаченому законом порядку.

Водночас вважаємо за потрібне звернути увагу, що у підозрюваного відсутнє право знати про передачу кримінального провадження до іншого органу досудового розслідування (як в межах одного, так і до іншого органу досудового розслідування). На нашу думку, здійснення досудового розслідування, будучи пов'язаним з правом дізнавача, слідчого, прокурора висувати щодо підозрюваного певні вимоги, не забезпечено можливістю підозрюваного перевірити повноваження суб'єкта, який висуває зазначені вимоги.

Крім того, обізнаність підозрюваного про орган досудового розслідування, який веде слідство чи дізнання (включаючи персональний перелік слідчих та дізнавачів), про орган прокуратури та конкретних прокурорів, які здійснюють нагляд у кримінальному провадженні, є необхідною умовою відстоювання підозрюваним своїх процесуальних прав.

Тому пропонуємо включити до законодавства норму, відповідно до якої підозрюваний має право отримувати відомості про орган, який здійснює досудове розслідування, та слідчого (групи слідчих), дізнавача (групу дізнавачів), та орган прокуратури, який здійснює нагляд, та прокурора (групу прокурорів).

При цьому надання такої інформації не обов'язково має оформлюватися постановою, якою створено групу слідчих, групу прокурорів тощо. Інформацію може бути надано у формі витягу з ЄРДР,

відповідного листа тощо. Пропонуючи це, ми виходимо з відсутності норми, яка б прямо передбачала, що призначення конкретних дізнавачів, слічих чи прокурорів має здійснюватися у формі постанови. Зокрема, постановою колегії суддів першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зазначено, що Суд не може погодитися з тим, що відсутність постанови про визначення певного слідчого або прокурора сама по собі означає, що цей слідчий або прокурор не мав відповідних повноважень [127].

Третьою формою інтересу у кримінальному провадженні є захист конституційних прав, обмеження яких здійснюється в кримінальному судочинстві. Так, під час вилучення та арешту майна, обмежень свободи пересування в перебігу застосування запобіжних заходів, відсторонення від посади обмежуються майнові, соціально-економічні, трудові права особи. Тому кримінальний процесуальний закон передбачає право особи заперечувати проти застосування заходу, під час якого обмежуються її права, ініціювати перегляд рішень про застосування заходу, в перебігу якого обмежуються права (скасування чи зміна заходів забезпечення кримінального провадження).

Другий критерій класифікації полягає у розподілі прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, на такі, які можуть здійснюватися виключно особисто, та на такі, що можуть бути делеговані захисникам, законним представникам.

У ч. 4 ст. 46 КПК України зазначено, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим. При цьому закон не містить ані чіткого переліку таких прав, ані критеріїв можливості/неможливості делегування прав. У зв'язку з цим треба визнати, що більшість спроб класифікації прав за даним критерієм можуть спричиняти дискусії.

Водночас, на нашу думку, такими, що не можуть бути делегованими

іншій особі, є такі права. По-перше, право давати показання (в тому числі й зізнавальні) або відмовитися від давання показань. По-друге, право вільного вибору адвоката (у тому числі вільного погодження користуватися послугами адвоката, якого залучили близькі особи). Водночас зазначене право не є цілком особистим. Так, залучення адвоката від центру надання безоплатної правової допомоги не передбачає можливості відмовитися без належної аргументації причин відмови. По-третє, низка процесуальних документів має бути вручена чи направлена саме підозрюваному, обвинуваченому. Направлення таких документів лише захиснику не допускається. Йдеться про повідомлення про підозру, клопотання про застосування запобіжних заходів, окремих інших заходів забезпечення кримінального провадження, постанов про зупинення/відновлення досудового розслідування. На нашу думку, окремі вимоги закону про необхідність вручення документів саме підозрюваному/обвинуваченому не повинні бути настільки категоричними та потребують змін. По-четверте, саме обвинувачений має бути присутній в судовому засіданні та отримати право на останнє слово (за винятком здійснення спеціального судового провадження).

Третій критерій класифікації полягає у тому, чи можуть бути обмежені права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (абсолютні та відносні права). Тут варто зауважити, що переважна більшість прав підозрюваного на захист та прав брати участь і впливати на кримінальне провадження не можуть бути обмежені. В окремих випадках підозрюваному обмежують строк ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, або видаляють із зали судових засідань. Але переважна більшість соціально-економічних та трудових прав особи можуть бути обмежені в кримінальному провадженні (право на недоторканість житла, на таємницю кореспонденції, на майно тощо). Водночас, за жодних обставин не може бути обмежене право на заборону катування, на повагу до гідності особи тощо.

Четвертий критерій полягає у тому, чи потребує реалізація права згоди або ініціативи особи. Відповідно до даного критерію пропонуємо класифікувати права на диспозитивні права, реалізація яких можлива виключно за ініціативою суб'єкта права, та права-гарантії, які реалізуються незалежно від волі носія права, оскільки паралельно є обов'язком іншого учасника кримінального провадження.

До диспозитивних прав можна віднести право давати чи відмовитися давати показання, збирання доказів, брати участь у процесуальних діях, застосовувати технічні засоби фіксації під час участі у процесуальних діях, заявлення клопотань, заявлення відводів, оскарження рішень, дій чи бездіяльності, вимагання відшкодування шкоди.

До прав-гарантії належать: знати, у чому особу підозрюють чи обвинувачують, бути повідомленим про свої права.

Однак також є права, які мають властивості обох категорій. Наприклад, право на участь захисника. В одних випадках, коли участь захисника не є обов'язковою, питання залучення захисника повністю залежить від вибору особи. У тих випадках, коли участь захисника є обов'язковою, він залучається незалежно від бажання підозрюваного чи обвинуваченого. Так само і щодо права користуватися рідною мовою та право на перекладача. У тому разі, якщо підозрюваний володіє мовою, якою ведеться провадження (в Україні – державною мовою), однак його рідною мовою є інша (у багатьох випадках це може бути російська), то він може користуватися рідною мовою. Однак у разі, якщо слідчий, прокурор, суд не розуміють його рідної мови, то такій особі в обов'язковому порядку надається перекладач.

Таким чином, права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, можуть бути класифіковані, зокрема, за такими критеріями: по-перше, за сферою інтересу у кримінальному провадженні, який задовольняється під час реалізації прав (захист від підозри/обвинувачення, вплив на перебіг кримінального провадження та його кінцеві рішення,

захист своїх конституційних прав, обмеження яких здійснюється в кримінальному судочинстві); по-друге, за можливістю делегування особою процесуальних прав захисникам, представникам тощо; по-третє, залежно від того, чи передбачено можливість обмеження відповідного права у законний спосіб; по-четверте, залежно від того, чи потребує реалізація процесуального права згоди або ініціативи особи [16, с. 149].

2.2. Обов'язки особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

Згідно з ч. 1 ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. З цього випливає, що перелік зазначених у кримінальному процесуальному законі обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є вичерпним.

До обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, насамперед необхідно віднести обов'язки підозрюваного, обвинуваченого. Такими обов'язками, згідно з ч. 7 ст. 42 КПК України, є:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а у разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;
- 2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;
- 4) надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробачії, необхідну для підготовки досудової доповіді [71].

Розглянемо ці обов'язки ґрунтовніше.

Обов'язок прибувати за викликом до слідчого, прокурора, слідчого

судді, суду. Повноваженнями здійснювати виклик наділені такі учасники кримінального провадження: під час досудового розслідування – слідчий, прокурор, слідчий суддя; під час судового провадження – суд.

Водночас слід звернути увагу, що законом не передбачено можливість перевірки особою, яка викликана, повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді та суду. Водночас, через веб-ресурси «Судова влада» є можливість отримати відомості навіть про результати автоматизованого розподілу судових справ, то такої можливості перевірити участь слідчого або прокурора відсутня. Через це ми пропонуємо надати особі, яка викликається для участі у процесуальній дії, право отримувати для ознайомлення витяг з ЄРДР, в якому стисло викладено відомості про розслідувані обставини, а також відомості про слідчого (групу слідчих) та прокурора (групу прокурорів), які здійснюють розслідування та процесуальне керівництво. Це дозволить особі, що викликається, переконатися, що процесуальну дію веде уповноважена особа, а в ході процесуальної дії будуть отримані чи перевірені докази, які є належними для даного кримінального провадження.

Наступним аспектом виклику є коло осіб, які можуть бути викликані. Відповідно до ч. 1 ст. 133 КПК України слідчий, прокурор під час досудового розслідування можуть викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження. Суд може здійснювати виклик особи, яка може дати показання, особи, участь якої у процесуальній дії є обов'язковою (ч. 1 ст. 134 КПК України) [71].

У цьому випадку слід звернути увагу, що у повістці про виклик має бути зазначений процесуальний статус, в якому перебуває особа. (п. 5 ч. 1 ст. 137 КПК України). На нашу думку, таке формулювання утворює складності у ситуаціях, коли особа на момент виклику ще не має процесуального статусу. Наприклад, особа, якій необхідно повідомити про підозру, на момент виклику не має процесуального статусу підозрюваного. Так само і особа, яка викликається для з'ясування питання про те, чи бажає

вона бути потерпілим.

Тому, на нашу думку, п. 5 ч. 1 ст. 137 КПК України слід доповнити уточненням, що процесуальний статус викликаної особи зазначається у повістці про виклик не у всіх випадках, а за наявності процесуального статусу.

Підставою для виклику особи є її допит або її обов'язкова участь у процесуальній дії. Цим виклик відрізняється від повідомлення, яке надсилається особі, участь якої у процесуальній дії не є обов'язковою.

Кримінальний процесуальний закон передбачає такі форми здійснення виклику: вручення повістки, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телефонограмою.

Аналізуючи ці форми виклику, вважаємо за потрібне звернути увагу, що такі форми виклику, як вручення повістки, здійснення виклику телефоном або телефонограмою, пов'язані з отриманням особою документа або інформації в іншій формі про необхідність прибуття за викликом.

Що стосується інших форм надіслання повісток, то, на перший погляд, така форма виклику не обов'язково потребує отримання особою повістки про виклик, а важливим є саме її надіслання.

Водночас, згідно з ч. 1 ст. 136 КПК України, належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом в інший спосіб є підпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, що підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

З цього випливає, що інформація про виклик має бути не лише направлена особі, але й отримана нею. З одного боку, це є логічним, оскільки тільки після доведення до особи вимоги слідчого, прокурора, слідчого судді, суду про виклик можна говорити про покладення обов'язку

з'явитися за викликом.

Водночас КПК України, встановлюючи порядок здійснення виклику, містить норми, які суперечать цій логіці. Так, згідно з ч. 2 ст. 135 КПК України, у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під підпис дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи [71].

Отже, вручення повістки про виклик дорослому члену сім'ї або адміністрації на місці роботи є належним способом здійснення виклику. При цьому очевидно, що такий спосіб не пов'язаний із безпосереднім доведенням до відома викликаної особи про її обов'язок з'явитися за викликом. Безумовно, про отримання повістки про виклик членом сім'ї або адміністрацією за місцем роботи буде повідомлено викликану особу. Такі дії є цілком логічними. Однак інформування викликаної особи не є обов'язком його членів сім'ї або адміністрації за місцем роботи.

Характерною особливістю взаємодії між стороною обвинувачення та особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є те, що така особа, здебільшого не бажаючи брати участь у процесуальних діях, може ухилятися від прибуття. Однак якщо особа отримала повістку про виклик та не з'явилася без поважних причин, – це є достатньо очевидним невиконанням законної вимоги слідчого, прокурора, яке в подальшому може бути підставою застосування запобіжного заходу або зміни запобіжного заходу на більш суворий. Більш тактично вигідним для викликаної особи вважається її ухилення від отримання виклику, внаслідок чого обов'язок з'явитися і неї не виникає.

Важливо також враховувати, що здебільшого викликана особа має адресу своєї реєстрації. Однак реально вона може проживати за іншою адресою, у тому числі в іншому населеному пункті.

Крім того, особа може бути відсутньою за місцем своєї реєстрації або

за відомим для сторони обвинувачення місцем проживання через відрядження, відпочинок, лікування тощо. Тобто можуть існувати об'єктивні причини, які унеможливають вручення особі повістки. Однак межа між відсутністю особи за місцем проживання через певні справи та відсутністю з метою ухилення від слідства та суду є достатньо умовною, оскільки сама особа, яка викликається, не заінтересована зізнаватися у тому, що вона ухиляється від слідства та суду, а зовнішній прояв її дій – відсутність за місцем проживання є однаковим як при ухиленні від прибуття, так і при відсутності у власних справах без мети ухилення.

Підтвердження факту виклику кримінальний процесуальний закон встановлює переліком форм підтвердження отримання особою повістки або ознайомлення з нею в інший спосіб.

Водночас, визнаючи виклик юридичним фактом, який породжує обов'язок особи з'явитися для участі у процесуальній дії, а також (у разі неприбуття), може виступати підставою для прийняття інших процесуальних рішень (застосування запобіжних заходів, зупинення досудового розслідування, оголошення особи в розшук, здійснення спеціального досудового розслідування), закон не містить чіткого визначення виклику. Зокрема, немає чіткої вказівки, що саме слід розуміти під викликом: отримання особою, яка викликається, інформації про виклик, або ж саме надіслання такої інформації (незалежно від того, чи отримано особою таку інформацію).

Це питання актуалізується тим, що виклик насамперед застосовується з метою прибуття особи, яка викликається. Однак, неприбуття особи, яка викликається, може бути підтвердженням ухилення особи від прибуття. Встановлення цього факту також є необхідним.

На нашу думку, доречним буде порівняти спосіб виклику в інших процесуальних галузях.

Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 130 ЦПК України у разі вручення повістки повнолітньому члену сім'ї особи, яка викликається, така особа

вважається належним чином повідомленою про час, дату і місце судового засідання, вчинення іншої процесуальної дії [189]. А згідно з ч. 9 ст. 130 ЦПК України у разі відмови адресата одержати судову повістку особа, яка її доставляє, робить відповідну помітку на повістці і повертає її до суду. Особа, яка відмовилася одержати судову повістку, вважається повідомленою [189].

У ч. 7 ст. 120 ГПК України зазначено, що виклик надсилається учасникам судового процесу, які не мають офіційної електронної адреси, та за відсутності можливості сповістити їх за допомогою інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, за останньою відомою суду адресою і вважається врученою, навіть якщо відповідний учасник судового процесу за цією адресою більше не перебуває або не проживає [38].

Відповідно до ч. 4 ст. 126 КАС України вважається, що повістку вручено також у разі одержання її під підпис будь-яким повнолітнім членом сім'ї адресата, який проживає разом з ним. Особа, яка одержала повістку, зобов'язана негайно повідомити про неї адресата. При цьому вручення повістки представнику учасника справи вважається також врученням повістки і цій особі (ч. 10 ст. 126 КАС України), а у разі повернення поштового відправлення із повісткою, яка не вручена адресату з незалежних від суду причин, вважається, що таку повістку вручено належним чином (ч. 11 ст. 126 КАС України) [62].

Таким чином, у цивільному господарському та адміністративному судочинстві виклик вважається таким, що здійснений належним чином як у разі отримання повістки близьким родичем, представником, так і у разі відмови в отриманні повістки чи відсутності осіб за місцем доставлення повістки.

Фактично, зазначені правила підтвердження факту виклику чітко означають, що виклик здійснено належним чином не лише у разі вручення повістки, але й у разі її вручення іншій особі чи відмови в отриманні або

відсутності осіб, які б могли її отримати.

Найбільш ефективним способом виклику є безпосереднє інформування особи про необхідність прибуття. Таке інформування може бути здійснене при зустрічі з такою особою або телефоном. Однак особа може ухилитися як від зустрічі, так і від телефонних розмов. Складністю у цьому випадку є те, що слідчому, прокурору, слідчому судді, суду може бути невідоме місце перебування або невідомий номер телефону особи, або ж особа з певних причин може не перебувати за місцем свого проживання чи роботи або не відповідати на телефонні дзвінки. Формально така поведінка не є порушенням (якщо відповідні обов'язки не покладено на особу запобіжним заходом), оскільки жодна особа не зобов'язана перебувати за певною адресою або ж відповідати на телефонні дзвінки. Це дозволяє особі ефективно ухилитися від отримання виклику,

На нашу думку, ефективним способом реформування порядку інформування особи про її виклик є обов'язкове отримання кожною особою електронної скриньки, призначеної для отримання інформації від державних органів. Направлення повістки про виклик на зазначену електронну адресу має бути належною формою виклику особи. Інформацію про виклик особа може отримати незалежно від її місцезнаходження. Зазначені зміни дозволятимуть, з одного боку, ефективно комунікувати з особами, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність, з іншого – належним чином фіксуватимуть факт виклику.

Наступною групою обов'язків є *виконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження*.

До переліку заходів забезпечення кримінального провадження належать також виклики, однак, по-перше, обов'язки щодо прибуття на виклик були нами розглянуто, по-друге, здійснення виклику відбувається в інших формах, ніж ті, що передбачені для процесуальних рішень (постанова, ухвала тощо).

Рішеннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які накладають на особу, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, обов'язки, є тимчасовий доступ до речей і документів та особисте зобов'язання (як окремий запобіжний захід чи покладення таких обов'язків разом з іншими запобіжними заходами).

Перелік обов'язків міститься в ч. 5 ст. 194 КПК України. Це:

- 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому особа зареєстрована, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що надають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю [71].

Зазначені обов'язки є предметом самостійного дослідження. Водночас необхідно звернути увагу на окремі проблемні аспекти застосування цих обов'язків. Згідно з ч. 2 ст. 179 КПК України підозрюваному, обвинуваченому письмово під підпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що у разі їх невиконання до нього може бути застосовано суворіший запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру

прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Зазначена норма, з одного боку, є прогресивною, оскільки доведення під підпис акцентує увагу особи на тих аспектах, на які вона могла не звернути увагу. Водночас питання про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, здійснюється за участю особи, щодо якої вирішується питання про застосування запобіжного заходу (зокрема, обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України). Однак вимога доведення під підпис підозрюваному, обвинуваченому покладених на нього обов'язків не містить конкретної процедури здійснення такого доведення. По-перше, не встановлено, хто саме має роз'яснювати ці обов'язки. Слідчий суддя або суд, за загальним правилом, вручає підозрюваному, обвинуваченому примірник ухвали про застосування запобіжного заходу. Чи можна вважати це повноцінним роз'ясненням обов'язків та попередженням про відповідальність за їх невиконання? На нашу думку, ні. По-друге, не визначено, як слід діяти у разі відмови особи підписати відповідний документ, а спроби застосовувати аналогії із підписанням протоколів процесуальних дій можуть бути дискусійними.

Відтак, на нашу думку, вимога про доведення під підпис має бути замінена на вимогу про зазначення цих обов'язків у рішенні про застосування запобіжного заходу разом із відповідальністю за їх порушення. Вручення такого рішення (за відсутності заяв про роз'яснення судового рішення) має вважатися попередженням особи про відповідальність за невиконання цих обов'язків.

Що стосується такого обов'язку, як виконання законних вимог слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, то цей обов'язок, на відміну від інших, є неконкретизованим, що може спричиняти процесуальні дискусії та конфлікти з приводу необхідної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Такі вимоги та розпорядження стосуються участі підозрюваного, обвинуваченого у слідчих (розшукових) діях під час

досудового розслідування та у судовому розгляді під час судового провадження.

Досліджені обов'язки по-різному забезпечено нормами-санкціями за невиконання цих обов'язків. В одних випадках (неприбуття на виклик чи порушення умов запобіжного заходу) норми санкції доволі конкретні, в інших – навпаки. На нашу думку, чіткими санкціями забезпечено ті обов'язки, які можна доволі чітко описати в законі. Що стосується таких обов'язків, як виконання законних вимог та розпоряджень осіб, які здійснюють кримінальне провадження, то в силу неможливості навести вичерпний перелік таких вимог та розпоряджень немає підстав для встановлення чітких санкцій.

Водночас, оскільки під терміном «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність», ми розуміємо не лише підозрюваних та обвинувачених, перелік обов'язків є ширшим, ніж той, що передбачений для підозрюваного та обвинуваченого.

До таких обов'язків можна віднести обов'язки, які покладаються на осіб, щодо яких проводяться процесуальні дії. Це може бути обшук, у ході якого слідчий, прокурор можуть висувати вимоги відчинити замкнені приміщення, вимоги не перешкоджати проведенню обшуку. Під час проведення пред'явлення для впізнання від особи можуть вимагати дотримуватися певної процедури (зайти одночасно зі «статистами» за запрошенням, назвати себе тощо). Вимога може висуватися при відібранні зразків для експертного дослідження. Однак така вимога не завжди може бути забезпечена примусом. Якщо відібрати біологічні зразки із застосуванням примусу складно і негуманно, однак можливо, то відібрати зразки почерку чи підпису – не завжди є можливим, тим більше відібрати зразки підпису з умовою наслідування особою підпису іншої особи (для перевірки факту, чи могла ця особа підробити підпис іншої особи).

Що характерно, ці обов'язки є однаковими і для тих осіб, щодо яких здійснюється обвинувальна діяльність, і для тих, щодо яких проводяться

процесуальні дії з метою перевірки версії про вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

На нашу думку, це є найбільш ефективний спосіб встановлення процесуального статусу тих осіб, щодо яких обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення їм про підозру. В умовах суб'єктивного ставлення до питання достатності доказів для підозри чи обвинувачення (додатково враховуючи згадану вище практику «затягування» з повідомленням про підозру) неможливо нормативно закріпити зобов'язання повідомити про підозру. Тому перспективним шляхом є встановлення відповідного процесуального статусу під окрему процесуальну дію, коли особа, щодо якої проводиться така дія, матиме права, а також обов'язки, які необхідні були б підозрюваному чи обвинуваченому тоді, коли ця процесуальна дія проводилася стосовно нього.

2.3. Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є різновидом юридичної відповідальності. Юридичну відповідальність прийнято визначати як різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ або цінностей, що йому належать.

Юридична відповідальність може наставати за наявності відповідних підстав, до яких в теорії права відносять такі:

1) факт учинення небезпечного діяння (правопорушення) – фактична підстава. Тобто наявність суспільно шкідливої або суспільно небезпечної поведінки;

2) наявність норми права, яка забороняє таку поведінку та

встановлює відповідні санкції – нормативна підстава;

3) відсутність підстав звільнення від юридичної відповідальності: у законах можуть міститися посилання на обставини, що виключають неправомірність діяння, а отже, і відповідальність;

4) наявність правозастосовного акта: рішення компетентного органу, яким покладається юридична відповідальність, визначаються вид та міра державного впливу – процесуальна підстава.

Аналізуючи відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, обмежуватимемося відповідальністю за порушення кримінальних процесуальних обов'язків. Тобто не розглядатимемо кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, а також цивільно-правову відповідальність за шкоду, спричинену вчиненням кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що важливе значення має і підготовка працівників правоохоронних органів. Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, згідно з чинним законодавством, визначається саме працівниками правоохоронних органів, але підготовка цих працівників здійснюється на низькому рівні. Цікавою з цього приводу є думка І. В. Пирога, який зазначає, що відсутність заінтересованості у використанні своїх знань, тобто функціонального компоненту, призводить до зниження ґносеологічного та нормативного – зникає бажання підвищувати рівень своїх спеціальних та юридичних знань. Звідси, з'являється плинність кадрів, особливо серед нещодавніх випускників ЗВО МВС. За даними, Донецького юридичного інституту МВС України, серед випускників, що закінчили експертний факультет, кожний п'ятий звільняється протягом першого року професійної діяльності. Молоді спеціалісти з юридичною освітою та певними знаннями в галузі техніки знаходять їх застосування в інших галузях [113, с. 83].

Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, можна розділити на декілька видів. До першого виду належить

майнова відповідальність.

Першою формою майнової відповідальності є накладення грошового стягнення.

І. В. Гловюк характеризує грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується до учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків без поважних причин, пов'язаний із несприятливими наслідками у покладенні на особу обов'язку зазнати обмеження майнового характеру [73, с. 339].

Р. М. Білокінь визнає накладення грошового стягнення кримінальною процесуальною відповідальністю, під час застосування якої на особу покладається новий процесуальний обов'язок щодо зазнання втрат майнового характеру [10, с. 129]

Грошове стягнення може бути накладене у зв'язку з неприбуттям на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Таке стягнення може бути накладене виключно на таких осіб, як: підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Тобто, на осіб, які були викликані, але не мають одного з вищезазначених процесуальних статусів, грошове стягнення в порядку ст. 139 КПК України не може бути накладене.

Водночас особливістю природи виклику є те, що в окремих випадках особа вважається викликаною і тоді, коли повістку про виклик вручено не їй особисто, а дорослим членам її сім'ї чи адміністрації за місцем роботи. Якщо розглядати виклик як обов'язкову частину певної кримінальної процесуальної процедури, то його здійснено у належний спосіб. Однак неявка особи за таким викликом не містить суб'єктивного бажання особи не виконати обов'язок прибуття за викликом, якщо в матеріалах кримінального провадження відсутні відомості, які підтверджують, що члени сім'ї чи адміністрація за місцем роботи повідомила особу про те, що її викликають.

Також кримінальним процесуальним законом передбачено

обставини, які виключають відповідальність за неприбуття за викликом. Згідно зі ст. 138 КПК України поважними причинами неприбуття особи на виклик є:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові дії, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [71].

Правозастосовним актом, на підставі якого накладається грошове стягнення, є ухвала слідчого судді або суду. Що характерно, рішення про накладення грошового стягнення приймається не лише за клопотанням слідчого, прокурора, але й за власною ініціативою слідчого судді, суду.

Слушним видається зауваження Н. С. Карпова та А. О. Штанька стосовно необхідності погодження прокурором клопотання слідчого про накладення грошового стягнення [61, с. 74].

Слід зазначити, що, хоча ст. 144 КПК України покладає повноваження звертатися з клопотанням про накладення грошового стягнення як слідчому, так і прокурору, однак п. 5 ч.2 ст. 40 КПК України уповноважує слідчого звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення

кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

У зв'язку з цим слід звернути увагу те, що слідчий суддя чи суд, який розглядає питання про накладення грошового стягнення за неявку на виклик, вирішує питання про притягнення до відповідальності особи за невиконання обов'язку, який було покладено цим самим слідчим суддею або судом. У цьому випадку можуть бути сумніви щодо об'єктивності слідчого судді або судді, оскільки неприбуття особи за викликом змушує цього суддю відкласти певне засідання. Крім того, виникає питання, чи дійсно особа отримала повістку про її виклик.

Що характерно, ухвала про накладення грошового стягнення не підлягає апеляційному оскарженню. Тільки у тому випадку, якщо цю ухвалу було постановлено без участі особи, на яку накладено стягнення, така ухвала може бути скасована тим самим слідчим суддею або судом, який постановив ухвалу.

Також грошове стягнення може бути накладене на підозрюваного, обвинуваченого у разі невиконання ним обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. До таких обов'язків належать:

- 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю [71].

Поряд із накладенням грошового стягнення особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність може бути притягнута до відповідальності на підставі порушення умов застосування запобіжного заходу у вигляді застави.

Рішення про звернення застави в дохід держави приймається слідчим суддею або судом.

У контексті питань стягнення застави в дохід держави доречно навести позицію В. О. Січка, який наголошує на проблемі перевірки законності походження коштів, які можуть бути внесені як застава. При цьому він слушно посилається на рішення ЄСПЛ у справі «В. проти Швейцарії» № 14379/88 від 26.01.1993, в якому ЄСПЛ визнав правомірним рішення національних судів про відмову у застосуванні застави, якщо особа, яка заявляє клопотання про її внесення, не надає жодних доказів, які б засвідчували легальність походження відповідних коштів [147, с. 272]. У цьому рішенні ЄСПЛ, серед іншого, зазначено, що за відсутності відомостей щодо джерела походження грошей (враховуючи, що заявник підозрювався у торгівлі наркотичними засобами), не було гарантії належної поведінки через відсутність побоювання втратити заставу [140].

Характерно, що кримінальне процесуальне законодавство не передбачає звернення частини застави в дохід держави у разі порушення умов запобіжного заходу. Частково застава може бути звернута в дохід держави виключно для виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Окрім майнової відповідальності кримінальне процесуальне законодавство передбачає низку заходів, що полягають у примусовому (у

тому числі силовому) виконанню дій, які мали б бути здійснені учасником кримінального провадження на виконання відповідної вимоги слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

У загальнолексичному значенні термін «примус» – це натиск із чийогось боку, примушування, зусилля над собою, зумовлена кимось або чимось необхідність діяти у певний спосіб, незалежно від бажань [28, с. 940].

Процесуальний примус варто розуміти як підконтрольну державі систему процесуальних засобів забезпечувального характеру, яка застосовується під час кримінального провадження слідчими, прокурорами та суддями до учасників кримінального судочинства за наявності для цього підстав, передбачених у КПК України, з метою усунення реальних і можливих перепон виконанню завдань кримінального провадження. Наслідками застосування кримінально-процесуального примусу є накладання на особу порушника стягнень фізичного, морального, психологічного та матеріального характеру [46, с. 149-150].

Як зазначає А. Благодир, особлива специфіка правовідносин, що складаються в результаті кримінально-процесуальної діяльності, зумовлює необхідність істотного обмеження прав громадян. Особа у сфері судочинства поставлена в такі умови, що їй часто необхідно визначати лінію своєї поведінки щодо добровільного виконання обмежень, які передбачаються нормами кримінально-процесуального права. Тому всі учасники кримінально-процесуальної діяльності повинні діяти в рамках, визначених законом. Для випадків, коли добровільно виконувати приписи закону немає бажання, передбачено інститут кримінально-процесуального примусу [6, с. 99].

Першим заходом є привід, який полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час (ч. 1 ст. 140 КПК України).

Привід може бути застосований до таких учасників, як підозрюваний, обвинувачений та свідок (ч. 3 ст. 140 КПК України). Отже, цей захід забезпечення може бути застосований до особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (в окремих випадках вона навіть може перебувати у статусі свідка).

Наступним заходом є примусове відібрання біологічних зразків, яке здійснюється в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 245 КПК України, за ухвалою слідчого судді, суду у разі, якщо особа відмовляється надати біологічні зразки добровільно.

Примусово також може здійснюватися відчинення замкнених приміщень, сховищ та речей, якщо в ході обшуку присутні особи відмовляються їх відчинити або обшук проводиться за відсутності осіб, які володіють житлом чи приміщенням, в якому проводиться обшук.

Третьою формою відповідальності особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є вжиття організаційних заходів внаслідок невиконання обов'язків, покладених на особу, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Різновидами таких організаційних заходів є такі.

По-перше, у разі невиконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого рішенням про застосування раніше обраного запобіжного заходу, до такої особи може бути застосовано більш суворіший запобіжний захід.

За ступенем суворості запобіжні заходи прийнято поділяти на такі: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. При цьому закон містить лише посилення, що особисте зобов'язання є найбільш м'яким, а тримання під вартою – найбільш суворим запобіжним заходом. Однак їх поділ «усередині» є дискусійним, оскільки в ч. 1 ст. 176 КПК України запобіжні заходи розташовані так, як нами зазначено у тексті, але в подальшому ст. 181 КПК України (домашній арешт) розташовано раніше, ніж ст. 182 КПК України

(застава).

В окремих випадках, передбачених ч. 2 ст. 183 КПК України, невиконання покладених обов'язків дозволяє застосовувати тримання під вартою до особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні нетяжкого злочину раніше несудимою особою.

Також у разі порушення умов раніше застосованого запобіжного заходу застави розмір застави може бути збільшений. У такому разі запобіжний захід не змінюється на більш суворий, однак більш суворими стають умови запобіжного заходу застави (через збільшення суми застави).

Наступною формою організаційної відповідальності є здійснення кримінального провадження без участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Так, згідно з ч. 5 ст. 139 КПК України ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Однак для забезпечення права на захист особи, щодо якої здійснюється спеціальне кримінальне провадження, п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України передбачено обов'язкову участь захисника.

Характерною особливістю здійснення спеціального досудового розслідування чи судового провадження є те, що це рішення приймається виходячи з фактичної відсутності підозрюваного чи обвинуваченого. Висновки про наявність у особи мети ухилення від слідства та суду (суб'єктивної складової) робляться на основі об'єктивних даних про відсутність особи за місцем проживання та іншими відомими місцями перебування.

Це цілком закономірно, оскільки встановлення мети, за якою особа не з'являється до органу досудового розслідування або суду, є достатньо

трудомістким процесом та не в змозі гарантувати отримання відомостей про те, що особа дійсно переховується і робить це з метою ухилення від слідства та суду. Зокрема, в деяких випадках підозрюваний чи обвинувачений може переїхати в іншу місцевість (у тому числі й за кордон) на постійну роботу чи тривале лікування, може й бути вбитий чи померти від певної хвороби в умовах, коли його труп не знайдено, або ж знайдено, але не ідентифіковано.

Також формою організаційної відповідальності є видалення обвинуваченого із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Можливість такого видалення передбачено ст. 330 КПК України. Видалення обвинуваченого із зали судового засідання можливо у разі повторного порушення обвинуваченим порядку судового засідання або невиконання розпоряджень головуєчого.

Наслідком видалення обвинуваченого із зали судового засідання є неможливість отримання обвинуваченим відомостей про його перебіг, неможливість обвинуваченого брати участь у дослідженні доказів, судових дебатах та неможливість виступу з останнім словом. Таким чином, має місце обмеження прав на захист обвинуваченого. Тому для гарантування обвинуваченому його прав на захист у разі видалення із зали судового засідання, у разі відсутності захисника суд зобов'язаний залучити захисника за призначенням.

Наступною формою організаційної (процедурної) відповідальності є недопустимість доказів, які містяться у матеріалах, які не були відкриті іншій стороні в порядку ст. 290 КПК України. Ця відповідальність поширюється як на сторону захисту, так і на сторону обвинувачення. Водночас для сторони обвинувачення така відповідальність має свої особливості, які випливають з особливостей процедури відкриття стороною захисту матеріалів у порядку ст. 290 КПК України.

Відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України сторона захисту зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати будь-які речові докази або їх

частини, документи або копії з них. Таким чином, обов'язок сторони захисту обмежується наданням доступу до речових доказів та документів. Тобто, відомості, отримані в результаті опитування підозрюваним, його захисником певних осіб під час досудового розслідування відкривати не обов'язково.

Вважаємо за необхідне зазначити, що відповідальність сторони захисту у доказуванні є доволі специфічним видом відповідальності з кількох причин. Кримінальне процесуальне законодавство містить зобов'язання лише сторони обвинувачення відкрити матеріали в порядку ст. 290 КПК України. Для сторони захисту участь у доказуванні є правом, а не обов'язком. Так само вирішення питання про відкриття чи невідкриття певних матеріалів здійснюється стороною захисту залежно від її бажання. Однак цілком обґрунтованою є позиція законодавця, якою встановлено правило, відповідно до якого сторона захисту, у разі її добровільного рішення збирати певні докази та в подальшому використовувати їх у суді зобов'язана діяти в загальному порядку, а недотримання цієї процедури матиме наслідки у вигляді недопустимості доказів.

Так само до організаційної відповідальності особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є можливість визнання недопустимими доказів, зібраних стороною захисту з порушенням порядку їх отримання. Цьому можна було б заперечити, посилаючись на ч. 3 ст. 62 Конституції України, згідно з якою обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [66]. Водночас, хоча у цій нормі міститься заборона покладення таких доказів саме в основу обвинувачення, в цій нормі немає прямого дозволу використання доказів, отриманих незаконним шляхом, для доведення невинуватості.

На підтвердження необхідно звернутися до ч. 1 ст. 87 КПК України, в якій зазначено, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. При цьому участь сторони захисту у доказуванні відрізняється від сторони обвинувачення лише за способами

збирання доказів.

Інакше сторона захисту могла би подавати суду докази, які отримані незаконним шляхом. Приміром, сторона захисту в окремих випадках може мати як мотив, так і можливість схилити певну особу давати певні показання шляхом погроз, шантажу, насильства тощо, або ж викрасти чи забрати силою певний документ або речовий доказ.

Отже, відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, настає у разі невиконання нею вимоги закону або законної вимоги слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, втіленої у процесуальному рішенні або в усній вимозі в ході процесуальної дії, та може бути в таких формах:

1) майнова відповідальність (накладення грошового стягнення за неявку за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, за порушення особистого зобов'язання, стягнення застави у дохід держави);

2) застосування примусу (привід, примусове відібрання біологічних зразків, примусове відкриття сховищ під час обшуку);

3) організаційна (процедурна) відповідальність (застосування більш суворих запобіжних заходів чи більшого розміру застави внаслідок порушення раніше застосованих запобіжних заходів, здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження внаслідок неприбуття на виклик, видалення обвинуваченого із зали судового засідання, визнання недопустимими доказів, які отримані з порушенням порядку або не були відкриті стороні обвинувачення в порядку ст. 290 КПК України.

Призначенням майнової відповідальності є превентивні дії, коли особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, знаючи про можливість притягнення її до відповідальності, не порушуватиме обов'язків для непритягнення її до відповідальності, а також виховні дії, коли після притягнення до відповідальності особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, може не порушувати ці обов'язки в майбутньому.

Призначенням примусу є забезпечення ефективного виконання конкретної процесуальної дії, незалежно від небажання чи спротиву її учасників.

Призначенням організаційної відповідальності є як превентивні та виховні дії (у разі застосування більш суворіших запобіжних заходів та збільшення розміру застави), так і забезпечення досягнення загальних цілей кримінального провадження, коли у разі неможливості домогтися певних дій від особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (дотримуватися порядку в судовому засіданні, з'являтися на виклик), застосовується альтернативна процедура, яка не потребуватиме участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Висновки до розділу 2

Під час дослідження структури процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, нами зроблено такі висновки.

1. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, складаються з прав підозрюваного, обвинуваченого, а також з базових прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Водночас набуття процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого надає можливість користуватися усіма відповідними правами, у тому числі тими, які передбачені ст. 6 Конвенції для тих осіб, які є обвинуваченими з точки зору ЄСПЛ. Однак якщо особа не була повідомленою про підозру, але щодо неї проводиться процесуальні дії, в результаті яких вона може набути права, передбачені ст. 6 Конвенції, така особа не може набути процесуального статусу підозрюваного навіть у разі визнання її ЄСПЛ обвинуваченим в розумінні ст. 6 Конвенції.

2. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, класифікуються за такими критеріями: а) за сферою інтересу, який реалізується в ході реалізації права; б) за можливістю делегування

реалізації права іншим особам (представникам, захисникам); в) за можливістю обмеження права у законний спосіб; г) потреба у згоді особи для реалізації права.

3. Залежно від сфери інтересу, який реалізується в ході реалізації права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, права такої особи класифікуються на: а) право на захист (право знати суть підозри/обвинувачення, право брати участь у доказуванні, право користуватися юридичною допомогою); б) право впливати на хід кримінального провадження та його кінцеві рішення; в) право на захист соціально-економічних прав, які обмежуються в ході застосування заходів процесуального примусу.

4. Виключно особисто можуть бути реалізовані права: давати показання, вибору адвоката, право отримання процесуальних документів, право брати участь у судовому засіданні та право на останнє слово.

5. За можливістю обмеження права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, поділяються на: обмежувані (які передбачають підстави та порядок обмеження), необмежувані (не мають законного способу обмеження) та частково обмежувані (коли право частково обмежується за певних умов: необмежуване право на вільний вибір захисника обмежується відстороненням конкретного захисника, необмежуване право знайомитися з матеріалами досудового розслідування обмежується у часі через затягування).

6. Права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, поділяються на диспозитивні права (реалізуються тільки за згодою/бажанням особи) та права-гарантії, які реалізуються в силу покладення відповідного обов'язку на іншого учасника провадження.

7. Інститут оскарження повідомлення про підозру суперечить засаді змагальності, коли сторона обвинувачення та сторона захисту самотійно обстоюють власні правові позиції. Скасування слідчим суддею повідомлення про підозру з підстав неповноти, необґрунтованості чи

спростування доказами, що надані стороною захисту для розгляду скарги на повідомлення про підозру, являє собою передчасне вирішення питання про невинуватість особи. Скасування повідомлення про підозру з підстав його неналежного вручення свідчить про системну проблему надмірної заформалізованості порядку повідомлення про підозру, оскільки оскарження повідомлення про підозру здійснюється такою особою, яка його отримала.

8. Для забезпечення належної взаємодії між стороною захисту та стороною обвинувачення необхідно встановити право підозрюваного отримувати інформацію про орган досудового розслідування із зазначенням слідчих/дізнавачів, а також про орган прокуратури, який здійснює нагляд у кримінальному провадженні із зазначенням прокурорів, а також відомості про зміни у складі груп слідчих, дізнавачів та прокурорів.

9. Вичерпний перелік обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, наведено у законі та не підлягає розширеному тлумаченню.

10. Відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, включає в себе майнову відповідальність, організаційну відповідальність та прямий (фізичний) примус.

11. Майнова відповідальність полягає у накладенні грошового стягнення, застосуванні застави.

12. Прямий (фізичний) примус полягає у примусовому приводі, примусовому відібранні біологічних зразків, пошкодженні закритих об'єктів під час обшуку.

13. Організаційною відповідальністю є зміна запобіжного заходу, здійснення кримінального провадження чи окремої його частини без участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, недопустимість доказів зі сторони захисту.

14. Призначенням майнової відповідальності є превентивні дії, коли

особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, знаючи про можливість притягнення її до відповідальності, не порушуватиме обов'язків для непритягнення її до відповідальності, а також виховні дії, коли після притягнення до відповідальності особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, може не порушувати ці обов'язки в майбутньому.

15. Призначенням примусу є забезпечення ефективного виконання конкретної процесуальної дії, незалежно від небажання чи спротиву її учасників.

16. Призначенням організаційної відповідальності є як превентивні та виховні дії (у разі застосування більш суворіших запобіжних заходів та збільшення розміру застави), так і забезпечення досягнення загальних цілей кримінального провадження, коли у разі неможливості домогтися певних дій від особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність (дотримуватися порядку в судовому засіданні, з'являтися на виклик), застосовується альтернативна процедура, яка не потребуватиме участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Поняття та різновиди правових гарантій процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

У загальноправовому значенні гарантії прав і свобод особи – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного і безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, їх охорони від можливих протиправних посягань та захисту від будь-яких незаконних порушень [158, с. 217].

І. Ф. Літвінова визначає кримінальні процесуальні гарантії прав особи як різноманітні за своїм конкретним змістом засоби, умови та способи, що встановлені нормами кримінально-процесуального права і слугують, з одного боку, забезпеченню можливості реалізації, а з іншого – захисту, охороні та відновленню прав і законних інтересів особи – учасника кримінально-процесуальних відносин [84, с. 143].

На думку Є. О. Юрченко, кримінальними процесуальними гарантіями є визначені кримінальним процесуальним законодавством засоби та способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження з метою реалізації завдань кримінального провадження [201, с. 452].

Очевидно, що велика кількість прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, означає й відповідну велику кількість гарантій цих прав. Це спонукає до пошуку способів класифікації гарантій процесуального статусу за певними критеріями.

Наприклад, О. В. Білоус пропонує класифікувати кримінальні

процесуальні гарантії за джерелами їх закріплення на такі категорії: 1) гарантії, закріплені в міжнародно-правових актах; 2) гарантії, закріплені в конституційних актах; 3) гарантії, закріплені в законодавчих актах [11, с. 36].

Така позиція, безумовно, може бути застосована, але ми не вважаємо її ефективною. Річ у тому, що профільне законодавство дуже часто дублює положення, які зазначені в Конституції України або у міжнародних договорах.

Наприклад, відповідно до ст. 28 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [66].

Аналогічне положення міститься в ст. 3 КЗПЛ: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [64].

Згідно з ч. 2 ст. 11 КПК України забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність [71].

Аналогічно можна звернути увагу щодо таких засад кримінального провадження, як недоторканість житла, таємниця кореспонденції, право на свободу та особисту недоторканість тощо.

Тому вважаємо за необхідне запропонувати інші способи класифікації гарантій процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Відмінностями у гарантіях, які можна назвати суттєвими, є співвідношення у частині дії норми-гарантії та дотриманні певного права. В одних випадках гарантії можуть запобігати порушенню певного права в майбутньому. Вони встановлюють певний порядок, дотримання якого

забезпечить особі, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, можливість ефективного користування певним правом. В інших випадках гарантії встановлюють порядок усунення порушення певного права.

Зазначені норми-гарантії можна визначити як перспективні та ретроспективні.

До перспективних норм-гарантій можна віднести такі:

1) обов'язок вручення основних процесуальних документів (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання про застосування запобіжного заходу чи окремих інших заходів забезпечення кримінального провадження, клопотання про продовження строку досудового розслідування);

2) обов'язок роз'яснення прав підозрюваного, обвинуваченого, а також прав особи, яка бере участь у слідчій (розшуковій) дії. Як слушно зазначає І. Ф. Літвінова, суб'єкт, залучений до сфери кримінального судочинства, насамперед повинен знати про свої права, що визначають його правове положення [84, с. 147]. О. В. Калінніков зазначає, що особа має можливість реалізувати свої права на захист і доступ до правосуддя лише тоді, коли вона обізнана про наявне щодо неї кримінальне провадження та в чому саме її підозрюють [57, с. 130];

3) законом передбачено випадки обов'язкової участі захисника, перекладача;

4) надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, в ході яких суттєво обмежують права особи, здійснюється слідчим суддею під час досудового розслідування та судом під час судового провадження.:

До ретроспективних норм-гарантій належать:

1) можливість оскарження рішень, дій або бездіяльності слідчого, прокурора;

2) можливість оскарження рішень слідчого судді та суду.

На думку Д. М. Шишман, обізнаність особи про розпочате

кримінальне провадження і те, в чому саме її підозрюють, надає можливість захищати свої права й інтереси, обстоювати власну позицію в суді та забезпечити реалізацію засади змагальності, а тому його належна реалізація є принципово важливою для забезпечення справедливого кримінального провадження [196, с. 180].

Як вже зазначалося, окремі права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, сформульовано як права-гарантії. Наприклад, право знати, у чому особу підозрюють чи обвинувачують, передбачає процедуру вручення повідомлення про підозру чи обвинувального акта. Право на захисника передбачає обов'язкову його участь:

- у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів;
- щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, віком до 18 років,
- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру;
- щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права,
- щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження,
- щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування,
- щодо реабілітації померлої особи (ч. 1, 2 ст. 52 КПК України).

Також окремі процесуальні гарантії стосуються виконання окремих процесуальних дій, зокрема повідомлення про підозру. Обов'язковою умовою набуття особою процесуального статусу підозрюваного є дотримання порядку повідомлення про підозру. Так, відповідно до ч. 1. ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не

вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [71].

Водночас встановлений порядок повідомлення про підозру містить правила, які суттєво ускладнюють, а подекуди навіть унеможливають вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений законом.

Так, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 278 КПК України [71]).

Враховуючи, що законом не обмежено коло місць, де має бути вручене письмове повідомлення про підозру, воно може бути вручене як у приміщенні органу прокуратури чи органу досудового розслідування, так і в приміщеннях інших підприємств, установ та організацій, громадському транспорті, громадських місцях чи інших приміщеннях, де прокурор або слідчий має право перебувати.

Засобом забезпечення прибуття особи до органу досудового розслідування чи прокуратури є виклик слідчим або прокурором. Однак, по-перше, згідно з положеннями ч. 1 ст. 133 КПК України слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати чітко визначених учасників провадження: підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження [71].

Враховуючи, що процесуальний статус підозрюваного особа набуває після вручення їй письмового повідомлення про підозру (а в разі неможливості – після вручення у спосіб, передбачений для вручення повідомлень), виклик особи як підозрюваного для вручення першого повідомлення про підозру у даному кримінальному провадженні, на нашу думку, не відповідає закону.

По-друге, відповідно до ч. 8 ст. 135 КПК України особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього в інший спосіб не

пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом [71]. Водночас це правило має винятки. Так, далі в цій нормі зазначено, що у разі встановлення цим Кодексом строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього і інший спосіб якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом [71]. Відповідно до ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення [71]. На нашу думку, обмеження строку вручення повідомлення про підозру є винятком з правила про необхідність вручення повістки про виклик не менш як за три дні.

Однак, по-перше, особа може уникати отримання повістки. По-друге, навіть якщо особа сумлінно ставиться до таких процесуальних обов'язків, вона може перебувати в іншій частині держави, що унеможлиблює її приїзд упродовж дня, коли була вручена повістка.

Виходячи з цього, одним із найефективніших способів вручення особі письмового повідомлення про підозру є його вручення у тому місці, де вона перебуває. Однією з обов'язкових умов такої ефективності є використання ефекту несподіваності вручення повідомлення. Але для такого вручення необхідно шукати особу та/або очікувати її у місці можливого перебування. Це може вимагати великих часових витрат.

О. М. Атаманов наголошує, що з метою встановлення місцезнаходження особи сторона обвинувачення зобов'язана виконати всі необхідні й можливі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, які умовно можна поділити на дві групи. Перша група має бути пов'язана з допитом родичів, сусідів, знайомих, співробітників стосовно можливого місцезнаходження особи, у процесі допитів встановити якомога ширше коло знайомих, що, імовірно, мають інформацію про місцезнаходження особи, яких також повинно бути допитано як свідків. Друга група дій має бути пов'язана із запитами, наприклад: а) до медичних закладів з метою

встановлення можливого факту перебування особи на лікуванні; б) до моргів й органів РАЦСу з метою встановлення можливого факту смерті й зміни прізвища тощо; в) до інформаційних центрів з метою встановлення можливого факту притягнення підозрюваного до кримінальної відповідальності, застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження тощо; г) у прикордонні, митні й інші органи з метою встановлення можливого факту перетину кордону тощо [6, с. 86]

Доказами вручення повідомлення про підозру Д. М. Шишман вважає показання свідків, що бачили, як особа отримувала повідомлення про підозру; публічні коментарі особи із цього приводу, зокрема в інтерв'ю із журналістами, у соціальних мережах, Інтернеті, оформлені відповідним протоколом огляду; вилучені документи в результаті обшуку житла чи іншого приміщення, яке належить підозрюваному чи перебувало в його користуванні тощо [196, с. 180].

Водночас главою 37 КПК України передбачено особливості здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. Зокрема, як зазначено у ст. 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові, народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику, судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Генеральному прокурору здійснюється, залежно від посади підозрюваного,

Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури [71].

Розуміння цієї норми в частині того, хто має підписувати письмове повідомлення про підозру, не викликає дискусій. Такі повідомлення підписуються, залежно від посади підозрюваного, Генеральним прокурором, його заступником, або керівником регіональної прокуратури. Однак доволі гострі дискусії точаться навколо питання про те, чи може бути вручене письмове повідомлення про підозру вищезазначеним особам не Генеральним прокурором, його заступником або керівником регіональної прокуратури, а іншим прокурором або слідчим.

У тому разі, якщо належною процедурою вручення письмового повідомлення про підозру особам, перелік яких наведено в ст. 481 КПК України, саме Генеральним прокурором, його заступником, а в окремих випадках — керівником регіональної прокуратури, то цілком очевидним є те, що виїзд Генерального прокурора чи його заступника за 400-800 км для того, щоб «підкараулити» відповідну особу та вручити їй повідомлення про підозру, не лише є нераціональним витрачанням робочого часу, але й, найголовніше, не завжди гарантує такого вручення.

Слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» до ст. 481 КПК України були внесені зміни, відповідно до яких Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті.

Ці зміни вирішили поставлене питання, однак воно не втратило своєї актуальності, оскільки на розгляді в судах знаходиться значна кількість кримінальних проваджень, у яких особам, передбаченим в ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру вручалось слідчими за

дорученням Генерального прокурора України, його заступника чи керівника місцевої прокуратури. А в окремих провадженнях такий спосіб вручення письмового повідомлення про підозру було покладено в основу виправдувального вироку.

Аналізу позиції науковців дозволяє виявити протилежні думки щодо можливості доручення іншому прокурору або слідчому виконання процесуальної дії щодо вручення письмового повідомлення про підозру особі, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Так, О. В. Капліна наголошує, що вручати письмове повідомлення про підозру таким особам має той саме прокурор, який його підписав [59, с. 78-79]. Такої самої думки дотримуються М. А. Погорецький, В. О. Гринюк [116, с. 63-64], а також О. М. Посвистак [119, с. 282].

С. В. Скрипниченко поділяє думку про те, що письмове повідомлення про підозру особі, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження, має здійснюватися Генеральним прокурором, його заступником або керівником регіональної прокуратури, але вручення такого повідомлення може бути здійснене й іншим прокурором або слідчим [149, с. 120]. Аналогічної думки дотримуються О. З. Гладун та О. В. Зелінський [34, с. 66].

Безумовно, що підставою такої дискусії багато в чому є недостатня правова визначеність, яка може бути лише за наявності таких складових: а) чіткість визначення правових норм; б) чіткість у підпорядкуванні праву; в) стабільність правових норм; г) чітка інституційна відповідальність органів влади [203, с. 322-323].

Відповідно до положень ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної

прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

3-1) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

4) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора [71; 13].

Розглядаючи питання про те, чи могло бути (за попередньої редакції ст. 481 КПК України) письмове повідомлення про підозру цим особам бути підписано Генеральним прокурором (у тому числі виконувачем його обов'язків), його заступником або керівником регіональної прокуратури, а вручено іншим прокурором або слідчим, необхідно виходити з такого.

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб встановлено ст. 481 КПК України. Таким чином, ця норма є спеціальною стосовно загальних норм, що регулюють процесуальний порядок повідомлення про підозру (статті 276-279 КПК України). Виходячи з цього відмінності в порядку повідомлення про підозру окремій категорії осіб

повинні бути чітко встановлені в ст. 481 КПК України. В усіх інших аспектах повідомлення про підозру окремій категорії осіб має здійснюватися за загальними правилами.

При цьому варто звернути увагу на юридичну конструкцію ст. 481 КПК України, в якій зазначено, що «Письмове повідомлення про підозру здійснюється...» [71].

Таким чином, особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб обмежені тим, що «здійснити письмове повідомлення про підозру» має саме Генеральний прокурор, його заступник або керівник регіональної прокуратури.

Розглянемо, що саме розуміється під формулюванням «здійснення письмового повідомлення про підозру».

Що стосується терміна «письмове повідомлення про підозру» доволі одностайно тлумачиться саме як відповідний процесуальний документ.

Наприклад, В. Гринюк та О. Старенький зазначають, що в теорії кримінального процесу слід чітко розмежовувати підозру (як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння); письмове повідомлення про підозру (процесуальне рішення); повідомлення про підозру (комплекс процесуальних дій, який включає у себе складання і вручення повідомлення про підозру, внесення відповідних відомостей до ЄРДР) [41, с. 84].

Термін «здійснити», відповідно до тлумачного словника, означає «стати дійсним, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним» [28, с. 361]. Водночас, таке тлумачення терміна «здійснення» не розкриває, які саме дії здійснені щодо письмового повідомлення про підозру (складання, підписання, вручення, направлення поштою письмового повідомлення про підозру, або ж декілька чи всі разом перелічені дії).

Водночас, враховуючи, що термін здійснення письмового повідомлення про підозру вживається у ст. 277 КПК України, що має назву

«Зміст письмового повідомлення про підозру», зміст цього терміна можна з'ясувати на підставі аналізу цієї норми.

У ст. 277 КПК України зазначено, що повідомлення має містити такі відомості: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [71].

При цьому слід звернути увагу, що термін здійснення, який вживається як у теперішньому часі «слідчий, прокурор здійснює», «провадження у межах якого здійснюється», так і в минулому часі «підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення».

Таким чином, підписання слідчим, прокурором (або тільки прокурором) письмового повідомлення про підозру означає завершення здійснення письмового повідомлення про підозру.

Виходячи з такого розуміння формулювання «здійснення письмового повідомлення про підозру», доходимо висновку, що процесуальні особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб, що передбачені в ст. 481 КПК України, полягають у тому, що таке повідомлення про підозру має бути підписане (залежно від посади підозрюваного) Генеральним прокурором України, його заступником чи керівником регіональної прокуратури. Однак жодних спеціальних вимог, які б зобов'язували вручати таке повідомлення саме ту особою, яка його підписала, тим самим обмежували б право інших прокурорів або слідчих вручати таке письмове повідомлення про підозру, ст. 481 КПК України не містить. Однак такі вимоги містяться в інших законах.

Приміром, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя [128].

Згідно з ч. 1 ст. 31 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснене відповідно Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної регіональної прокуратури [134].

Так само і в ч. 3 ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» зазначено, що повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене Уповноваженому лише Генеральним прокурором [135].

Аналогічна норма міститься і в ч. 5 ст. 9 Закону України «Про запобігання корупції», де зазначено, що повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення члену Національного агентства може бути здійснене лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) [131].

У ч. 3 ст. 49 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» зазначено, що судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником [130].

Вважаємо за необхідне звернути увагу, що в усіх вищезазначених законах вказується порядок здійснення не письмового повідомлення про підозру, що є документом, а про здійснення повідомлення про підозру, тобто увесь комплекс дій.

За такого розуміння і підписувати, і вручати письмове повідомлення про підозру має виключно Генеральний прокурор, його заступник або керівник регіональної прокуратури. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК України, закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому кодексу [71].

Враховуючи, що ст. 481 КПК України встановлює виключне

повноваження відповідного прокурора підписувати письмове повідомлення про підозру, але не обмежує інших прокурорів та слідчих у врученні такого повідомлення, можна стверджувати, що положення вищезазначених законів суперечать КПК України, а тому не можуть застосовуватися. Натомість як контраргумент можна зазначити, що положення відповідних законів не суперечать ст. 481 КПК України, а додаткового її уточнюють. Проте у цьому випадку можна заперечити, що тоді ці уточнення суперечать ч. 1 ст. 278 КПК України, в якій зазначено, що письмове повідомлення про підозру вручається слідчим або прокурором [71].

У зв'язку з цим може виникнути питання, чи не призведе можливість вручення прокурорами чи слідчими письмового повідомлення про підозру до звуження гарантій осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження? На нашу думку, не звужить. Річ у тому, що виконати вимогу закону і вручити письмове повідомлення про підозру у день його складання можна лише за умови сумлінного ставлення особи до процесуального обов'язку з'явитися за викликом, а також наявності у такої особи можливості з'явитися у такий стислий строк. Однак у разі, якщо особа уникає отримання виклику та ухиляється від прибуття до відповідного прокурора, вручити їй письмове повідомлення про підозру вкрай важко. Тривале очікування моменту, коли особа з'явиться, також може зашкодити кримінальному провадженню, оскільки накладати арешт на майно особи, оголошувати її у розшук можна саме після повідомлення особі про підозру.

У разі неможливості вручити особі письмове повідомлення про підозру, воно буде надіслане поштою, тобто буде доставлено не слідчим чи прокурором, які, по-перше, є обізнаними в обставинах кримінального провадження, тобто можуть роз'яснити підозрюваному, в чому саме він підозрюється (якщо якийсь аспект буде незрозумілим із тексту письмового повідомлення про підозру), по-друге, мають юридичну освіту, а тому

можуть не просто вручити підозрюваному пам'ятку про його процесуальні права, але й роз'яснити ці права за потреби.

Вимога ст. 481 КПК України (у редакції, що діяла до моменту доповнення її другою частиною), відповідно до якої письмове повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, має здійснюватися Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником або керівником регіональної прокуратури, означає виключне право цих осіб здійснити підписання письмового повідомлення про підозру.

Вимоги Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про запобігання корупції», «Про забезпечення права на справедливий суд» в тій частині, що Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником або керівником регіональної прокуратури має бути здійснено не письмове повідомлення про підозру (як документ), а повідомлення про підозру (як уся процедура повідомлення), суперечать КПК України, а тому не можуть застосовуватися в силу положень ч. 3 ст. 9 КПК України.

Можливість вручення окремій категорії осіб письмового повідомлення про підозру іншими прокурорами або слідчими не звужить їх гарантій, оскільки слідчий або прокурор за потреби можуть при врученні письмового повідомлення (на відміну від його надіслання поштою) роз'яснити суть підозри та процесуальні права [13, с. 99-109].

3.2. Напрямки вдосконалення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність

Грунтуючись на проведеному дослідженні, можемо запропонувати низку напрямів чи конкретних пропозицій щодо реформування

процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Набуття процесуального статусу підозрюваного в кримінальному процесі України пов'язане з моментом вручення повідомлення про підозру. Сама процедура вручення повідомлення про підозру є занадто складною. У багатьох випадках особи, яким планується повідомити про підозру, дізнаються про це від слідчих ще до того, як вони набули процесуальний статус підозрюваного. Це дозволяє їм змінити місце проживання, відчужити майно, на яке може бути накладено арешт. При цьому слідчий до моменту вручення повідомлення про підозру (або вжиття належних заходів щодо його вручення) не має законних підстав клопотати перед судом про дозвіл на затримання особи чи накладення арешту на його майно.

Навіть у випадках, коли повідомлення про підозру було здійснене, при розгляді питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження виникають спори з приводу того, наскільки слідчим було дотримано вимоги вручення повідомлення про підозру. Існують непоодинокі рішення про відмову в задоволенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо вбачається порушення порядку вручення повідомлення про підозру.

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 20.02.2020 відмовлено у задоволенні клопотання про застосування запобіжного заходу [177]. Ухвалою слідчого судді Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 18.02.2020 відмовлено у задоволенні клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу [176].

Вища рада правосуддя, повертаючи клопотання Генерального прокурора про тимчасове відсторонення суддів від здійснення правосуддя, мотивувала це тим, що повідомлення суддям про підозру здійснено у неналежний спосіб [54].

Науковці та практики по-різному ставляться до визнання повідомлення про підозру таким, що вручене у неналежний спосіб. Очікувано, що зазначені рішення підтримуються представниками адвокатури [195].

Д. М. Шишман, здійснивши аналіз судової практики, зазначила, що у разі відсутності доказів, що свідчать про належне вручення особі повідомлення про підозру, слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) [166; 172; 174; 196].

Мотивація цих судових рішень в чомусь є дискусійною, але це є закономірний наслідок існуючого нормативного регулювання процедури повідомлення про підозру. Однак слід звернути увагу, що в ході розгляду цих клопотань була присутня в тому числі й сторона захисту, яка наполягала на недотриманні процедури вручення повідомлення про підозру, хоча на момент розгляду клопотання вже ознайомила з доданим до нього повідомленням про підозру.

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [71].

Маючи майже восьмирічний досвід застосування зазначеного порядку на практиці, можна звернути увагу на складнощі, які виникають в процесі повідомлення про підозру, та проаналізувати можливі шляхи реформування законодавства.

Регулюючи порядок повідомлення про підозру, ч. 1 ст. 42 КПК України відсилає до положень статей 276-279 КПК України, тобто до глави 22 «Повідомлення про підозру». Безпосередньо порядок вручення

повідомлення про підозру врегульовано ст. 278 КПК України, відповідно до якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [71].

Отже, закон пов'язує момент набуття особою процесуального статусу підозрюваного не зі складенням процесуального документу – повідомлення про підозру, а з моментом вручення цього документа особі (у разі неможливості вручення – вжиття передбачених законом заходів для вручення).

Що характерно, у ст. 42 та ст. 278 КПК України йдеться про два способи повідомлення особі про підозру: перший – вручення письмового повідомлення про підозру в день його складання; другий – вручення письмового повідомлення про підозру у спосіб, передбачений для вручення повідомлень. Однак зазначені способи не є альтернативними, адже повідомляти про підозру у другий спосіб можна лише у разі, коли здійснити це у перший спосіб неможливо.

Складність, яка в деяких випадках виникає при спробах вручення повідомлення про підозру, полягає в необхідності організувати зустріч з відповідною особою. Для цього необхідно або викликати її до органу досудового розслідування, або прибути за місцем її перебування.

Водночас виклик має відбуватися з дотриманням законної процедури. У ст. 137 КПК України містяться вимоги до змісту повістки про виклик. У ній має бути зазначено процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа [71]. Зазначати процесуальний статус «підозрюваний» зарано, оскільки повідомлення про підозру ще не вручено. Здійснення виклику без зазначення процесуального статусу може в подальшому призвести до спорів щодо законності такого виклику і наслідків неявки на нього.

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 278 КПК України повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором [71].

Однак, відповідно до ч. 8 ст. 135 КПК України, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього в інший спосіб не пізніше як за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом [71]. Так, далі у цій нормі передбачено можливість відступати від правила отримання виклику за три дні у разі, коли КПК України встановлює менші строки для проведення процесуальних дій.

Однак доставлення повістки поштою упродовж одного дня в абсолютній більшості випадків є неможливим. Доставлення повістки про виклик слідчим закон не забороняє, однак раціональнішим було б вручення особі не повістки, а повідомлення про підозру (за винятком випадків, передбачених ст. 471 КПК України, коли окремі категорії осіб повідомлення про підозру має вручати не слідчий, а відповідний прокурор).

Але й для того, щоб прибути до особи, необхідно володіти інформацією про її місцезнаходження саме у день вручення повідомлення про підозру. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що особа не обов'язково перебуватиме за місцем своєї реєстрації. Вона може постійно чи тимчасово проживати за іншою адресою, гостювати у родичів чи знайомих, виїхати у відрядження чи на відпочинок. Або вона, знаючи чи припускаючи, що їй планують вручати підозру, може ухилятися від слідства під виглядом відрядження, туризму або лікування.

Виникає питання, чи варто фіксувати відсутність особи за тими адресами, які відомі стороні обвинувачення? Якщо треба, то як саме? Для підтвердження відсутності особи у місці проживання можна допитати як свідків присутніх осіб, однак якщо особа може бути не згодна дати показання «тут і зараз», а подальший допит може ускладнюватися її небажанням надати свої анкетні дані, які необхідні для виклику.

Крім того, особа може уникати зустрічі: не відповідати на телефонні дзвінки, не відчиняти двері, говорити неправду про своє дійсне місцезнаходження тощо.

Для прикладу, 261 респондент (78 %) зазначили, що доцільно застосовувати відеофіксацію під час визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність [Додаток Б]. Це вказує на наявності проблем у подальшому доведенні обставин, за яких здійснювалося набуття цього статусу.

При цьому 201 респондент (60 %) зазначили, що процес набуття процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, нормативно забезпечений не досконально [Додаток Б]. Це також вказує на наявність проблем у подальшому доведенні обставин, за яких здійснювалося набуття цього статусу.

В окремих випадках місцезнаходження особи можна встановити в результаті негласних слідчих (розшукових) дій: візуальне спостереження, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (її мобільного телефону), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (розмови про місцезнаходження). Однак, по-перше, більшість негласних слідчих (розшукових) дій дозволено здійснювати винятково у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, по-друге, проведення вищезазначених негласних слідчих (розшукових) дій потребує відомостей про номер телефону чи місце, з якого можна почати візуальне спостереження. А ці відомості не завжди є в розпорядженні сторони обвинувачення.

Навіть у ситуації, коли зустріч з особою відбулася, вона може відмовлятися поставити підпис про отримання повідомлення про підозру. У такому випадку можуть бути застосовані положення ст. 136 КПК України, відповідно до яких належним підтвердженням вручення є відеозапис. Однак фіксація вручення повідомлення про підозру в умовах відмови особи від підпису вимагає певного часу, коли на відеокамеру буде озвучено дату, місце процесуальної дії, анкетні дані слідчого чи прокурора, який вручає повідомлення про підозру, а також, найголовніше, стислий зміст підозри. Це може бути здійснено на вулиці або біля

автомобіля. Але якщо особа перебуває в житлі й не відчиняє двері, то належним чином зафіксувати факт вручення їй повідомлення про підозру здебільшого неможливо.

Також проблемною є ситуація, коли особа через стан здоров'я не може отримати повідомлення про підозру. Приміром, практиці відомі випадки, коли повідомлення про підозру зачитували та залишали особі, яка була непритомною (або вдавала, що була такою).

Як вже зазначалося, повідомлення про підозру має бути вручене у день його складення (ч. 1 ст. 278 КПК України). Тому у разі, якщо вручити повідомлення про підозру неможливо протягом дня, коли повідомлення було складено, воно може бути вручене у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, тобто в порядку ст. 135 КПК України.

У зв'язку з цим виникають питання, як саме має підтверджуватися неможливість особистого вручення повідомлення про підозру? І чи можна вважати, що повідомлення про підозру здійснено належним чином, якщо повідомлення, наприклад, надіслано поштою, однак матеріали кримінального провадження не містять відомостей про те, що вручити повідомлення про підозру особисто було неможливо.

Показовим у даному випадку є те, що, повертаючи клопотання прокурора про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, Вища рада правосуддя у своєму рішенні зазначила, що матеріали клопотання не містять жодних відомостей щодо вчинення органом досудового розслідування чи прокурором дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження судді, якому повідомляли про підозру, в тому числі за місцем його реєстрації або фактичного проживання [54].

На перший погляд може здаватися, що вручення повідомлення про підозру в порядку вручення повідомлень є достатньо простою процедурою. Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко та О. В. Шило наголошують на тому, що слідчі та прокурори можуть зловживати можливістю вручення повідомлення про підозру у такий спосіб [35]. Не заперечуючи можливість

таких зловживань, зауважимо, що цей спосіб набагато складніший, ніж може здаватися на перший погляд.

Водночас 298 респондентів (89 %) зазначили, що зловживання під час вручення повідомлення про підозру здійснюється особою, якій повідомляють про підозру [Додаток Б].

Аналізуючи відсилку до особливого способу вручення повідомлень, звернемося до ч. 3 ст. 111 КПК України, де зазначено, що повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у порядку, передбаченому главою 11 КПК України, тобто в порядку здійснення виклику в кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 1 ст. 135 КПК України виклик може бути здійснений шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою.

Особливий порядок направлення повідомлення про підозру вимагає від слідчого або прокурора володіти інформацією про адресу проживання, адресу електронної скриньки, номер телефону.

Водночас чіткого визначення поняття місця проживання в законодавстві немає. Принаймні досить складно спростувати доводи особи, яка має кілька можливих місць проживання, та стверджує, що реально проживає не за тою адресою (адресами), на яку (які) були надіслані поштою повідомлення про підозру, а за якоюсь іншою, до якої такі повідомлення не були надіслані.

Для прикладу, Вища рада правосуддя у своєму рішенні про повернення клопотання зазначила, що одному із суддів повідомлення про підозру було надіслано поштою не за місцем його реєстрації та проживання [54].

Також можуть бути ситуації, коли особа не має місця проживання. Або є відомості, що місце проживання було зареєстровано за кордоном або на тимчасово окупованій території, коли неможливо упродовж одного дня перевірити, чи змінила особа своє місце проживання.

На той випадок, коли особа, якій необхідно вручити повідомлення про підозру, тимчасово відсутня за місцем проживання, повідомлення для передачі їй вручається під підпис дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України).

Ця норма, яка на перший погляд дозволяє вирішити проблему вручення повідомлення про підозру відсутній особі, теж має складнощі застосування.

Приміром, особи, які присутні у місці проживання потенційного підозрюваного, можуть відмовлятися надавати відомості про свої анкетні дані чи відомості про характер відносин із потенційним підозрюваним. При цьому вони не обов'язково мають бути членами сім'ї підозрюваного. А навіть у випадку, коли особа перебуває з підозрюваним у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації шлюбу, то довести цей факт досить складно.

Так само можуть бути проблеми із врученням повідомлення про підозру адміністрації за місцем роботи. По-перше, не кожна особа має місце роботи. По-друге, навіть у разі, коли місце роботи особи відомо слідчому та прокурору, можуть виникати дискусії щодо порядку вручення.

Наприклад, Вища рада правосуддя у цитованому вище рішенні про повернення клопотання зазначила, що повідомлення про підозру було вручене керівнику апарату суду у позаробочий час, що, на думку Вищої ради правосуддя, не може вважатися належним способом вручення повідомлення про підозру, у тому числі тому, що керівник апарату суду не може вважатися уповноваженим представником адміністрації суду.

Крім того, виникає питання, з якого моменту повідомлення про підозру вважається врученим: з моменту відправлення її листом або з моменту отримання такого листа членами сім'ї/працівниками житлово-експлуатаційної організації/адміністрацією місця роботи? Якщо з моменту

отримання листа, то як бути, коли особа, якій адресовано лист, відмовляється його отримати від працівника пошти?

На жаль, кримінальне процесуальне законодавство не містить чітких відповідей на ці питання. Тому й позиції суддів щодо дотримання процедури вручення/надіслання повідомлення про підозру дуже різняться і в багатьох випадках є важкопрогнозованими.

У цих умовах очевидно є потреба вдосконалення законодавства. Шукаючи оптимальний шлях реформи, на нашу думку, варто виходити з того, а чи дійсно потрібно й надалі зберігати в законодавстві обов'язок слідчого, прокурора вручити повідомлення про підозру в його сучасному вигляді?

Маємо уточнити, що сама по собі вимога вручити повідомлення про підозру нами не критикується, оскільки інформування особи про те, що їй інкримінують, є складовою її права на захист, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 18, 42 КПК України.

Питання в тому, наскільки раціонально пов'язувати момент набуття особою статусу підозрюваного з моментом, коли йому буде вручене повідомлення про підозру.

Дійсно, визначення підозрюваного у вітчизняному законодавстві схоже із існуючим в практиці Європейського суду з прав людини визначенням терміна «обвинувачений», який у справі «Девеєр проти Бельгії» був визначений як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення» [45].

Однак характерною особливістю європейського підходу до розуміння терміна «обвинувачений» (в його автономному тлумаченні Європейським судом з прав людини) є те, що таке розуміння базується на змістовному, а не формальному сенсі [96, с. 165]. Натомість набуття процесуального статусу підозрюваного в кримінальному процесі України є

занадто заформалізованим. По-суті, в європейському розумінні термін «обвинувачений» можна застосовувати до особи вже тоді, коли вона отримає виклик з'явитися до слідчого для отримання повідомлення про підозру. А в окремих випадках ще раніше – якщо у цьому кримінальному провадженні буде допитуватися як свідок, але з питань можливої причетності до вчинення злочину.

Наявна у вітчизняному законодавстві формалізація набуття статусу підозрюваного дозволяє особам уникати отримання повідомлення про підозру, що в подальшому дозволяє ставити питання про неможливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження чи недопустимість зібраних доказів.

По суті, в деяких випадках набуття особою статусу підозрюваного залежить від згоди такої особи отримати це повідомлення (або ж згоди її родичів отримати лист із повідомленням про підозру), що є процесуальним нонсенсом [17].

Є. О. Наливайко пропонує внести зміни, відповідно до яких письмове повідомлення про підозру необхідно вручати в день його складання, а у разі неможливості такого вручення – після виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи, після чого, вважаючи, що особа належним чином повідомлена про підозру та має статус підозрюваної, слідчий за згодою із прокурором має право зупинити досудове розслідування та оголосити особу в розшук [104, с. 377].

На нашу думку, зазначена пропозиція фактично, певною мірою легалізує здійснювані й зараз спроби викликати особу та таправлення їй письмового повідомлення про підозру за всіма відомими сторонам обвинувачення адресами її проживання, роботи тощо.

Ми пропонуємо, щоб підозрюваним визнавалася особа, стосовно якої прийнято відповідне процесуальне рішення, аналогічне постанові про притягнення як обвинуваченого за КПК України 1960 року [72]. Аналогічно пропозицію висловлював Г. М. Гапотченко [33, с. 163-164],

А. В. Андрейчук [5, с. 204-205], В. О. Гринюк [39, с. 666], О. В. Іващенко [53, с. 92].

Цей шлях реформування законодавства призведе до того, що ухилення від отримання процесуального документа, в якому сформульовано зміст підозри, перестане бути раціональним (принаймні для підозрюваних, які не планують ухилитися від слідства та суду). Це, в свою чергу, призведе до значної процесуальної економії. По-перше, органи досудового розслідування та прокуратури не витратять значний ресурс на вручення повідомлення про підозру всіма можливими способами (більшість з яких – для перестраховки). По-друге, під час судових розглядів клопотань слідчими суддями та справ по суті у суді не витратиметься час на дослідження питання належного вручення цього документа про підозру.

Безумовно, вручення підозрюваному документа, в якому сформульовано зміст підозри, має бути збережено. Мають також бути передбачені гарантії отримання підозрюваним цього документа вчасно та в повному обсязі.

Наприклад, при неможливості встановлення місцезнаходження підозрюваного, повідомлення (постанова) про підозру має бути вручене захиснику, якщо такий є, або направлена до центру з надання безоплатної правової допомоги [17, с. 249].

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає необхідність вручення підозрюваному основних процесуальних документів, а саме: повідомлення про підозру, копії клопотання про застосування запобіжного заходу з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про відсторонення від посади з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом з доданими до нього матеріалами, копії клопотання про продовження строку досудового розслідування, обвинувального акта.

Покладення на сторону обвинувачення обов'язку вручення

вищезазначених процесуальних документів, з одного боку, сприяє реалізації стороною захисту права на захист та забезпечує змагальність під час розгляду питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проте, з іншого боку, вручення цих процесуальних документів вимагає значного часу та зусиль для встановлення місцезнаходження підозрюваного. В одних випадках сторона захисту умисно ухиляється від отримання цих процесуальних документів (відмовляється отримувати їх без участі захисника, вимагає надіслання повістки поштою, але не з'являється на виклики), в інших – відсутня за певним місцем у справах без мети уникнути отримання процесуальних документів.

У результаті невручення безпосередньо особі повідомлення про підозру виникають процесуальні спори з приводу того, чи набула особа процесуального статусу підозрюваного. Через необхідність вручення підозрюваному копій клопотань відтерміновується початок їх розгляду, а внаслідок відсутності розписки підозрюваного про отримання обвинувального акта ставиться питання про його повернення прокурору під час підготовчого провадження.

У цій ситуації для сторони захисту є процесуально вигідним ухилятися від отримання процесуальних документів або відтерміновувати їх отримання. Тобто, встановлений кримінальним процесуальним законом обов'язок сторони обвинувачення вручити стороні захисту процесуальні документи породжує непоодинокі випадки зловживання стороною захисту тим, що у сторони обвинувачення відсутня альтернатива вручення документів.

Тому до кримінального процесуального законодавства доцільно внести зміни, згідно з якими гарантії отримання стороною захисту вищезазначених процесуальних документів мають бути збережені, але їх вручення не повинно бути тим фактом, від якого залежить подальший перебіг кримінального провадження.

Варто змінити процесуальний порядок набуття особою статусу підозрюваного. Його доцільно пов'язати з винесенням постанови про притягнення як підозрюваного.

Аналогічні пропозиції висловлював А. Жук, який пропонував, що особа повинна визнаватися підозрюваним з моменту складення постанови про залучення особи як підозрюваного [49, с. 224].

Для цього ч. 1 ст. 42 КПК України запропоновано викласти в такій редакції: «Підозрюваним є особа, щодо якої в порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, винесено постанову про притягнення особи як підозрюваного, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Статтю 277 КПК України викласти в такій редакції:

«Стаття 277. Постанова про притягнення особи як підозрюваного

1. Постанова про притягнення особи як підозрюваного складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Постанова про притягнення особи як підозрюваного, окрім відомостей, передбачених ст. 110 цього кодексу, має містити такі відомості:

1) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка притягається як підозрюваний;

2) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого особа притягається як підозрюваний;

3) зміст підозри;

4) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

5) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин,

відомих на момент повідомлення про підозру;

б) права підозрюваного».

Статтю 278 КПК України викласти в такій редакції:

«Стаття 278. Вручення постанови при притягнення особи як підозрюваного

1. Постанова про притягнення особи як підозрюваного вручається в день її складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – надсилається за відомим місцем проживання або роботи особи. У разі, якщо місце роботи або проживання підозрюваного невідоме, постанова про притягнення особи як підозрюваного надсилається до регіонального центру з надання безоплатної вторинної допомоги за місцем знаходження органу досудового розслідування.

2. Постанова про притягнення як підозрюваного затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

3. У разі якщо особі не вручено постанову про притягнення як підозрюваного після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

4. Дата та час винесення постанови про притягнення як підозрюваного, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Статтю 279 КПК України викласти в такій редакції: «у разі виникнення підстав для притягнення особи як підозрюваного у вчиненні нового злочину або зміну раніше винесеної постанови про притягнення як підозрюваного слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені статтею 278 цього Кодексу. Якщо постанову про притягнення особи як підозрюваного виніс прокурор, змінити постанову про притягнення як підозрюваного має право виключно прокурор».

Водночас необхідно змінити і порядок притягнення як

підозрюваного.

Так само слід передбачити обов'язок подання до суду додаткового примірника клопотання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження, який би міг бути наданий стороні захисту, якщо це клопотання не було надане стороною обвинувачення до подання клопотання слідчому судді. Також важливо передбачити поряд із розпискою про отримання обвинувального акта можливість складання інших документів, в яких би фіксувалася відмова підозрюваного від його отримання.

Для цього в п. 2 абз 2 ч. 2 ст. 150 та п. 2 абз 2 ч. 2 ст. 155 КПК України пропонуємо викласти в такій редакції: «документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а у разі, якщо такі документи не вручалися – документи, які підтверджують надсилання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання та додатковий примірник копії клопотання з доданими до нього матеріалами для вручення підозрюваному в суді».

Висновки до розділу 3

Під час дослідження теоретичних, законодавчих та практичних підстав стосовно правових гарантій реалізації та напрями вдосконалення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність варто констатувати таке.

1. Правові гарантії процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, – це закріплені в кримінальному процесуальному законі положення, які забезпечують дотримання прав, свобод, законних інтересів та обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, шляхом запобігання їх порушенню або усунення порушень у разі їх вчинення.

2. Гарантії особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, мають дві форми законодавчого закріплення: 1) норма-гарантія, за якою відмова від користування правом не передбачена через обов'язок сторони обвинувачення або суду забезпечити реалізацію права; 2) норма зобов'язання, яка вступає в дію виключно у разі користування особою відповідним правом, або норма-санкція за недотримання права особи.

3. Гарантії особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, не повинні містити можливості для зловживання шляхом прямої відмови чи ухилення від користування правом, яке надається обов'язково в силу застосування норми-гарантії.

4. Процедура повідомлення про підозру є надмірно ускладненою, оскільки передбачає обов'язкове вручення повідомлення про підозру особі, що створює передумови для зловживання стороною захисту.

5. Набуття особою статусу підозрюваного доцільно пов'язати із винесенням постанови про притягнення як підозрюваного. Для цього ч. 1 ст. 42 КПК України необхідно викласти в такій редакції: «Підозрюваним є особа, щодо якої в порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, винесено постанову про притягнення особи як підозрюваного, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що має важливе значення для науки та практики кримінального процесу, в аспекті формування процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, на підставі чого отримані нові обґрунтовані теоретичні та прикладні результати. З огляду на викладене у роботі сформульовано певні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. Тлумачення терміна «процесуальний статус», який є тотожним за змістом застосовуваному в теорії права терміну «правовий статус», в науці кримінального процесу зводиться до викладення різного переліку його структурних елементів, основними з яких є права, обов'язки та відповідальність особи. Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, – це сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законі взаємопов'язаних елементів: підстав набуття процесуального статусу, порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав, гарантій дотримання процесуальних прав, процесуальних обов'язків, відповідальності, а також правосуб'єктності, які регулюють процесуальні відносини за участю особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є динамічним, оскільки йому властива зміна процесуальних статусів підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників, щодо яких проводяться процесуальні дії.

Поняття «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність», базуючись на значенні поняття «обвинувачений», передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є багатостатусним, оскільки охоплює собою не лише процесуальні статуси підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, але й

процесуальні статуси особи, щодо якої без повідомлення про підозру обвинувальна діяльність здійснюється у формі окремих процесуальних дій, спрямованих на перевірку версії про вчинення нею кримінального правопорушення.

Наголошено, що перебіг історичного розвитку нормативного регулювання процесуальних статусів особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, характеризується: 1) поступовим переходом від синонімічного використання термінів «підозрюваний» та «обвинувачений», «підозра» та «обвинувачення» до їх розмежування за рівнем переконаності сторони обвинувачення у причетності особи до вчинення кримінального правопорушення; 2) поступовою деталізацією та формалізацією нормативного регулювання підстав та порядку набуття процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого.

2. Визначено поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. З'ясовано, що обвинувальна діяльність може здійснюватися як відкрито, коли особа стає учасником кримінального провадження чи учасником окремих процесуальних дій, так і латентно, коли особі не надається інформація про перевірку її на причетність до вчинення кримінального правопорушення.

Обвинувальна діяльність розпочинається з моменту початку досудового розслідування і триває до прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні. Персоніфікована обвинувальна діяльність (обвинувальна діяльність, здійснювана щодо конкретної особи) є тотожною кримінальному переслідуванню, і розпочинається з проведення процесуальних дій, спрямованих на перевірку версії про причетність конкретної особи до вчинення розслідуваного кримінального правопорушення.

Підстави для початку обвинувальної діяльності та подальшого набуття процесуальних статусів підозрюваного, обвинуваченого не мають чіткого нормативного визначення. Застосування оцінних понять «підозра»

та «твердження про винуватість» обумовлено суб'єктивністю оцінки наявних доказів зі сторони обвинувачення.

3. Визначено предмет та функціональне призначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Такий статус складається із: підстав та порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав, обов'язків, відповідальності особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, правових гарантій процесуального статусу. Функціональним призначенням процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є врегулювання процесуальних відносин за участю цієї особи, у такий спосіб, за якого досягається максимальний баланс між ефективністю кримінального провадження стосовно встановлення обставин розслідуваного діяння та поновлення прав і законних інтересів, які були порушені кримінальним правопорушенням, з одного боку, та забезпеченістю прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, з іншого.

4. Проаналізовано права особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Зокрема, класифіковано права цієї особи за такими критеріями: 1) за сферою інтересу в кримінальному провадженні, який задовольняється під час реалізації прав (право на захист: право знати суть підозри/обвинувачення, право брати участь у доказуванні, право користуватися юридичною допомогою; право впливати на перебіг кримінального провадження та його кінцеві рішення; право на захист соціально-економічних прав, які обмежуються під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження); 2) за можливістю делегування особою процесуальних прав захисникам, представникам (виключно особисто можуть бути реалізовані права: давати показання, обирати адвоката, отримувати процесуальні документи, брати участь у судовому засіданні та виголошувати останнє слово); 3) за можливістю обмеження відповідного права у законний спосіб (обмежувані: ті, які передбачають підстави та порядок обмеження; не обмежувані: ті, які не

мають законного способу обмеження; частково обмежувані за певних умов: необмежене право на вільний вибір захисника обмежується відстороненням конкретного захисника, необмежене право знайомитися з матеріалами досудового розслідування обмежується у часі через затягування); 4) залежно від того, чи потребує реалізація процесуального права згоди або ініціативи особи.

Інститут оскарження повідомлення про підозру суперечить засаді змагальності, коли сторона обвинувачення та сторона захисту самостійно обстоюють власні правові позиції. Скасування слідчим суддею повідомлення про підозру з підстав неповноти, необґрунтованості чи спростування доказами, що надані стороною захисту для розгляду скарги на повідомлення про підозру, являє собою передчасне вирішення питання про невинуватість особи. Скасування повідомлення про підозру з підстав його неналежного вручення свідчить про системну проблему надмірної заформалізованості порядку повідомлення про підозру, оскільки оскарження повідомлення про підозру здійснюється тією особою, якій його вручено.

Для забезпечення належної взаємодії між стороною захисту та стороною обвинувачення доцільно встановити право підозрюваного отримувати інформацію про орган досудового розслідування із зазначенням слідчих/дізнавачів, про орган прокуратури, який здійснює нагляд у кримінальному провадженні із зазначенням прокурорів, а також відомості про зміни у складі груп слідчих, дізнавачів та прокурорів.

5. Охарактеризовано обов'язки особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Зокрема, встановлено, що обов'язки покладаються на вказану особу виключно в результаті виконання відповідного процесуального рішення, доведеного до її відома. Зазначені обов'язки класифікуються залежно від типу прав, обмеження яких відбувається в результаті виконання обов'язку. Раціональним є наділення слідчого судді, суду виключним правом покладати обов'язки, внаслідок яких обмежуються

конституційні права особи. Повноваженнями покладати обов'язки, внаслідок яких обмежуються інші права особи, раціонально наділити слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд.

6. Розглянуто відповідальність особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, та її складові: 1) майнові санкції (накладення грошового стягнення, стягнення застави); 2) організаційна відповідальність (зміна запобіжного заходу на більш суворий, здійснення кримінального провадження чи окремої його частини без участі особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, визнання недопустимими доказів сторони захисту); 3) застосування прямого (фізичного) примусу (примусовий привід, примусове відібрання біологічних зразків, пошкодження закритих об'єктів під час обшуку) замість непрямого примусу (переконання).

7. З'ясовано поняття правових гарантій процесуального статусу такої особи як закріплених в кримінальному процесуальному законі положень, які забезпечують дотримання прав, свобод, законних інтересів та обов'язків особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, шляхом запобігання їх порушенню або усунення порушень у разі їх учинення. Крім того, з'ясовано різновиди правових гарантій процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, які класифіковано на перспективні та ретроспективні. Перші з них забезпечують належне користування правом у подальшому, а другі – забезпечують усунення порушення відповідного права.

Найбільш ефективними гарантіями процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, є застосування процесуальних санкцій за недотримання її прав до суб'єктів кримінального провадження, які зобов'язані забезпечити реалізацію права.

8. Запропоновано напрямки вдосконалення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Так, набуття особою процесуального статусу підозрюваного, будучи наслідком

відповідного процесуального рішення сторони обвинувачення, має оформлюватися постановою про притягнення як підозрюваного, з моменту підписання та погодження якої особа має набувати процесуального статусу підозрюваного. Проблема затягування стороною обвинувачення з моментом надання процесуального статусу підозрюваного, внаслідок якої особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, формально не належить до сторони захисту, не може бути вирішена шляхом створення механізму впливу на прийняття стороною обвинувачення рішення про надання процесуального статусу підозрюваного. Оптимальним шляхом реформування є наділення особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, правами, що необхідні їй під час участі у конкретних процесуальних діях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абазалиев И. М. Процессуальный статус подозреваемого и обвиняемого в уголовном процессе России: историко-правовой анализ. *Юридические исследования*. 2018. № 2. С. 46-54.
2. Аверченко А. К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Томск. гос. ун-т, 2001. 20 с.
3. Аленін Ю. П. Повідомлення про підозру за новим КПК України. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права*: матер. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. Одеса : Фенікс, 2012. С. 301-303.
4. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161-169.
5. Андрейчук А. В. Повідомлення про підозру як підстава визнання особи підозрюваним: сучасний стан і напрямки удосконалення. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.)* ; відп. за вип. Ю. П. Аленін. Одеса : Юрид. літ-ра, 2013. С. 200-205.
6. Атаманов О. Набуття статусу підозрюваного особою, місцезнаходження якої не встановлено. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 83-94.
7. Благодир А. Обмеження прав особистості у сфері кримінального судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 3. С. 96-99.
8. Батюк О. В. Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 2007 с.

9. Біленчак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. Июнь. С. 208-213.
10. Білокінь Р. М. Умови та порядок накладення грошового стягнення у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2016. № 21. С. 126-129.
11. Білоус О. В. Процесуальні гарантії дотримання прав людини і громадянина в діяльності органів судової влади. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2019. № 2 (8). Р.
12. Бірюченський О. Проблеми забезпечення прав особи на захист у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 6. С. 50-55.
13. Бублик Н. С. Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019 №3 (87). 99-109.
14. Бублик Н. С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 3-4 жовт. 2020 р.)*. Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 69-70.
15. Бублик Н. С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 черв. 2019 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 15-18.
16. Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. Т. 2. С. 145-151.

17. Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 244-250.

18. Бублик Н. С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції : матеріали Наук.-практ. семінару (м. Львів 31 трав. 2019 р.)*. Львів : ЛьвДУВС. С. 116-119.

19. Бублик Н. С. Окремі аспекти визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 листоп. 2020 р., м. Дніпро)*. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С.43-45

20. Бублик Н. С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру. *Право: історія, теорія, практика : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ. 7-8 груд. 2018 р.)*. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 143-144.

21. Бублик Н. С. Проблемі ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 30 верес. 2020 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2020. С. 77-79.

22. Бублик Н. С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 року)*. С. 79-81

23. Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2 P (2). P. 42-46.

24. Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 270-274.

25. Бублик Н. С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.)*. Харків : ХНУВС, 2019. С. 66-67

26. Бущенко А. П., Токарев Г. В. Право збирати докази, розслідувати факти у справі та опитувати потенційних свідків. *Ефективність захисту у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна*. Larn Legal aid reformers' network, 2012. 483 с.

27. Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 100-112.

28. Великий тлумачний словник Української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.

29. Величко О. Правова природа принципів рівності та рівноправності сторін в цивільному процесі. URL : <http://www.justinian.com.ua/magazine.php?id=31>.

30. Вышинский А. Я. Курс уголовного процесса. М. : Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1927. 222 с.

31. Вышинский Андрей Януарьевич. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8B%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%AF%D0%BD%D1%83%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.

32. Газетдинов А. И. Практика и проблемы применения закона «Об адвокатуре в РФ». *Федеральное законодательство об адвокатуре. Практика*

применения и проблемы совершенствования: матер. Междунар. науч.-практ. конф., Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. С. 13-15.

33. Гапотченко Г. М. Набуття особою статусу підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 27 верес. 2013 р.)*. Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. С. 160-165.

34. Гладун О., Зелінський О. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2. С. 58-72.

35. Глинська Н., Лобойко Л., Шило О. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). URL : <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BD%D1%96/> (дата звернення – 22.07.2019).

36. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія».- Одеса, 2016. 602 с.

37. Гловюк І. В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 17-22.

38. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

39. Гринюк В. О. Правова регламентація процесуального порядку повідомлення особі про підозру. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова*

(м. Одеса, 16-17 трав. 2014 р.) : у 2-х т. Т. 1 / відп. ред. В. М. Дрьомін. Одеса : Юрид. літ-ра, 2014. С. 663-666.

40. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія і практика : монограф. Київ : Алерта, 2016. 358 с.

41. Гринюк В., Старенький О. Проблемні питання повідомлення про підозру судді у кримінальному провадженні. *Право України*. 2017. № 12. С. 82-94.

42. Губська О. Поняття закриття кримінальної справи та закінчення кримінального переслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 4. С. 109-112.

43. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6(21). С. 185-190.

44. Дараган В. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

45. Девеер против Бельгии (Deweer v. Belgium): Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 февраля 1980 года (жалоба № 6903/75). URL : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення – 11.07.2019).

46. Дерев'янка М. Щодо ознак кримінально-процесуального примусу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 147-150.

47. Донець А. Про підозру: щоб тексту було тісно, а думкам вільно. Just Talk Writer. URL : <https://site.ua/justtalk.writer/33818/> (дата звернення – 22.12.2020).

48. Донской Д. Д. Функция уголовного преследования на этапе досудебного производства : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Ростов. юрид. ин-т МВД РФ. Ростов-на-Дону, 2005. 212 с.

49. Жук А. Процесуальний статус підозрюваного у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 220-225.
50. Загальна теорія права : підруч. ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
51. Зозуля Н. Практика оскарження підозри: наскільки ефективним є нещодавно запроваджений інститут. URL : <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/praktyka-oskarzhennya-pidozry-naskilky-efektyvnym-ye-neshchodavno-zaprovdzhenyy-instytut-/> (дата звернення – 23.09.2019).
52. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 74-79.
53. Іващенко О. В. Правова природа повідомлення про підозру за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Наше право*. 2012. № 4. Ч. 2. С. 89-94.
54. Інформація щодо рішень ВРП стосовно суддів ОАСК. URL : <https://hcj.gov.ua/news/informaciya-shchodo-rishen-vrp-stosovno-suddiv-oask> (дата звернення – 17.12.2020).
55. Ісмаїлова Л. Б. Забезпечення рівності і змагальності сторін у кримінальному судочинстві. *Адвокат*. 2006. № 10. С. 16-19.
56. Калганова О. А., Черниш Б. П., Пашкова А. А. Участь сторони захисту в процесі доказування у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 213-219.
57. Калінніков О. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 128-137.
58. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

59. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74-81.
60. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238-242.
61. Карпов Н., Штанько А. Накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження (діагностика проблеми). *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 70-78.
62. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення – 23.09.2019).
63. Колесник Г., Світличний І. Чи варто оскаржувати повідомлення про підозру та як це робити? *Судова практика*. URL : <https://unba.org.ua/publications/5388-chi-var-to-oskarzhuvati-povidomlennya-pro-pidozru-ta-yak-ce-robiti-sudova-praktika.html> (дата звернення – 02.09.2020).
64. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний договір від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення – 22.12.2019).
65. Кони А. Ф. Собрание сочинений ; под общ. ред. Базанова В. Г. ; в 8-и т. Т. 1. М. : Юр. лит., 1966. 567 с.
66. Конституція України від 28.06.1996 № 254К/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 03.07.2019).
67. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т. Харьков, 1988. 415 с.
68. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посібник для юрид. фак-в. вузів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
69. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/) (дата звернення – 12.01.2019).

70. Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошеви, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

71. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення – 23.02.2020).

72. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/ed19601228#Text> (дата звернення – 23.09.2019).

73. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар ; відп. ред. : Ківалов С. В. та ін. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

74. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар ; за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. 1224 с.

75. Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 296-310.

76. Крюков В. Ф. Уголовное преследование и прокуратура. *Российская юстиция*. 2007. № 3. С. 31-34.

77. Кузнецова С. М. Следователь в состязательном досудебном производстве по уголовному делу : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Алтай. гос. ун-т. Барнаул, 2005. 205 с.

78. Лань О. Ю. Участь захисника в кримінальному процесуальному доказуванні: окремі проблемні питання. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 135-139.

79. Лапкін А. Кримінальне переслідування – перспективна функція прокуратури України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 52-57.

80. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Всесоюз. НИИ криминалистики Прокуратуры СССР. М., 1961. 217 с.
81. Левендаренко О. О. Етап реалізації слідчим функції обвинувачення під час досудового слідства. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2007. Вип. 1. С. 165–176.
82. Леоненко М. І., Блохін Г. І. Початковий момент перебігу розумного строку кримінального провадження (*dies a quo*). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Т. 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 325-333.
83. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62.
84. Літвінова І. Система та види гарантій прав особи у кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 143-148.
85. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підруч. Київ: Істина, 2014. 432 с.
86. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: Монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 188 с.
87. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посібник. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
88. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
89. Лупинская П. А. Собираение доказательств. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. М. Юристъ, 2003. 254 с.
90. Лушпієнко В. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 2 (24). С. 200-202.

91. Люліч В. А. Тимчасовий доступ до речей і документів як спосіб збирання доказів захисником. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 2 (8). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lvazdz.pdf> (дата звернення - 08.09.2018).
92. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2008. 227 с.
93. Мазур О. С. «Кримінальне обвинувачення» в контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. Вип. 3. С. 24.
94. Маланчук Л. М. Функція захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 19 с.
95. Маланчук П. М. Актуальні проблеми участі захисника у кримінальному провадженні. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 3 (16). С. 82-85.
96. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие. Киев : Истина, 2010. 480 с.
97. Мартынчик Е. Г. Правовые основы адвокатского расследования: состояние и перспективы (к разработке концепции модели). *Адвокатская практика*. 2004. № 3. С. 4-11.
98. Мартынчик Е. Г. Субъективные права обвиняемого и их процессуальные гарантиию *Совесткое государство и право*. 1976. № 7. С. 88-95.
99. Меріт проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 року (заява № 66561/01). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110 (дата звернення - 08.08.2020).
100. Меркулов С. Притягнення особи як обвинуваченого відповідно до європейських стандартів прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 5. С. 157-159.

101. Михеєнко М. М., Нор В. Г. Кримінальний процес України : підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 516 с.
102. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Киев : Юринком Интер, 1999.- 445 с.
103. Муляр Г. В., Ховпун О. С., Часова Т. О. Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 228-233.
104. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування. *Публічне право*. 2013. №1 (9). С. 375-380.
105. Неймайстер против Австрии (Neumeister v. Austria) : Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 июня 1968 года (жалоба № 1936/63). URL : <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення - 16.02.2019).
106. Никифоров Д. Оскарження повідомлення про підозру: перша судова практика. URL : <https://bargen.com.ua/2019/05/05/oskarzhennya-povidomlennya-pro-pidozru-persha-sudova-praktyka/> (дата звернення - 17.08.2020).
107. Ніколаєв О. О. Проблеми забезпечення процесуальних прав та законних інтересів обвинуваченого на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.
108. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вид-во ЛДУ, 1978. 112 с.
109. Павлійчук К. В. Поняття та сутність обвинувальної діяльності прокурора. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3 С. 203-206.
110. Панчук О. Присутність адвоката при допиті свідка. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 185-189.

111. Паршуткин В. В. Опрос адвокатом лиц с их согласия. *Возможности защиты в рамках нового УПК России: матер. науч.-практ. конф. адвокатов, проведенной Адвокатской палатой г. Москвы при содействии Коллегии адвокатов «Львова и партнеры» (г. Москва, 17 апреля 2003 г.)* М. : ЛексЭст, 2004. С. 62-71.
112. Патрелюк Д. Момент початку протидії кримінальному переслідуванню. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 211-216.
113. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
114. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 353-358.
115. Пільков К. М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. Юрліга, 2019. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/816559/> (дата звернення - 16.12.2019).
116. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58-70.
117. Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги : затв. наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2012 № 967/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#Text> (дата звернення - 08.06.2020).
118. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монограф. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.

119. Посвистак О. Здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 280-285.

120. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.04.2020 (справа № 826/7244/18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180564> (дата звернення - 16.08.2020).

121. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 12 червня 2018 р. у справі № 712/13361/15. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777387> (дата звернення - 16.08.2020).

122. Постанова колегії суддів першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21.02.2019 у справі № 701/613/16-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80147749> (дата звернення - 16.08.2020).

123. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17.03.2020 у справі № 691/1358/15-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401654> (дата звернення - 16.08.2020).

124. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12.02.2020 у справі № 328/912/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640541> (дата звернення - 16.08.2020).

125. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист» від 07.07.1995 № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-95#Text> (дата звернення - 16.08.2020).

126. Постанова Пленуму Верховного Суду України Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві від 24.10.2003 № 8. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03#Text> (дата звернення - 16.08.2020).

127. Постанова суддів першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.05.2020 у справі № 490/10025/17. URL : : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89621459> (дата звернення - 16.08.2020).

128. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення - 16.08.2020).

129. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення - 12.09.2020).

130. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12.02.2015. № 192-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19> (дата звернення - 13.09.2018).

131. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення - 13.03.2020).

132. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94 ВР. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94- %D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80) (дата звернення - 18.08.2020).

133. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97- %D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80) (дата звернення - 13.06.2020).

134. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.2002. № 93-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15> (дата звернення - 11.11.2020).

135. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997. № 776/97 ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення - 16.09.2020).

136. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства № 1009 від 29.08.2019. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252 (дата звернення - 20.08.2020).

137. Рагулин А. В. Регламентация прав адвоката-защитника на опрос лиц с их согласия и представление предметов и документов. *Евразийская адвокатура*. № 1 (2). С. 50-52.

138. Расторгуев О. В. Повідомлення про підозру: проблематика прийняття процесуального рішення в контексті дефектів кримінального процесуального інституту. 24.09.2018. URL : https://protocol.ua/ua/povidomlennya_pro_pidozru_problematika_priynyattya_prot_sesualnogo_rishennya_v_konteksti_defektiv_kriminalnogo_prot_sesualnogo_institutu_1 (дата звернення - 15.09.2020).

139. Риженко А. Механізм участі захисту як сторони кримінального провадження у процесі доказування. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2919/> (дата звернення - 24.05.2020).

140. Рішення Європейського суду з прав людини «W. V. Switzerland» (заява № 14379/88 від 26.01.1993). URL : http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_W_v_Switzerland_26_01_1993.pdf (дата звернення - 13.08.2020).

141. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича

щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 1-пп/2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00/conv#Text> (дата звернення - 17.03.2019).

142. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Голованя І.В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) № 23-пп/2009 від 30.09.2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення - 13.03.2019).

143. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні: монограф.; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Л. М. Лобойка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 172 с.

144. Рогатюк І. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу. *Право України*. 2002. № 2. С. 79–82.

145. Российское законодательство X-XX веков в 9 т. Т. 8 : Устав уголовного судопроизводства. М. : Юр. лит., 1991. 496 с.

146. Руденко Т. В., Руденко А. П. Адвокатська монополія в кримінальному процесі як порушення права людини на вільний вибір захисника своїх прав. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 123-130.

147. Січко В. О. Застава як обмежувальний захід у кримінальному провадженні: окремі питання застосування. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 269-274.

148. Скасувати не можна залишити: ще раз про монополію адвокатури. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Київської області. 24.06.2019. URL : <http://kdkako.com.ua/skasuvaty-ne-mojna-zalyshutu/> (дата звернення - 13.04.2020).

149. Скрипниченко С. Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2014. С. 118-125.
150. Словник української мови [в 11 т.]. 1976. Т. 7. С. 294. URL : <http://sum.in.ua/s/poruka> (дата звернення - 13.03.2020).
151. Словник української мови [Електронний ресурс]: [в 11 т.]. 1979. Т. 10. С. 441. URL: <http://sum.in.ua/s/umova> (дата звернення - 13.03.2020)..
152. Солдатенко О. А., Гаркуша А. Г. Безоплатна вторинна правова допомога як спосіб реалізації конституційного права людини в рамках кримінального процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 262-268.
153. Соловьев А. Б. Уголовное преследование и прокурорский надзор в досудебных стадиях судопроизводства. *Прокурорская и следственная практика*. 1997. № 3. С. 91–92.
154. Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232–236.
155. Степанова Т. В. Щодо співвідношення поняття «правового статусу» та суміжних категорій. *Правова держава*. 2015. № 19. с. 35-40
156. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : учеб. М. : Наука, 1968. Т. 1. 468 с.
157. Сухарев О. Пятидесятилетие советской адвокатуры. *Советское государство и право*. 1972. № 5. С. 5-11.
158. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
159. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
160. Терегулова А. А. Гарантии прав подозреваемого в Уставе уголовного судопроизводства 1864 г. *Урал индустриальный. Бакунинские чтения: Индустриальная модернизация Урала в XVIII-XXI вв. XII*

Всероссийская научная конференция, посвященная 90-летию Заслуженного деятеля науки России, доктора исторических наук, профессора Александра Васильевича Бакунина. Екатеринбург, 4-5 декабря 2014 г. : в 2-х т. Екатеринбург : УрФУ, 2014. Т. 1. С. 256-261.

161. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / ДДУВС. Дніпропетровськ, 2009. 40 с.

162. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 165-168.

163. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. / отв. ред. П. А. Лупинская. М. : Юрист, 2003. 797 с.

164. Удалова Л. Д. Срок ознакомления обвиняемого с уголовным делом: некоторые предложения по изменению уголовно-процессуального законодательства. *Тижневий ІАО.* 2000. № 11 (255). С. 34-36.

165. Ульянова Л. Т. Роль адвоката-защитника в реализации принципа состязательности и равноправия сторон в уголовном судопроизводстве. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право.* 2006. № 4. С. 47-61.

166. Ухвала апеляційного суду м. Києва від 13.06.2017, судова справа № 11-cc/796/2543/2017. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67257170#> (дата звернення - 13.08.2020).

167. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 01.11.2019 у справі № 760/24486/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85467047> (дата звернення - 13.08.2020).

168. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 13.09.2019 у справі № 760/24486/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86825326> (дата звернення - 13.08.2020).

169. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 13.09.2019 у справі № 760/24486/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84273051> (дата звернення - 13.08.2020).

170. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25.09.2019 у справі № 760/24486/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84601385> (дата звернення - 13.08.2020).

171. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 25.02.2019 у справі № 296/161/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80193376> (дата звернення - 13.08.2020).

172. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 04.05.2018 у справі № 591/2347/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73796387> (дата звернення - 13.08.2020).

173. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Львівського апеляційного суду від 11.03.2019 у справі № 461/1213/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80500826> (дата звернення - 13.08.2020).

174. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 16.10.2018 у справі № 585/2562/18. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77174873#> (дата звернення - 13.08.2020).

175. Ухвала слідчого судді Лисянського районного суду Черкаської області Бесараб Н. В. від 04.03.2019 у справі № 700/184/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80275817> (дата звернення - 13.08.2020).

176. Ухвала слідчого судді Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 18.02.2020 р. (провадження № 1/кс/937/921/20). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87780775> (дата звернення - 13.08.2020).

177. Ухвала слідчого судді Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 23.03.2020 р. (провадження № 1-кс/243/633/2020). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88366250> (дата звернення - 13.08.2020).

178. Ухвала слідчого судді Уманського міськрайонного суду Черкаської області Гудзенко В.Л. від 13.03.2019 у справі № 705/4396/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80422497> (дата звернення - 13.08.2020).

179. Фараон О. В. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 248 с.

180. Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Випуск 1. Том 3. С. 204-207.

181. Фаткуллин Ф. Н. Изменение обвинения. М. : Юр. лит., 1971. С. 11-12.

182. Функе против Франции (Funke v. France) : Постановление Европейского Суда по правам человека от 25 февраля 1993 года (жалоба № 10828/84). URL : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/funke-protiv-francii-postanovlenie-evropejskogo-suda/> (дата звернення - 23.09.2019).

183. Халиулин А. Г. Уголовное преследование как функция прокуратуры Российской Федерации (проблемы осуществления в условиях правовой реформы) : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / НИИ ГПУ РФ. М., 1997. 261 с.

184. Химичева О. А., Андреев А. В. Роль Устава уголовного судопроизводства 1864 года в становлении института привлечения в качестве обвиняемого. *Вестник Московского университета МВД России*. 2015. № 3. 109 с.

185. Холондович І. І. Підстави оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5, том 2. С. 263-267.

186. Холондович І. І. Практичні аспекти оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 (16), том 3. С. 273-276.

187. Цехан Д.М. Оперативно-розшукова діяльність та кримінальне переслідування: проблеми співвідношення (функціональний аспект). *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. URL : [http://pap.in.ua/4/13/Tsekhan% 20D.M.,%20Hloviuk%20I.V](http://pap.in.ua/4/13/Tsekhan%20D.M.,%20Hloviuk%20I.V) (дата звернення - 22.09.2019).

188. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/435-15/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/) (дата звернення - 12.07.2020).

189. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення - 12.07.2020).

190. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учеб. М. : Госюриздат, 1951. 512 с.

191. Чельцов М. А. Уголовный процесс. М. : Юрид. из-во Минюста СССР, 1948. 624 с

192. Черкова М. Ю. Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2012. С. 457-468.

193. Черняк Н. П. Забезпечення права обвинуваченого на захист у системі кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 16 с.

194. Четвертак К. Оскарження повідомлення про підозру. Судова практика 2020 року. URL : <https://blog.liga.net/user/kchetvertak/article/oskarjennya-povidomlennya-pro-pidozru-sudova-praktika-2020-roku> (дата звернення - 23.01.2021).

195. Четвертак К. Способи та порядок вручення повідомлення про підозру. Процесуальні порушення. URL : <https://blog.liga.net/user/kchetvertak/article/36422> (дата звернення - 01.09.2020).
196. Шишман Д. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 179-183.
197. Шнягін О. Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Акад. упр. М-ва внутр. справ. Київ, 2010. 20 с.
198. Шульган І. І. Обвинувальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35 (2.3). С. 150-153.
199. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 18 с.
200. Щербак І. Визначення напрямку вдосконалення порядку притягнення особи як обвинуваченого. *Підприємництво, господарстві і право*. 2012. № 9. С. 123-126.
201. Юрченко Є. О. Аналіз гарантій забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68). С. 451–454.
202. Analysis of Statistics : ECHR. 2016. URL : <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=> (дата звернення - 25.09.2020).
203. Brugger W. Concretization of Law and Statutory Interpretation . *Tulane European and Civil Law Forum*. 1996. 11. P. 211–212.
204. Khokhlova Tetiana The institution of abuse of civil law: legal nature and historical context. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 4. P. 136-141.

205. Violations by Article and by State – 1959 – 2012. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2012_ENG.pdf (дата звернення - 23.09.2019).

206. Vyltsan A. Grounds for reimbursement (compensation) for harm caused to a person by illegal decisions, actions or omissions of the bodies carrying out operational-search activities, pre-trial investigation, prosecutor's office or court. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6 (V 2). P. 162-167.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Список публікацій здобувача за темою дисертації
та відомості про апробацію результатів дисертації**

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:*

1. Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *«Visegrad Journal on Human Rights»*. 2019. № 2 Р (2). С. 42-46. (Словацька Республіка).
2. Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 270-274.
3. Бублик Н. С. (2019). Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019 №3 (87). С. 99-109.
4. Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 145-151.
5. Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3. С. 244-250.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Бублик Н. С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції: Право: історія, теорія, практика* (м. Київ 7-8 грудня 2018 року). Херсон: Видавництво

«Молодий вчений», 2018. С. 143-144 (публікація тез без доповіді).

7. Бублик Н. С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *Науково-практичний семінар: Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*. 31 травня 2019 року. м. Львів. ЛДУВС. С. 116-119 (публікація тез без доповіді).

8. . Бублик Н. С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Всеукраїнська науково-практична конференція: Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування*. (м. Дніпро, 07 червня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 15-18 (публікація тез без доповіді).

9. Бублик Н. С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного. *Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 року). С. 79-81 (публікація тез без доповіді).

10. Бублик Н. С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 66-67 (публікація тез без доповіді).

11. Бублик Н. С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*. м. Львів, 3-4 жовтня 2020 року. м. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 69-70 (публікація тез без доповіді).

12. Бублик Н. С. Проблемі ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*

(Полтава, 30 вересня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. С. 77-79 (публікація тез без доповіді).

13. Бублик Н. С. Окремі аспекти визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 43-45 (публікація тез без доповіді).

Результати анкетування практичних працівників

(працівників слідчих підрозділів, підрозділів дізнання, суду, прокуратури та адвокатів),
(всього – 335 осіб, Україна)

№	Запитання	Особи (%)
1	Професійна спрямованість Вашої діяльності? Слідчі підрозділи Підрозділи дізнання Прокуратура Адвокат Суддя Слідчий суддя	191 (57%) 14 (4%) 33 (10%) 33 (10%) 43 (13%) 21 (6%)
2	Чи брали Ви участь у визначенні процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, відповідно до своєї професійної діяльності? Так Ні	181 (54%) 154 (46%)
3	Чи є потреба у доповненні КПК України окремими частинами та статтями щодо прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? Так Ні	321 (96%) 14 (4%)
4	Чи вважаєте Ви за потрібне застосовувати у КПК замість терміну «підозрюваний» термін «обвинувачений»? Так Ні Не принципово	121 (36%) 214 (64%)
5	Чи доцільно застосовувати відеофіксацію під час визначення процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? Так Ні Ні, достатньо документації	261 (78%) 67 (20%) 7 (2%)

6	З якого моменту починається кримінальне переслідування особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? З моменту внесення відомостей до ЄРДР З моменту вручення слідчим, прокурором підозри особі З моменту складання слідчим, прокурором підозри З іншого моменту (вказати з якого саме)	37 (11%) 7 (2%) 291 (87%)
7	Чи досконально нормативно забезпечений, на Вашу думку, процес набуття процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? Так Ні Частково	7 (2%) 201 (60%) 127 (38%)
8	Чи є достатнім ступінь забезпечення в КПК процесуальних прав та інтересів особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? Так Ні Ні, недостатньо, потребують законодавчого врегулювання	64 (19%) 57 (17%) 214 (64%)
9	Чи здійснюється зловживання процесуальними правами особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність? Ні Так	37 (11%) 298 (89%)
10	Чи здійснювалася обвинувальна діяльність до повідомлення особі про підозру (питання до представників сторони обвинувачення) Так Ні Не відповіли	292 (87%) 33 (10%) 10 (3%)

11	Чи здійснювалася обвинувальна діяльність до повідомлення особі про підозру (питання до адвокатів) Так Ні Не відповіли	248 (74%) 50 (15%) 37 (11%)
----	---	-----------------------------------

Результати вивчення кримінальних проваджень

(всього – 127 кримінальних проваджень в органах досудового розслідування та судах м. Києва, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Донецької, Харківської, Житомирської, Хмельницької областей)

№	Форма здійснення обвинувальної діяльності до повідомлення особі про підозру	Кількість проваджень (%)
1	Особа була допитана як свідок щодо обставин можливо вчиненого нею кримінального правопорушення	95 (74%)
2	Особа була пред`явлена для впізнання як така, яка могла бути причетною до вчинення злочину	21 (16%)
3	У особи були відібрані зразки для експертного дослідження.	28 (22%)
4	Особі (у т.ч. підприємству чи державному органу, органу місцевого самоврядування, в якому працює особа) була адресована вимога про надання певних відомостей у формі запиту. Відомості стосувалися обставин, за яких ця особа могла бути причетною до вчинення кримінального правопорушення.	36 (28%)
5	Особі (у т.ч. підприємству чи державному органу, органу місцевого самоврядування, в якому працює особа) була адресована вимога про надання певних відомостей у формі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Відомості стосувалися обставин, за яких ця особа могла бути причетною до вчинення кримінального правопорушення.	17 (13%)
6	у приміщенні особи може бути проведено обшук	23 (18%)

ПРОПОЗИЦІЇ

«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо процесуального статусу підозрюваного)»

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. У Кримінальному процесуальному кодексі України:

1. Частину першу статті 42 викласти в такій редакції:

«Підозрюваним є особа, щодо якої в порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, винесено постанову про притягнення особи як підозрюваного, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення».

2. Частину третю статті 93 доповнити абзацем третім такого змісту:

«Витребування та отримання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок здійснюється за письмовим зверненням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а в разі відмови надання запитуваних речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок — в порядку, передбаченому статтями 159-166 цього кодексу».

3. Пункт другий абзацу другого частини другої статті 150 викласти в такій редакції:

«документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання

та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а в разі, якщо такі документи не вручалися – документи, які підтверджують надсилання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання та додатковий примірник копії клопотання з доданими до нього матеріалами для вручення підозрюваному у суді».

4. Пункт другий абзацу другого частини другої статті 155 викласти в такій редакції:

«документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а в разі, якщо такі документи не вручалися – документи, які підтверджують надсилання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання та додатковий примірник копії клопотання з доданими до нього матеріалами для вручення підозрюваному у суді».

5. Пункт десятий частини першої статті 178 викласти в такій редакції:

«наявність постанови про притягнення особи як підозрюваного у вчиненні іншого кримінального правопорушення».

6. Частину другу статті 184 виключити, а пункт третій частини третьої статті 184 викласти в такій редакції:

«документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а в разі, якщо такі документи не вручалися – документи, які підтверджують надсилання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання та додатковий примірник копії клопотання з доданими до нього матеріалами для вручення підозрюваному у суді».

7. Частину восьму статті 214 виключити, а пункт третій частини третьої статті 184 викласти в такій редакції:

«Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після винесення постанови про притягнення особи як підозрюваного у зв'язку з вчиненням від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258-5 Кримінального кодексу України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особу притягнуто як підозрюваного».

8. Абзац перший частини другої статті 219 викласти в такій редакції:

«Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня притягнення особи як підозрюваного становить:».

9. Частину третю, четверту статті 219 викласти в такій редакції:

«З дня притягнення особи як підозрюваного досудове розслідування повинно бути закінчене:

1) протягом сімдесяти двох годин - у разі підозри у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298--2 цього Кодексу;

2) протягом двадцяти діб - у разі підозри у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вини або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця - у разі підозри у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298--4 цього Кодексу;

4) протягом двох місяців з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні злочину.

4. Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) одного місяця з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої цієї статті;

2) шести місяців із дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні нетяжкого злочину;

3) дванадцяти місяців із дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину».

10. Статтю 277 викласти в такій редакції:

«Стаття 277. Постанова про притягнення особи як підозрюваного

1. Постанова про притягнення особи як підозрюваного складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Постанова про притягнення особи як підозрюваного, окрім відомостей, передбачених ст. 110 цього кодексу, має містити такі відомості:

1) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка притягується як підозрюваний;

2) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого особа притягається як підозрюваний;

3) зміст підозри;

4) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України

про кримінальну відповідальність;

5) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

б) права підозрюваного».

11. Статтю 278 викласти в такій редакції:

«Стаття 278. Вручення постанови при притягнення особи як підозрюваного

1. Постанова про притягнення особи як підозрюваного вручається в день її складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – надсилається за відомим місцем проживання або роботи особи. У разі, якщо місце роботи або проживання підозрюваного невідоме, постанова про притягнення особи як підозрюваного надсилається до регіонального центру з надання безоплатної вторинної допомоги за місцем знаходження органу досудового розслідування.

2. Постанова про притягнення як підозрюваного затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

3. У разі якщо особі не вручено постанову про притягнення як підозрюваного після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

4. Дата та час винесення постанови про притягнення як підозрюваного, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

12. Статтю 279 викласти в такій редакції:

«Стаття 279. Зміна підозри

1. У випадку виникнення підстав для притягнення особи як підозрюваного у вчиненні нового злочину або зміну раніше винесеної постанови про притягнення як підозрюваного слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені статтею 278 цього Кодексу. Якщо постанову про притягнення особи як підозрюваного виніс прокурор, змінити постанову про притягнення як підозрюваного має право виключно прокурор».

13. Абзац перший частини першої статті 280 викласти в такій редакції:

«1. Досудове розслідування може бути зупинене після притягнення особи як підозрюваного у разі, якщо:».

14. Частину другу статті 283 викласти в такій редакції:

«Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після притягнення особи як підозрюваного здійснити одну з таких дій:».

15. Пункт третій частини четвертої статті 291 викласти в такій редакції:

«розписка або інший документ, що підтверджує отримання (або відмову отримання) підозрюваним копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу)».

16. Статтю 293 доповнити частиною другою такого змісту:

«У разі відмови отримати або відмови (неможливості) письмово підтвердити отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру складається відповідний протокол».

17. Частини першу, другу, абзац перший частини третьої статті 294

викласти в такій редакції:

«1. Якщо досудове розслідування злочину до моменту притягнення особи як підозрюваного неможливо закінчити у строк, зазначений у частині другій статті 219 цього Кодексу, вказаний строк може бути продовжений неодноразово слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений пунктами 2 і 3 частини четвертої статті 219 цього Кодексу.

2. Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у пунктах 1 і 2 частини третьої статті 219 цього Кодексу, такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого пунктом 1 частини четвертої статті 219 цього Кодексу.

3. Якщо з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у пункті 4 частини третьої статті 219 цього Кодексу, такий строк може бути продовжений у межах строків, встановлених пунктами 2 і 3 частини четвертої статті 219 цього Кодексу:».

18. Пункт третій частини другої статті 295 викласти в такій редакції:

«суть підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа».

19. Частину другу статті 295-1 викласти в такій редакції:

«У клопотанні про продовження строку досудового розслідування після притягнення особи як підозрюваного зазначаються:».

20. Пункт третій частини другої статті 295-1 викласти в такій редакції:

«суть підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із

зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа».

21. Частини четверту, п'яту статті 295-1 викласти в такій редакції:

«4. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до притягнення особи як підозрюваного у разі його протиправності та необґрунтованості.

5. Крім підстав, передбачених частиною четвертою цієї статті, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування після притягнення особи як підозрюваного, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для притягнення особи як підозрюваного, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення».

22. Частини першу, другу статті 298-4 викласти в такій редакції:

«1. Притягнення особи як підозрюваного у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом.

2. Одночасно із врученням постанови про притягнення як підозрюваного особа інформується про результати медичного освідчування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил,

передбачених цим Кодексом».

23. Частини першу, абзац перший частини другої статті 301 викласти в такій редакції:

«1. Дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 цього Кодексу, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із постановою про притягнення особи як підозрюваного, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

2. Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з постановою про притягнення особи як підозрюваного, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 цього Кодексу, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:»

24. Пункт десятий частини першої статті 303 викласти в такій редакції:

«постанова слідчого, дізнавача, прокурора про притягнення особи як підозрюваного після спливу одного місяця з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня притягнення особи як підозрюваного у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом - підозрюваним, його захисником чи законним представником».

25. Пункт перший – примітка один частини другої статті 307 викласти в такій редакції:

«скасування постанови про притягнення особи як підозрюваного».

26. Частину другу статті 309 викласти в такій редакції:

«Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування постанови про притягнення особи як підозрюваного чи відмову у задоволенні скарги на постанови про притягнення особи як підозрюваного, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній».

27. Частину п'яту статті 469 викласти в такій редакції:

«Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після притягнення особи як підозрюваного до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку».

28. Статтю 481 викласти в такій редакції:

«Стаття 481. Притягнення як підозрюваного

1. Винесення постанови про притягнення як підозрюваного здійснюється:

1) адвоката, депутата місцевої ради, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільського, селищного, міського голови - Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень;

2) народного депутата України, кандидата у Президенти України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови або іншого члена Рахункової палати, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директора або іншого працівника Національного антикорупційного бюро України, заступника Генерального прокурора, Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступники - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків

Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівників Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором або його заступником;

3-1) судді Вищого антикорупційного суду - Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

4) Генерального прокурора - заступником Генерального прокурора.

2. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити вручення або надіслання постанови про притягнення як підозрюваного особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу».

29. Частину четверту статті 598 викласти в такій редакції:

«За наявності достатніх підстав для притягнення особи як підозрюваного воно повинно бути здійснене згідно з законом України про кримінальну відповідальність і в порядку, передбаченому цим Кодексом».

II. У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»:

Пункт тринадцятий частин першої статті 23 викласти в такій редакції:

«постанова про притягнення адвоката як підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення може бути винесена виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя».

III. У Законі України «Про статус депутатів місцевих рад»:

Статтю 31 викласти в такій редакції:

«Стаття 31. Особливості притягнення як підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення депутата місцевої ради

1. Постанова про притягнення як підозрюваного депутата місцевої ради може бути винесена відповідно Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної обласної прокуратури.

Прокурор, який виніс постанову про притягнення депутата місцевої ради як підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня винесення постанови».

IV. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів»:

Частину четверту статті 49 викласти в такій редакції:

«Постанова про притягнення судді як підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення може бути винесена лише Генеральним прокурором або його заступником».

Частину сьому статті 84 викласти в такій редакції:

«У разі притягнення судді (кандидатові на посаду судді) як підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення Вища кваліфікаційна комісія суддів України має право зупинити проведення кваліфікаційного оцінювання цього судді (кандидата на посаду судді) до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження».

V. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Акти впровадження результатів дослідження

Голові Комітету з питань
законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності
Верховної Ради України
Монастирському Д. А.

Про надання пропозицій

Шановний Денисе Анатолійовичу!

Старшим викладачем кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Н.С. здійснюється наукове дослідження за темою «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Результати дисертації старшого викладача кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Н.С. за вказаною темою, відображені у пропозиціях до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших нормативних актів.

Направляємо Вам пропозиції для визначення можливості їх урахування у законотворчій діяльності.

- Додаток:
1. Проект закону на 12 арк. у 1 прим.
 2. Порівняльна таблиця на 27 арк. у 1 прим.
 3. Пояснювальна записка на 4 арк. у 1 прим.
 4. Авторський колектив на 1 арк. у 1 прим.

З повагою,

Ректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Андрій ФОМЕНКО

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності
01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5; тел.: 255-35-06

**Ректору Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ**
Фоменку А. Є.
пр. Гагаріна, 26,
м. Дніпро,
49000

Шановний Андрію Євгеновичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності опрацьовано наукове дослідження підготовлене Бублик Н.С. на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність».

Повідомляємо, що інформація викладена у вищезазначеному дослідженні доведена до відома народних депутатів України – членів Комітету для врахування при подальшому вдосконаленні чинного законодавства.

З повагою

Голова Комітету

Д. Монастирський

СЕДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Підписувач: Монастирський Денис Анатолійович
Сертифікат: 5BE2D9E7F90C307B04000000AC0E2E00E7784200
Дійсний до: 16.03.2022 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
№ 04-27/12-2020/247315 від 21.12.2020.

ВЕРХОВНИЙ СУД
КАСАЦІЙНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, код ЄДРПОУ 41721784

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: заступника Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Щепоткіної В. В., судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Короля В. В., заступника керівника апарату Верховного суду – керівника секретаріату Касаційного кримінального суду Хім'яка Ю. Б., склала цей акт про те, що нею розглянуто окремі результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

Комісія вважає, що отримані в результаті зазначеного дисертаційного дослідження наукові результати, які стосуються підстав та порядку набуття процесуального статусу, процесуальних прав та гарантій їх дотримання, процесуальних обов'язків та відповідальності, а також правосуб'єктності особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність, у кримінальних процесуальних відносинах є доцільними та належним чином обґрунтованими, мають практичну цінність і можуть бути враховані Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду під час здійснення визначених законом повноважень, зокрема і в частині вивчення судової практики в порядку ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Заступник Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

Валентина ЩЕПОТКІНА

Суддя Першої судової палати
Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, професор

Володимир КОРОЛЬ

Заступник керівника апарату Верховного Суду –
керівник секретаріату Касаційного кримінального суду,
кандидат юридичних наук

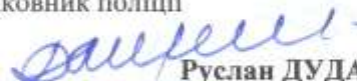
Юрій ХІМ'ЯК

ВЕРХОВНИЙ СУД
Касаційний кримінальний суд
32/0/158-21 від 25.01.2021

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
полковник поліції

Руслан ДУДАРЕЦЬ24. 11. 2020**АКТ**

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів старшого викладача кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: старшого слідчого в особливо важливих справах кандидата юридичних наук Загамули В.В., старшого слідчого в особливо важливих справах Бруссо К.М., старшого слідчого в особливо важливих справах Безпалого О.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Вадим ЗАГАМУЛА

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України

Костянтин БРУССО

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України

Олександр БЕЗПАЛИЙ

Затверджую

Заступник начальника УСР
в Дніпропетровській області
ДСР НП України
підполковник поліції

Віктор ДІДЕНКО

2020 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР НП України основних результатів наукового дослідження Бублик Надія Сергіївни «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала комісія у складі:

Голови:

Начальник відділу УСР
в Дніпропетровській області ДСР НП України
кандидат юридичних наук, майор поліції
Макашов А.В.

Членів комісії:

Начальник відділу УСР
в Дніпропетровській області ДСР НП України
підполковник поліції
Дениско Д.С.

Старший оперуповноважений УСР
в Дніпропетровській області ДСР НП України
майор поліції
Петраш П.А.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *«Visegrad Journal on Human Rights»*. 2019. № 2 Р (2). С. 42-46.

Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5 - С. 270-274.

Бублик Н. С. (2019). Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 3(87), 99-109.

Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 145-151.

Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3 - С. 244-250.

Бублик Н.С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Право: історія, теорія, практика» м. Київ. 7-8 грудня 2018 року – С. 143-144.

Бублик Н.С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. Науково-практичний семінар «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції» 31 травня 2019 року. м. Львів. ЛДУВС – С. 116-119.

Бублик Н.С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування». 7 червня 2019 року. м. Дніпро, ДДУВС – С.15-18.

Бублик Н.С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного. Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 року). С. 79-81

Бублик Н.С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. С.66-67

Бублик Н.С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали II

міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 3-4 жовтня 2020 року. м. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 69-70

Бублик Н.С. Проблеми ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного. Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 30 вересня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. С.77-79

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також можуть бути впроваджені у діяльність управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР НП України.

Голова комісії:

Антон МАКАШОВ

Члени комісії:

Дмитро ДЕНИСКО

Павло ПЕТРАШ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

Доктор юридичних наук, професор

Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

01 2020 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

«04» 01 2020 року

м. Дніпро

Комісія у складі: завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Дарагана Валерія Валерійовича, професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Пирога Ігоря Володимировича, професора кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Федченка Володимира Михайловича склала цей акт про те, що матеріали дисертаційної роботи ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», спеціалізація 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний

і методологічний рівні та практичну значимість й використовуються у науково-дослідній роботі кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень.

Використання результатів дисертаційної роботи сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності здобувачів вищої освіти, аспірантів, викладачів кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційної роботи ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» вважати впровадженими в наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень.

Члени комісії:

Завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцента

Валерій ДАРАґАН

Професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Ігор ПИРІГ

Професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Володимир ФЕДЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. ректора

ВНГЗ

«Дніпропетровський гуманітарний університет»
доктор юридичних наук, доцент

Олег КИРИЧЕНКО

«23» 12 2020 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в освітній процес та наукову діяльність Вищого навчального приватного закладу «Дніпропетровський гуманітарний університет»

Комісія у складі:

1) декана факультету права та психології Дніпровського гуманітарного університету, кандидата юридичних наук, доцента Алфьорової Тетяни Миколаївни;

3) професора кафедри права факультету права та психології Дніпровського гуманітарного університету, кандидата юридичних наук, доцента Сліпченка Володимира Івановича;

3) начальника навчально-методичного відділу Дніпровського гуманітарного університету Акімової Олени Олександрівни

склала цей акт про те, що комісією вивчено результати наукового дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність», зокрема у наукових працях:

1. Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2 Р (2). С. 42-46.

2. Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 270-274.

3. Бублик Н. С. Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*, 2019. № 3(87). С. 99-109.

4. Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої

здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 145-151.

5. Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3. С. 244-250.

6. Бублик Н. С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру // *Право: історія, теорія, практика* : матер. V Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2018 р.). С. 143-144.

7. Бублик Н.С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи // *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції* : матер. наук.-практ. семінару (Львів, 31 трав. 2019 р.). Львів : ЛьвДУВС С. 116-119.

8. Бублик Н. С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру // *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7 червня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС. С.15-18.

9. Бублик Н. С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного // *Актуальні питання досудового розслідування* : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 11 жовт. 2019 р.). С. 79-81.

10. Бублик Н. С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України // *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С.66-67.

11. Бублик Н. С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні // *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 3-4 жовт. 2020 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2020.С. 69-70.

12. Бублик Н.С. Проблеми ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного // *Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації* : збірн. тез допов. Міжн. наук.-практ. конф. (Полтава, 30 верес. 2020 р.). Полтава : ЦФЕНД, 2020. С.77-79.

За результатами вивчення наукових праць Бублик Н.С. комісія зробила висновок про те, що наукові праці містять науково-обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх в освітній процес Вищого навчального приватного закладу «Дніпропетровський гуманітарний університет», зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу», «Дізнання», і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчально-методичних матеріалів.

Також комісією встановлено, що наукові положення, пропозиції і

рекомендації, викладені у наукових працях Бублик Н.С., можуть бути використані при проведенні наукових досліджень у Вищому навчальному приватному закладі «Дніпропетровський гуманітарний університет».

Декан факультету права та психології
Дніпровського гуманітарного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Тетяна АЛФЬОРОВА

Професор кафедри права
факультету права та психології
Дніпровського гуманітарного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Володимир СЛІПЧЕНКО

Начальник навчально-методичного відділу
Дніпровського гуманітарного університету

Олена АКИМОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

01 2020 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

«30» 12 2020 року

м. Дніпро

Комісія у складі: завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Дарагана Валерія Валерійовича, професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Пирога Ігоря Володимировича, професора кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Федченка Володимира Михайловича склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Бублик Надії Сергіївни, які викладені у її наступних роботах:

Бублик Н. С. Поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. *«Visegrad Journal on Human Rights»*. 2019. № 2 Р (2). С. 42-46.

Бублик Н. С. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення про підозру. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5 - С. 270-274.

Бублик Н. С. (2019). Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх*

справ імені Е.О. Дідоренка, 3(87), 99-109.

Бублик Н. Класифікація процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 145-151.

Бублик Н. С. Процесуальний порядок набуття статусу підозрюваного: напрями реформування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3 - С. 244-250.

Бублик Н.С. Окремі проблеми реалізації прав особою, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність до повідомлення їй про підозру. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Право: історія, теорія, практика» м. Київ. 7-8 грудня 2018 року – С. 143-144.

Бублик Н.С. Деякі аспекти визначення поняття обвинувальної діяльності, здійснюваної щодо особи. Науково-практичний семінар «Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції» 31 травня 2019 року. м. Львів. ЛДУВС – С. 116-119.

Бублик Н.С. До питання про процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування», 7 червня 2019 року. м. Дніпро, ДДУВС – С.15-18.

Бублик Н.С. Про деякі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного. Актуальні питання досудового розслідування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 11 жовтня 2019 року), С. 79-81

Бублик Н.С. Щодо необхідності впровадження терміну «особа, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» в кримінальне процесуальне законодавство України. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. – Харків : ХНУВС, 2019. С.66-67

Бублик Н.С. До питання набуття статусу підозрюваного в кримінальному провадженні. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 3-4 жовтня 2020 року. м. Львів: Львівський науковий форум, 2020.С. 69-70

Бублик Н.С. Проблеми ситуації набуття процесуального статусу підозрюваного. Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 30 вересня 2020 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2020. С.77-79

використовуються в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час викладання дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Складання процесуальних документів при прийнятті процесуальних рішень і проведенні процесуальних дій» та

«Актуальні проблеми досудового розслідування» і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін.

Використання результатів дисертаційної роботи Бублик Н.С. сприятиме активізації та підвищенню ефективності освітнього процесу й рівня базових і спеціальних знань правоохоронців із вищезазначених дисциплін.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Бублик Надії Сергіївни на тему: «Процесуальний статус особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність» вважати впровадженими в освітній процес кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Члени комісії:

Завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцента

Валерій ДАРАГАН

Професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Ігор ПИРІГ

Професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Володимир ФЕДЧЕНКО